

Copenhagen Business School 2010
Institut for revision og regnskab
Cand.merc.aud.-studiet
Kandidatafhandling

Afleveringsdato: 4. august 2010

Revisors udfordringer med en revisionsproces

- omverdenens krav og forventninger i lyset af krisen

Af:

Lise Mølbak

Vejleder:

Kurt Keldebæk

Indholdsfortegnelse

Executive summary	3
1. Indledning	4
1.1 Motivation	4
1.2 Problemformulering	6
1.3 Afgrænsning	7
1.4 Metode	8
1.4.1 Datamateriale	8
1.4.2 Opgavens struktur	9
2. Kort overblik over krisen	11
3. Regnskabsbrugerne	15
3.1 Agent-principal teorien	15
3.2 Identificering af regnskabsbruger og dennes krav	18
3.3 Pres på virksomheden fra bruger	22
3.3 Pres på revisor fra virksomheden	25
3.4 Revisors ansvar som offentlighedens tillidsrepræsentant	28
3.5 Brugernes forventning til revisor	29
3.6 Delkonklusion	33
4. Forventningskløften	35
4.1 Teorien bag forventningskløften	35
4.2 Mediernes præsentation af revisor i lyset af krisen	38
4.3 "Deep pocket" fænomenet	43
4.3.1 Deep pocket fænomenets betydning for konkurrenceevnen	44
4.4 Betydningen af en revisionspåtegning og kommunikation med omverdenen	48
4.4.1 Revisors påtegninger	49
4.4.2 Omverdenens forståelse for revisionspåtegningen	52
4.6 Presset på revisionspligten	54
4.7 Delkonklusion	56

5. Revisionsprocessen	58
5.1 Planlægningsfasen	58
5.2 Krisens indvirkning på regnskabsaflæggelsen.....	62
5.3 Brugernes indvirkning på planlægningsprocessen	65
5.4 Mediernes og offentlighedens indvirkning på planlægningsprocessen.....	68
5.5 Afslutning og rapportering.....	70
5.6 Revisionsprotokollen	70
5.7 Revisors kommunikation	71
5.8 Delkonklusion.....	76
 6. Konklusion	 78
 7. Litteraturliste.....	 81
 8. Bilag	 88

Executive summary

This thesis discusses the auditor's challenges with the planning and reporting of an audit of financial statements. What is new in this thesis? The new perspective in this thesis is that the challenges will be seen in the perspective of the present financial crisis. Through the financial crisis the media have concentrated on a few cases, and the auditor's responsibility regarding those cases. It is an interesting perspective that the media focus on the auditor's role in the light of the financial crisis, but do they know enough about the audit when they accuse the auditor before the auditor has been taken to court.

The financial crisis has affected the firms in a way they have not experienced before. The demand went down, and the companies' cash positions have decreased to a significantly lower level. The market has changed during the financial crisis. The interest rate is now much more difficult to determine, which affects valuation of some items in the financial statements. The stakeholders are much more aware of these uncertainties in a financial statement than before. Therefore they place demands on both the managements of the companies and the auditors. The stakeholders want to make sure that the financial statements are accurate. The stakeholders demand to get as much information from the financial statements as possible.

Through the financial crisis the media have been focusing on the auditors, and the work they have done. Especially there has been a focus on the cases where the companies went bankrupt in the beginning of the crisis. But in the articles concerning these cases the journalists tend to accuse the auditors long before they get charges. This example of the expectation gap is interesting because it will be bigger in times with financial crises. An audit expectation gap can never be closed, but it can be reduced with information. "Deep pockets" of auditors are a way for auditors to compete. They use their insurance to provide protection from otherwise uninsurable risks, such as undetected fraud or sudden bankruptcy. The use of "deep pockets" does not contribute to reducing the expectation gap.

Stakeholders put great value and trust in the auditors work. Therefore the stakeholders want a high standard in the financial statements. They expect that the auditors are highly qualified, and have the expertise to audit complex items of the financial statements. The financial crisis and the demand from the stakeholders challenge the auditors in their planning and completion stage. They need to be more aware of their work and the demand for more information gives more responsibility to the key members of the audit team.

1. Indledning

1.1 Motivation

Danmark blev i efteråret 2008 ramt af finanskrisen. Bankerne blev hårdt ramt og valgte at stoppe alt udlån, både overfor hinanden og overfor virksomheder og privatpersoner. Roskilde Bank gik som en af de første danske banker konkurs i august 2008¹, hvilket viste, at dansk økonomi for alvor ville blive hårdt ramt. Regeringen måtte træde til med bankpakkerne for at få gang i det finansielle marked igen og dermed også det danske erhvervsliv.

Krisen påvirker på mange måder det danske erhvervsliv. KPMG skriver i en artikel på deres hjemmeside at, i krisetider vil risikoen for besvigelser stige², da de finansielle og arbejdsmæssige forhold sættes under stærkt pres. Krisen har betydet, at virksomhederne er sat under et stærkt pres, da efterspørgslen er faldet kraftigt, og omsætningen dermed også er faldet siden krisens start. Bankernes udlånspolitik er blevet mere striks, og virksomhederne skal være opmærksomme på, om de lever op til disse krav for at fastholde deres kreditfaciliteter.

En kombination af krisen og det øgede antal af konkurser har ført til, at der er sat større fokus på revisionsbranchen og det arbejde, revisorerne udfører. Samtidig betyder de ændrede forhold, at revisor skal være ekstra opmærksom på en række forhold, så som om loan covenants er overholdt eller om værdiansættelse af aktiver er vurderet korrekt. Rollen som offentligheds tillidsrepræsentant bliver stillet til diskussion, når der er krise. Dette skyldes, at når antallet af konkurser og sager i det hele taget stiger, skal der placeres et ansvar, og hvad er mere oplagt end at lægge det over på revisor.

Krisen, og de konkurser det har medført, har fået de danske medier til at være betydeligt mere interesserede i revisors arbejde. Skandaler som blandt andet Roskilde Bank og IT-factory har været meget omtalt i medierne, og revisor er i flere sager blevet anklaget for ikke at have udført sit arbejde ordentligt. Når en krise sætter ind, skal der ofte kun ganske få sager til, før revisorer bliver dømt i medierne, allerede inden retssagen starter og placerer et ansvar³.

¹ <http://apc.aptilo.com/pas/scandicDen/frameset.html?key=scandicDen-e98ca7cc6c4fb8b5693398b205a262ec>

² Lange, Torben "Recession øger risikoen for svindel" www.kpmg.dk, maj 2009

³ Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Vi skal have lukket forventningskløften" Revision og Regnskabsvæsen, juni 2009

Det øgede fokus på revisors arbejde, kombineret med de seneste skandaler, får revisorerne til at træde frem i medierne for at forsvare sig. Befolkningen forstår ikke det arbejde revisor udfører, fordi de ikke har kendskab til det arbejde revisor udfører og de pligter de har i henhold til lovgivningen. Der var tidligere en forståelse for, at revisor gav en sikkerhed for, at regnskaberne ikke indeholder væsentlig fejlinformation. Med mediernes fokus har forventningen ændret sig til at være gående imod, at revisor reviderer for at finde besvigelser eller sikre sig imod, at dette sker. Der mangler ligeledes en forståelse af hvilken sikkerhed der ligger i en revisionspåtegning, og det er meget forskelligt, hvordan omverden ser på revisors arbejde⁴. Det er derfor vigtigt, at revisor forsøger at fastholde tilliden. Samtidig er de nødvendigt at informere om påtegningens betydning, og at regnskabet giver et retvisende billede af virksomhedens finansielle stilling.

Krisen betyder, at der stilles krav til revisor, ikke kun fra medierne og offentligheden, men også fra virksomhedens interessenter. Krisens indvirkning på virksomhederne kommer til udtryk i regnskaberne, og brugerne ønsker et regnskab med informationer, der er tilstrækkelige, til at træffe beslutninger på denne baggrund. Revisor bruger planlægningen af revisionen til at adressere, hvor risikoen for fejl er stor og for at se, hvor vægten skal lægges henne i forhold til udførelsen af revisionen. Det er helt sikkert, at virksomhedernes finansielle stilling har ændret sig, men hvilken indvirkning har krisen og brugerne på denne planlægning?

Midt i finanskrisen og økonomisk pres på virksomhederne har regeringen overrasket med at starte en debat om en lempelse af revisionspligten for virksomheder med en omsætning på op mod 72 mio.⁵. Det forventes ikke, at grænsen vil blive lagt så højt, men vil det have indvirkning på revisorerne og deres arbejde, at revisionspligten lempes?

⁴ Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Rettidig omhu eller rygrade som regnorme?" Revision og Regnskabsvæsen, oktober 2009

⁵ Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Det handler om tillid og troværdighed" Revision og Regnskabsvæsen, august 2009

1.2 Problemformulering

Med udgangspunkt i motivationsafsnittet lyder den overordnede problemstilling for denne opgave som følger:

Hvordan påvirker den nuværende krise og mediernes øgede fokus på revisionsbranchen revisors arbejde med at tilrettelægge og rapportere om en revisionsproces?

Til besvarelse af ovenstående problemstilling vil det være nødvendigt at undersøge følgende underspørgsmål:

- Hvilken indvirkning vil den nuværende krise have på brugernes krav til et regnskab, og hvilke forventninger skaber det i forhold til revisor?
- Hvilken opfattelse har omverdenen af revisors arbejde, og er der behov for at ændre offentlighedens opfattelse af, hvilke risici en revision afdækker, samt hvilken sikkerhed en påtegning på et regnskab giver?
- Hvordan vil de øgede krav og risici, som er opstået i forbindelse med krisen, påvirke revisors planlægning og rapportering af en revision?

1.3 Afgrænsning

Opgaven tager sit udgangspunkt i krisen og de forventninger der stilles til regnskaberne fra regnskabsbruger og fra den øvrige omverden. Opgaven vil tage udgangspunkt i danske forhold, og der vil derfor ikke blive lavet en diskussion af udenlandske forhold, medmindre dette er nødvendigt for forståelsen.

I forbindelse med krisens start opstod der nogle store sager. Sagen om IT Factory og Stein Bagger og om Roskilde Bank, var nogle af dem der viste begyndelsen på den finansielle krise. Disse sager vil kun blive berørt meget kort i opgaven, da det af arbejdsmæssige årsager ikke vil være hensigtsmæssigt, at disse sager bliver debatteret i opgaven. De gange, hvor sagerne vil blive berørt, er det ud fra offentligt tilgængelige artikler.

I afsnittet omkring regnskabsbrugerne vil den nye selskabslovgivning blive benyttet, da denne er trådt i kraft i perioden under udarbejdelsen af opgaven. Derfor vil det ikke være hensigtsmæssigt at benytte gammel lovgivning. Det samme gør sig gældende for "Anbefalinger for god Selskabsledelse". Omkring brugernes forventninger til revisor vil der kort blive gennemgået nogle centrale begreber for revisors adfærd i forbindelse med et kundeforhold. Der vil ikke blive lavet uddybende forklaring på alle begreber, da det forventes, at læseren har kendskab hertil. I forbindelse med analysen af mediernes og offentlighedens forventninger til revisor er der lavet en generel analyse. Dette betyder, at ovenfor nævnte sager ikke vil blive analyseret nærmere. I forbindelse med revisors kommunikation i form af revisors påtegning vil der blive lagt vægt på de påtegninger, der sættes på årsregnskaber og dermed også de tilhørende revisionsstandarder. De typer af påtegninger der sættes på erklæringer, vil også blive berørt kort for at vise forskellen på formuleringen af de to typer af påtegninger.

Afslutningsvis vil afsnittet om revisionsprocessen lægge vægt på planlægning og rapportering. Opgaven vil ikke komme til at berøre den udførende fase, da de to øvrige faser findes mest interessante i forhold til problemstillingen. Ved en kontinuerlig proces vil det ikke være muligt at udføre en revision, hvis ikke der er foretaget planlægning. I planlægningsprocessen vil den detaljerede revisionsplan helt ned på revisionsmålsniveau ikke blive gennemgået, da denne kan være forskellig fra virksomhed til virksomhed. Det vil derfor være svært at definere præcist, hvilke forhold der her bliver påvirket af krisen og brugeres krav. For læserens forståelse må det her præciseres, at ordet *revision* og ordet *at gennemgå* eller *gennemgang* vil blive brugt synonymt igennem opgaven.

1.4 Metode

1.4.1 Datamateriale

Det datamateriale, der er benyttet i opgaven, er blevet indsamlet fra love, bekendtgørelser og revisionsstandards, hvilket anses som primær kvalitativ data⁶. Yderligere materiale er indhentet fra sekundær kvalitativ data, så som lærebøger, aviser og tidsskrifter og via internettet. Herudover er der benyttet et personligt interview.

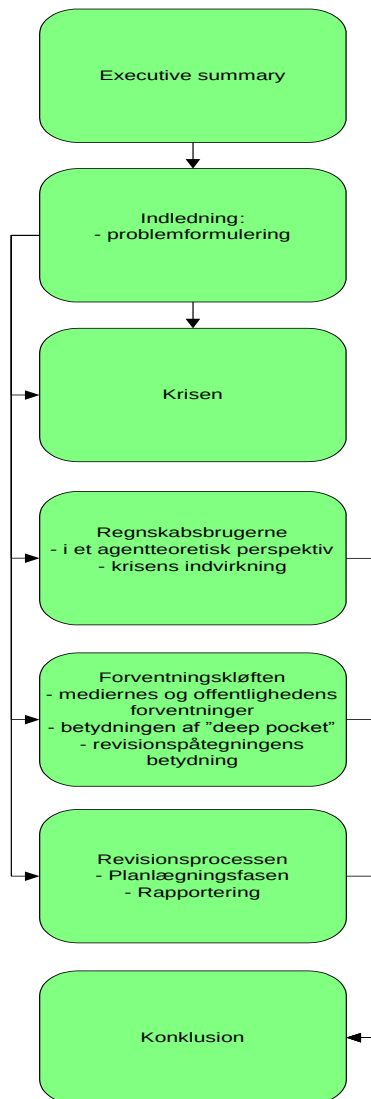
Til den teoretiske del af opgaven er der hovedsageligt benyttet faglitteratur i form af lærebøger og materiale fra studiet, specielt med udgangspunkt i faget revision. Materiale af denne type må anses for at have en høj grad af pålidelighed, da det er skrevet af anerkendte forfattere og er benyttet som pensum. Af yderligere faglitteratur til udarbejdelse af teoriafsnit er der benyttet forskellig lovgivning, bekendtgørelser og revisionsstandards. Disse er hovedsageligt hentet fra internetsider som retsinfo.dk og revisorbiblioteket, Thomson online, hvilke er anerkendte sider med nyeste lovgivning og opdateringer. Ved brug af avisartikler og øvrige internetsider er der en risiko for, at disse er farvede af politiske holdninger og egne meninger. For at mindske risikoen for farvet information er der i flere tilfælde indhentet information fra hjemmesider som OECD, FSR og ministeriehjemmesider. Ved brugen af materialet har der været kritisk tilgang, selvom det er anerkendte hjemmesider. Avisartikler er hovedsageligt benyttet for at belyse krisen og forskellige holdninger til revisor og virksomhederne i forbindelse med krisen. For ikke at blive farvet af bestemte meninger er der benyttet artikler af forskellige forfattere og fra forskellige aviser. Derudover er der brugt diverse artikler fra tidsskriftet Revision og Regnskabsvæsen. Disse artikler er skrevet af forfattere med en faglig baggrund hovedsageligt indenfor revision og må anses for at have en grundlæggende teoretisk viden indenfor området, der gør, at risikoen for fejlfortolkninger mindskes.

For at skabe et perspektiv på det indhentede materiale er der foretaget et personligt interview med Kurt Gimsing, som er formand for FSR og partner i KPMG. I interviewet udtrykker han hovedsageligt sine holdninger som formand for FSR, men i nogle tilfælde også som revisor i al almindelighed. Interviewet med Kurt Gimsing har med sin position som formand for FSR været med til at uddybe området omkring forventningskløften, og forventningerne til revisorerne. Han har i den forbindelse været behjælpelig med viden og materiale omkring indførelsen af begrænsning i revisors erstatningsansvar.

⁶ Andersen, Ib "Den Skindbarlige virkelighed" side 150

1.4.2 Opgavens struktur

I det følgende vil opgavens opbygning blive gennemgået og begrundet. For at gøre det mere overskueligt er der her opstillet en model over opgavens struktur, som der vil blive taget udgangspunkt i.

Opgavens udgangspunkt formes i indledningen, der munder ud i en problemformulering, der ligger til grund for analysen i opgaven. Opgaven er delt op i 4 hovedområder, overblik over krisen, regnskabsbrugerne, forventningskløften og revisionsprocessen. Opgavens opbygning er lavet således at hvert afsnit starter med en kort beskrivelse af teorien, der vil blive benyttet til analysen igennem det enkelte kapitel.

Opgaven begynder med kort at opridse krisen, der efter flere år med højkonjunktur ramte Danmark hårdt. Det vil her blive kort beskrevet, hvad der var årsagen til krisen, hvornår den kom til Danmark, og hvordan den ramte. Efterfølgende vil krisen blive omtalt i de forskellige kapitler, når der er behov herfor.

I det næste kapital vil opgaven tage udgangspunkt i regnskabsbrugerne og de krav, de stiller til henholdsvis virksomhederne og revisorerne i forbindelse med en regnskabsaflæggelse. Det der vakte interesse forud for opgaven, var hvorvidt krisen har haft nogen indvirkning på brugernes krav til et regnskab. Stiller de i den forbindelse større krav til virksomheden og revisor end tidligere? Agentteorien benyttes her for at vise strukturen i en virksomhed og for at klarlægge behovet for revision, samt hvem der er interessenterne til virksomheden. Dette grundlag bruges efterfølgende til at analysere, hvilke krav regnskabsbrugerne har i lyset af krisen.

Når aviser eller nyhedssider på nettet åbnes, har det siden primo 2009 næsten været umuligt at undgå at læse om tidens store erhvervsskandaler. IT Factory og Roskilde Bank er de to store sager, der i begyndelsen blev sat i forbindelse med krisen, men som har stået på længe forinden. Uanset krise eller ej, så har disse sager naturligt ført til, at medierne har taget sagerne til sig, og dermed er revisorerne også sat under lup. Det interessante her er at se på de forventninger, der er til revisor fra et andet perspektiv end fra regnskabsbruger. For at komme omkring dette emne er der indledningsvist benyttet teori omkring forventningskløften, som efterfølgende bliver benyttet til analysen i kapitlet. Yderligere vil der blive set på, hvordan en påtegning opfattes, og om der er forståelse for det arbejde, revisor udfører forud for en påtegning. Der vil også blive set på, om revisor er god nok til at kommunikere betydningen af det arbejde, revisor udfører.

Til sidst vil de forhold, der er analyseret i de to foregående kapitler, blive samlet op i kapitlet om revisionsprocessen. Her vil der blive set på de revisionsstandarder, der har med planlægningsprocessen og rapporteringsfasen at gøre. Derefter vil det blive set på, hvordan henholdsvis krisen, regnskabsbrugerne og medierne påvirker de faktorer, der skal tages i betragtning ved en planlægningsproces. Omkring den afsluttende fase vil det blive belyst, om der på grund af krisen stilles yderligere krav til den måde revisor normalt rapporterer på, og hvilken betydning det har.

Afslutningsvist vil konklusionen blive brugt til at samle op på afsnittene og de konklusioner, der er draget i løbet af opgaven.

2. Kort overblik over krisen

I dette årti har der været en længere periode med lav arbejdsløshed og en meget lav rente, hvilket blandt andet har resulteret i et højt privatforbrug. Dertil kommer, at de stærkt stigende boligpriser har fået mange til at investere i boliger for at tjene penge. Aktiemarkederne har ligeledes været opad gående, og det har været nemt at tjene nogle hurtige penge herpå. Alt dette er bare en del af det opsving, vi har oplevet i starten af dette årtusinde.

Efter flere år med et højt privatforbrug og stigende boligpriser ramte finanskrisen nærmest uforudset og har siden efteråret 2008⁷ rullet ind over Danmark. Ordet finanskriser er flittigt blevet brugt i de danske medier i mange forskellige sammenhænge.

For at skabe et overblik over omfanget af krisen vil dette afsnit blive brugt til kort at opridse, hvordan det hele startede, hvad der fik lavinen til at rulle. For at kunne give et ordentligt billede af krisen vil der i dette afsnit også blive set på, hvad der skete i udlandet i perioden op til, at krisen kom til Danmark.

I USA begyndte långiverne at låne penge ud til flere tvivlsomme lånere, som tidligere ikke ville blive anset som kreditværdige. Lånene blev senere kendt som de såkaldte subprime lån. Lånene blev givet til fast ejendom, men flere valgte at bruge pengene på privatforbrug, hvilket betød, at deres mulighed for at betale pengene tilbage blev forringet. En stor del af lånene blev givet af uafhængige lånemæglere på vegne af banker og kreditinstitutter⁸. Den del af lånene, der blev ydet af bankerne selv, var delvist garanterede af 2 statsstøttede realkreditinstitutter, som nu er gået konkurs⁹. Lånene blev ydet med forventning om, at boligpriserne fortsat ville stige. Dette til trods for at renten var stigende i perioden fra 2004 til 2008, hvilket medførte, at boligpriserne begyndte at falde¹⁰.

De amerikanske banker valgte i 2007 at sælge en del af lånene¹¹ videre til europæiske banker. De europæiske banker købte lånene i den tro, at det er sikre investeringer¹². Men det modsatte begynder hurtigt at vise sig.

⁷ Holm, Camilla og Holm, Jakob "Finanskriser et spørgsmål om tillid" Indblik, februar 2009

⁸ Brøndum, Rikke "sådan startede den aktuelle finanskriser" www.erhvervsbladet.dk, oktober 2008

⁹ Brøndum, Rikke "sådan startede den aktuelle finanskriser" www.erhvervsbladet.dk, oktober 2008

¹⁰ Politikens Bibliotek "Tidslinje - Hvornår startede krisen, hvordan udviklede den sig og hvor står vi netop nu" www.politikkens.dk marts 2009

¹¹ Brøndum, Rikke "sådan startede den aktuelle finanskriser" www.erhvervsbladet.dk, oktober 2008

¹² Brøndum, Rikke "sådan startede den aktuelle finanskriser" www.erhvervsbladet.dk, oktober 2008

Northern Rock er en af de første europæiske banker, der får krisen at mærke, da lånene ikke bliver tilbagebetalt. Banken begynder at kræve penge fra forsikringsselskaberne som kompensation for de tab, de har haft i forbindelse med lånene. Forsikringsselskaberne har ikke mulighed for at betale de store krav, der stilles til dem. I sommeren 2008 vælter korthuset, da flere investeringsbanker går konkurs¹³.

I Danmark går der kun kort tid, inden det samme mønster begynder at vise sig. Mindre banker har velvilligt lånt penge ud til ejendomsspekulanter, som ikke har kunnet låne i de større banker. Roskilde Bank er blot et af eksemplerne herpå, da den i juli 2008 får likviditets problemer¹⁴. Roskilde Bank er dog ikke den første bank på det danske marked, der har været ude i problemer. Blot et halvt år tidligere er Bank Trelleborg blevet opkøbt af Sydbank, da Bank Trelleborg havde økonomiske problemer¹⁵.

Det er ikke kun bankerne, der bliver hårdt ramt. Aktiemarkedene begynder også at blive påvirket af alt dette. Investorerne begynder at gå i panik, da de ikke ved, om det er deres bank, der har involveret sig i disse investeringer og derfor risikerer at tabe en masse penge, hvis denne skulle gå ned. Det får investorerne til at sælge ud af deres aktier, hvilket får aktiemarkedene til at falde yderligere. En ond cirkel er dermed sat i gang. Ultimo januar 2008 oplever det globale aktiemarked dermed det største fald siden terrorangrebet i 2001¹⁶.

I Danmark er der i lighed med udlandet udarbejdet bankpakker for at skabe ro og opretning på det finansielle marked.

Det har været uundgåeligt, at krisen har medført en stigende arbejdsløshed, da mange virksomheder har været nødt til at tilpasse sig markedssituationen. I tiden med den meget lave ledighed er lønningerne steget mere end den er i udlandet¹⁷. Dette har givet danske virksomheder en forringet konkurrenceevne. Den faldende afsætning betyder, at virksomhederne er nødt til at gennemgå deres aktiviteter for at tilpasse sig tiderne og efterspørgslen på markedet.

¹³ Brøndum, Rikke "sådan startede den aktuelle finanskrisen" www.erhvervsbladet.dk, oktober 2008

¹⁴ Politikken Bibliotek "Tidslinje - Hvornår startede krisen, hvordan udviklede den sig og hvor står vi netop nu" www.politikken.dk marts 2009

¹⁵ Politikken Bibliotek "Tidslinje - Hvornår startede krisen, hvordan udviklede den sig og hvor står vi netop nu" www.politikken.dk marts 2009

¹⁶ Politikken Bibliotek "Tidslinje - Hvornår startede krisen, hvordan udviklede den sig og hvor står vi netop nu" www.politikken.dk marts 2009

¹⁷ Andersen, Torben M. "Kronik: Finanskrisen og den økonomiske politik" www.berlingske.dk november 2008

Tiden før krisen har været en periode med store bonusordninger til direktører. Kriterierne for at kunne opnå bonus har ændret sig i takt med, at virksomhederne har fået bedre og bedre indtjening. Hvis disse kriterier ikke er tilpasset til de forhold, der er efter krisens indtræden, kan de være svære at opfylde. Det kan skabe incitament til regnskabsmanipulation, da det ellers ikke vil være muligt at få den aftalte bonus¹⁸.

For at sætte gang i hjulene igen blev der gjort forskellige tiltag. Selvom Bankpakke I og II, renoveringspuljen og udbetalingen af SP-opsparingen skulle have sat gang i hjulene igen, synes dette ikke helt at være tilfældet. Bankpakkerne har medført, at det finansielle marked er blevet stabilt. Finanskrisen er dermed blevet afløst af en recession. (I de efterfølgende kapitler vil recessionen blive benævnt som krisen) Mange virksomheder har stadig kapitalproblemer og har meget svært ved at låne af bankerne, selvom de har fået tilført kapital, som skulle gøre det muligt. Da forbrugerne er stadigt mere påpasselige med at bruge penge, giver det lavere efterspørgsel, hvilket kan mærkes hos virksomhederne. Den aktuelle krise adskiller sig dog på nogle områder fra tidligere tiders kriser ved, at der i et meget stort omfang er benyttet gældsfinansieret lånekapital til at anbringe i spekulative investeringer¹⁹.

I starten var det kun den finansielle sektor, der mærkede til krisen, men senere har mange virksomheder udenfor den finansielle sektor også mærket til krisen. Antallet af konkurser er steget kraftigt siden krisens start. Faktisk er antallet af konkurser næsten fordoblet i perioden fra maj 2008 til september 2009 og er frem til maj 2010 fortsat stigende²⁰. Det har tvunget mange ledere til at gå deres virksomhed efter i sømmene for at prøve at optimere virksomheden. Dette kan i nogles tilfælde resultere i outsourcing eller lukning af aktiviteter.

Den øgede forsigtighed i den finansielle sektor betyder, at der stilles yderligere krav til de øvrige virksomheder. Mange banker har indarbejdet betingelser(covenants) i aftalerne med virksomhederne, således at hvis de bliver overskredet, skal lånet indfries med øjeblikkelig virkning. Nogle banker stiller endda krav om, at virksomhederne kort tid efter årsafslutningen skal rapportere tal til banken, således at banken kan kontrollere om betingelserne overholdes. Da det kun er fåtallet af virksomheder, der på det tidlige tidspunkt har haft besøg af revisor, har de svært ved at overholde bankernes krav.

¹⁸ P3 Nyheder fredag d. 6/11-09 kl 10 eller 11, handlede om at direktører i 2009 ikke får så meget i løn som tidligere

¹⁹ Henriksen, Anne-Sophie og Hansen, Thomas "Kursen skal sættes nu..." Indblik, februar 2009

²⁰ Danmarks statistik, "erklærede konkurser" sæsonkorrigerede, www.dts.dk juli 2010

Recessionen har betydet at mange virksomheder er kommet i økonomiske vanskeligheder, og dette stiller en række krav til både virksomhederne selv og til revisorerne. Derfor står revisorerne overfor en tid, hvor forandringer er krævet og ekstra opmærksomhed er nødvendig for at regnskabsaflæggelsen bliver optimal.

3. Regnskabsbrugerne

Formålet med et regnskab er at give et retvisende billede af virksomhedens økonomiske situation. Interessenterne, også betegnet som regnskabsbrugerne, lægger ofte denne regnskabsinformation til grund for beslutninger²¹. Brugerne stiller krav til indholdet af et regnskab, hvilket påvirker revisionen, og dermed revisors planlægning og udførelse af en revision.

I det følgende afsnit vil det blive analyseret, hvilken indvirkning krisen har på virksomhederne, og dermed de krav brugerne stiller til regnskaberne. Ydermere vil der blive set på brugernes forventninger til regnskaber, og hvilken udfordring det giver i forbindelse med regnskabsaflæggelsen.

3.1 Agent-principal teorien

For at få en forståelse af behovet for revision er det nødvendigt at klarlægge agent-principal teorien (herefter benævnt som agent-teorien eller teorien), som er den teori der ligger til grund for alle revisionsforhold.

Agent-teorien, som blev til i 1970'erne, har sine rødder i nationaløkonomisk forskning²². Agent-teorien blev til som en del af 'Game theory', der oprindeligt er opfundet af John von Neuman og Oskar Morgenstern i år 1944. Teorien er senere blevet bevist af John Forbes Nash jr.²³ Game theory's mål er at undersøge og forudsige fornuftige individers handlemåde med forbehold for deres personlige præferencer²⁴. Agent-teorien dækker over forholdet mellem en agent på den ene side og en principal på den anden side, hvilket fremgår af dette citat:

"Agent-principal forholdet er defineret som en relation mellem en person, principalen, som antager en anden person, agenten, til at udføre en service eller et arbejde på principalens vegne".²⁵

²¹ Elling, Jens O. "Årsrapporten –teori og regulering" side 17 og 23.

²² Aggestam-Pontoppidan, Caroline "Hvad er Agent teori" side 7 Revisionsforelæsningslides 03.10.07

²³ Stanford Encyclopedia of Philosophy "Game theory".<http://plato.stanford.edu/entries/game-theory/#Mot>

²⁴ Aggestam-Pontoppidan, Caroline "Hvad er Agent teori" side 7 Revisionsforelæsningslides 03.10.07

²⁵ Larsen, Rolf Elm "Revision i agentteoretisk belysning" Revision materialesamling 2007-1, side 37

Teorien tager sit udgangspunkt i økonomisk teori med rationelle aktører og nyttemaksimerende individer²⁶. Principalen ses ofte som ledelsen eller ejeren af en virksomhed. Principalen delegerer beslutningskompetencer og opgaver til agenten, som skal varetage disse opgaver efter principalens ønsker.

Agent-teorien antager, at individerne varetager deres egen interesse. Problemet mellem agent og principal opstår derfor først, når agentens interesser ikke stemmer overens med principalens interesser. Dette sker, hvis én eller flere agenter kan stille sig selv bedre ved at afvige fra principalens interesser²⁷.

Forholdet mellem en principal og en agent er derfor ofte reguleret med en kontrakt. Denne benyttes til at aftale, hvilke fuldmagter principalen giver til agenten, og hvilke forhold agenten skal varetage for principalen og i principalens interesse. Agent-principalforholdet kan overføres til den økonomiske verden, hvor agenten ofte betegnes som ledelsen i en virksomhed, og principalen er ejeren.

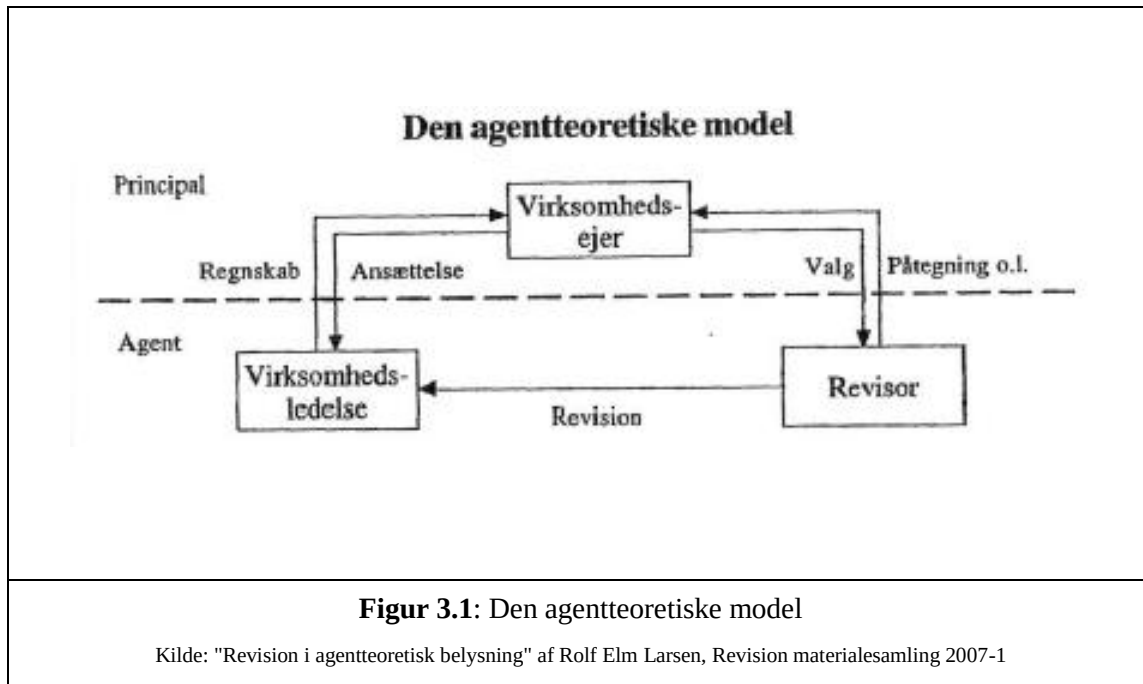
Teorien benytter to centrale begreber: asymmetrisk information og moral hazard. Asymmetrisk information bygger på, at agenten og principalen ikke har den samme viden om virksomheden, da principalen i form af ejeren er fraværende i den daglige ledelse, og derfor ikke har mulighed for at overvåge agenten. Asymmetri opstår ligeledes, fordi agenten og principalen ikke har samme mål og ønsker, og det for agenten kan være forbundet med omkostninger at opfylde principalens ønsker.

Da principalen ikke direkte kan observere agentens arbejdsindsats, er der tale om skjulte handlinger - moral hazard, hvilket er et andet centralt begreb i teorien. I dette begreb er der tale om, at agenten udnytter situationen. Ledelsen ansættes til at disponere uden ejernes accept eller viden²⁸, men med en kontrakt, hvor der ofte kræves mindre af agenten end denne er i stand til at levere, bliver dette reguleret. Dermed opstår der som nævnt ovenfor asymmetri i forholdet mellem principalen og agenten, idet agenten udnytter situationen og forsøger at undgå maksimal arbejdsbelastning.

²⁶ Aggestam-Pontoppidan, Caroline "Hvad er Agent teori" side 7 Revisionsforelæsningslides 03.10.07

²⁷ Larsen, Peter Birkholm "kapital 3 - Agentteori" Revision Materiale samling 2007-1, side 124

²⁸ Larsen, Rolf Elm "Revision i agentteoretisk belysning" Revision materialesamling 2007-1, side 37

Udover den mest simple model hvor der findes én principal og én agent, findes der også en model med én principal og to agenter. Modellen med to agenter benyttes ofte, når en revisor indarbejdes i den økonomiske sammenhæng. Behovet for revision opstår, fordi enhver virksomhedsejer og ledelse ønsker at minimere agentomkostninger. Ejerens måde at kompensere for den manglende kontrol er derved at antage revisor for at sikre den finansielle rapportering fra ledelse til ejer sker korrekt og med rette informationer. Dette gøres for, at ledelsen ikke udelukkende nyttemaksimerer til egen fordel ved at manipulere med regnskabet²⁹.

Når revisor antages af virksomhedsejeren, opstår der yderligere et principal-agent forhold. Virksomhedsejeren vil fortsat blive set som principal, men nu vil både revisor og den daglige ledelse i virksomheden blive set som agenter. Revisor ansættes til at sikre varetagelsen af principalens interesser, da principalen ønsker at kontrollere agentens handlinger og minimere risikoen ved at have agenten ansat. Da både ledelsen og revisor nu er agenter overfor ejeren opstår modellen med to agenter, som ses i figur 3.1.

Agent-teorien benyttes til at belyse behovet for revision. Igennem dette behov kan regnskabsbrugerne identificeres, samt hvilke krav de stiller til virksomheden og revisor set i lyset af krisen.

²⁹ Larsen, Rolf Elm "Revision i agentteoretisk belysning" Revision materialesamling 2007-1, side 39

3.2 Identificering af regnskabsbrugere og dennes krav

Aktie- og anpartsselskabslovene er ophævet pr. 1. marts 2010³⁰ og erstattet af en ny selskabslov som omfatter både aktie- og anpartsselskaber. Selskabsloven³¹ (også benævnt som SEL) er delt op i faser. Erhvervs- og Selskabsstyrelsen indført en overgangsordning for ikrafttræden af selskabsloven. Første fase er trådt i kraft d. 1. marts 2010³². Anden fase træder i kraft d. 1. maj 2010³³.

I private virksomheder ansættes revisor på følgende måde: Revisor bliver, jf. SEL § 144 stk. 1., valgt af generalforsamlingen, såfremt selskabet, jf. årsregnskabsloven³⁴ (også benævnt som ÅRL) eller anden lovgivning, er omfattet af revisionspligt, eller såfremt generalforsamlingen stiller krav herom. Dette er uanset, om der er tale om et aktie- eller anpartsselskab.

Anpartshaverne kan i flere tilfælde agere som både ledelse og virksomhedsejere på samme tid. I det følgende sidestilles anpartshaverne med ejerne / aktionærerne i et aktieselskab og vil ikke blive behandlet særskilt.

I forbindelse med den nye selskabslov er der ikke sket ændringer i årsregnskabsloven med hensyn til lempelse af revisionspligten. Virksomheder der, jf. årsregnskabsloven, aflægger regnskab efter regnskabsklasse A er fortsat ikke omfattet af revisorpligten. Ligeledes har det heller ikke ændret sig, at virksomheder, der aflægger regnskab efter regnskabsklasse B, jf. ÅRL § 135 stk 1, kan undlade af lade årsregnskabet revidere, såfremt selskabet to år i træk opfylder mindst to af de tre følgende krav: 1) En balancesum på 1,5 mio. kr. 2) En nettoomsætning på 3 mio. kr. 3) Gennemsnitligt antal heltidsansatte på 12. I skrivende stund er denne lempelse ændret således, at balancesummen er sat op til 4 mio. kr., og omsætningen er sat op til 8 mio. kr., antal ansatte er der ikke ændret ved. Denne ændring træder i kraft pr. 1. januar 2011.

Revisor antages som nævnt af virksomhedsejeren, der både kan være aktionær og anpartshaver, til at overvåge ledelsen, som det fremgår af figur 3.1. Virksomhedsejeren anses derfor nu som principal, og både ledelsen og revisor anses som agenter, da det antages, at ledelse og

³⁰ "<http://www.eogs.dk/sw60442.asp>"

³¹ Selskabsloven, LOV nr. 470 af 12/06/2009

³² Notat fra E&S "Første fase i selskabslovens ikrafttrædelse 1. marts 2010 - Ændringer som er trådt i kraft, og ændringer, som træder i kraft senere"

³³ Notat fra E&S "Første fase i selskabslovens ikrafttrædelse 1. marts 2010 - Ændringer som er trådt i kraft, og ændringer, som træder i kraft senere"

³⁴ Bekendtgørelse af årsregnskabsloven, LBK nr 395 af 25.05.2009

virksomhedsejer ikke er samme personkreds. Da virksomhedsejeren vælger at overlade virksomheden til ledelsen, opstår der et asymmetrisk forhold idet principalen overlader dispositionen over dennes økonomiske aktiver til agenten. Principalen antager den agent, der vil være den mest kompetente til at varetage opgaven. Dermed har agenten den fulde kontrol og information, hvilket er mere end principalen.

Der er en lang række af interessenter til en virksomhed, som alle er brugere af et regnskab. Måden de bruger virksomhedens regnskab på er forskellig alt efter, hvilken information de behøver for at tage de nødvendige beslutninger.

Efter en lang periode med højkonjunktur og stærk optimisme på kapitalmarkederne blev Danmark i 2008 ramt af pludselige ændringer i økonomien, der betød økonomisk nedtur. Som følge heraf slås virksomhederne med faldende efterspørgsel, hvilket giver lavere beskæftigelse og lavere omsætning. Det er blot nogle af de effekter, krisen har på virksomhederne og samfundet. I takt med at krisen har udviklet sig, er interessen for virksomhedernes økonomiske situation steget markant både fra interessenternes side og fra mediernes side.

I forbindelse med regnskabsaflæggelsen af årsrapporten for 2008, udsendte FSR et notat om udfordringer i forbindelse med årsrapporten 2008³⁵. Notatet pointerer vigtigheden af, at både virksomhederne og revisor er meget omhyggelige med regnskabsaflæggelsen for ikke at svække brugernes tillid til regnskaberne.

Virksomhedernes ledelser har store udfordringer ved regnskabsaflæggelsen. Fordi der kan være usikkerhed omkring værdiansættelser, nedskrivninger og likviditetsknaphed³⁶. Specielt likviditetsknaphed får flere interessenter til at skærpe interessen for en given virksomhed. Det er en faktor, der i større eller mindre grad gør sig gældende i alle virksomheder i tiden under krisen. Manglen på likviditet kan benyttes til at se på, hvilke krav der stilles til et regnskab, og hvilke interessenter der stiller kravene.

Adgangen til likviditet har haft og har fortsat stor betydning for mange virksomheder, da de står overfor at skulle genforhandle deres nuværende kreditfaciliteter. Mange banker stiller krav til virksomhedernes regnskaber, for at virksomhederne kan bevare deres lånefaciliteter i form af kassekreditter mv. Fratages virksomhederne disse muligheder, kan det i værste fald

³⁵ Udgivet af Foreningen af Statsautoriserede Revisorer d. 28. januar 2009.

³⁶ Ypkendanz, Henrik "Revision og recession"

true virksomhedens evne til forsat at overleve³⁷. De krav bankerne kan stille til virksomhederne er, at forholdet mellem virksomhedens gæld og egenkapital skal være i balance, og virksomhedens soliditetsgrad ikke kommer under et bestemt niveau. Alene det faktum at virksomhedens aktiver kan være faldet væsentligt³⁸ i de seneste to år kan betyde, at virksomheden ikke lever op til et eventuelt solvenskrav. Der er også andre krav bankerne kan stille til virksomhederne som låntagere. Et eksempel fra virkelighedens verden er jf. bilag 1³⁹, at en modervirksomhed ikke må afhænde så stor en andel af sine ejerandele i dattervirksomheder, at det i et regnskabsår udgør mere end 10% af koncernens samlede EBITDA. Banken har i dette tilfælde også stillet krav om, at hvis det ultimative moderselskabs direkte eller indirekte ejerandel i datterselskaber og disses datterselskaber kommer under 55%, vil der være tvungen førtidsindfrielse på lånet. Brugerne benytter regnskabet til at se, om selskabet overholder de kriterier, der er sat op. Hvis dette ikke er tilfældet skal lånet enten indfries, eller en kreditfacilitet kan blive inddraget. Det kan som tidligere nævnt få store konsekvenser for de virksomheder, som det går ud over. Det er yderst vigtigt for selskabet, hvordan regnskabsoplysningerne bliver præsenteret.

Mange virksomheder har inden krisens begyndelse optaget lån i udenlandsk valuta. Det kan give problemer, idet EU nu er midt i en nedtur, som gør at euroen svækkes overfor blandt andet dollaren. Fortsætter nedturen kan euroen svækkes med helt op mod 20% i forhold til dollaren⁴⁰. Da den danske krone, grundet Danmarks fastkurspolitik, er låst i forhold til eurokursen, vil det alt andet lige blive dyrere for virksomhederne at betale afdrag på lån optaget i udenlandsk valuta. Kursen vil stige i forhold til de valutaer, der ikke har fastkurspolitik i forhold til euroen, såfremt disse valutaer ikke påvirkes tilsvarende negativt af krisen i Europa.

Det store fald i værdien af investeringer i 2007 kan ses som et udtryk for at mange aktiver, og ikke kun værdipapirer, er faldet i værdi grundet den manglende efterspørgsel. Det kan medføre, at virksomhedernes aktiver kan være svære at værdiansætte⁴¹.

³⁷ Notat fra E&S "Udvalgte revisionsmæssige forhold, som revisor skal overveje i lyset af de ændrede markedsf forhold" marts 2009

³⁸ Notat fra E&S "Udvalgte revisionsmæssige forhold, som revisor skal overveje i lyset af de ændrede markedsf forhold" marts 2009

³⁹ Kravene er eksempler fra et uddrag af en konkret låneaftale mellem selskab A1 og banken, se Bilag 1 for uddrag.

⁴⁰ Pedersen, Troels Beha "Euro-nedtur langt fra slut - eksporten gør klar til fest" Børsen, d. 17.05.2010

⁴¹ Notat fra E&S "Udvalgte revisionsmæssige forhold, som revisor skal overveje i lyset af de ændrede markedsf forhold" marts 2009

Når aktiverne er vanskelige at værdiansætte, er der en større risiko for, at det af ledelsen udarbejdede regnskab kan være behæftet med væsentlige fejl. Med de store ændringer, der er i markederne, er det blevet tydeligere, at et regnskab kun giver et øjebliksbillede. Det vil derfor være sværere for eksempelvis investor at tage beslutninger på længere sigt. Her viser det sig tydeligt, at der er stor forskel på den information, et regnskab giver investor og ejer af en virksomhed i forhold til den viden, virksomhedens ledelse sidder inde med. Dermed opstår der asymmetri i de informationer, som hhv. agent og principalen har. Det opstår, fordi ledelsen løbende kender virksomhedens situation, hvorimod aktionærerne kun kender virksomhedens økonomi mv. fra de regnskaber og rapporteringer, der kommer fra virksomheden til markedet.

Det er ikke kun virksomheden selv, som er blevet ramt af krisen. Med en stigning i antallet af konkurser fra ultimo 2007 til ultimo 2008 på 36%⁴², er virksomhedens kunder med stor sandsynlighed også ramt af krisen. Det giver en øget risiko for, at virksomheden ikke vil modtage sit tilgodehavende fra dennes debitorer. Det giver anledning til, at virksomhederne skal være ekstra opmærksomme på, at de får værdiansat deres tilgodehavender med tilstrækkelig præcision. Ved stor usikkerhed omkring værdiansættelse af tilgodehavender kan det være svært for blandt andet kreditorerne at vurdere, hvorvidt selskabet vil få penge i kassen og dermed have mulighed for at betale dem for de leverancer, de yder selskabet. Igen er det likviditeten, der spiller en rolle hele vejen igennem, både virksomheden og dennes interessenter er afhængige af, om likviditeten er på plads hos den enkelte.

Det faktum, at både Erhvervs- og Selskabsstyrelsen og FSR i 2009 udgiver publikationer og notater om forhold, som både revisorerne og ledelsen i virksomhederne skal være ekstra opmærksom på, viser et begyndende pres fra regnskabsbrugerne. Notaterne pointerer ikke kun de forhold, som myndighederne kan have interesse i, men også forhold som kan have betydning for mange af de andre interessenter. I perioden fra notaterne blev udgivet i 2009 og til i dag er der sket en væsentlig ændring, idet EU er økonomisk presset og har måttet træde til med en hjælpepakke til Grækenland. Det vil betyde, at presset fra regnskabsbruger ikke vil blive mindre i fremtiden, nærmest tværtimod, specielt hvis situationen forværres. Står vi overfor en ny finanskrisen, sådan som medierne forudsiger det, vil kravene til rapportering for virksomhederne i Danmark heller ikke blive mindre. En øget usikkerhed omkring indregning og

⁴² Kofoed, Henrik og Johansen, Christian Schween "Finanskrisen indvirkning på oplysninger i årsrapporten om lånefaciliteter mv." Revisions og Regnskabsvæsen, februar 2009

måling, af forskellige værdier samt regnskabsmæssige skøn kan give endnu større problemer i forholdet mellem virksomheden og brugerne. Brugere ønsker mest mulig information i et ustabilt marked, idet det vil lette deres beslutningsproces. Brugere vil derfor stille krav til jævnlig rapportering, da det i et ustabilt marked ikke vil være muligt at tage beslutninger der maksimerer dennes interesse, hvis informationen er for gammel og dermed ikke længere gældende.

3.3 Pres på virksomheden fra bruger

Virksomhederne har mange interessenter og mange, der bruger deres regnskaber. I forbindelse med krisen har brugerne skærpet deres krav til virksomhedernes regnskaber, hvilket presser ledelsen i virksomhederne til at skærpe opmærksomheden omkring regnskabsaflæggelsen og korrektheden heraf.

At Erhvervs- og Selskabsstyrelsen og FSR, som ovenfor nævnt, har valgt at udsende notater om forhold, som der bør tages højde for i forbindelse med regnskabsaflæggelsen betyder ikke, at der stilles skrappe regler til regnskabsaflæggelsen. De er udstedt for at gøre opmærksom på allerede eksisterende lovgivning, samt hvordan denne eventuelt bør finde anvendelse i lyset af krisen. En artikel i Revision og Regnskabsvæsen nr. 9, 2009 skriver følgende:

"... at den finansielle krise ikke indebærer nogen "automatik" i den forstand, at den finansielle krise i sig selv nødvendigvis medfører, at ledelsen skal oplyse om going concern-problemer i årsrapporten..."⁴³

Hvilket understøtter, at ledelsen i virksomhederne skal være ekstra opmærksom på problemstillinger og skøn som eksempelvis going concern, men at krisen i sig selv ikke er ensbetydende med, at alle virksomheder er kommet i økonomiske problemer. Derfor skal det vurderes af ledelsen i den enkelte virksomhed, hvorvidt der i forhold til gældende lovgivning vil være behov for oplysninger om problemer i forbindelse med aflæggelsen af årsrapporten.

⁴³ Bisgaard, Anders og Seehausen, Jesper "GOING CONCERN - En undersøgelse af de seneste årsrapporter og revisionspåtegninger for konkursramte selskaber" Revision og Regnskabsvæsen, september 2009

Ledelsens vurdering af virksomhedens forhold kan have betydning for den måde virksomhedens interessenter vil læse et regnskab på. Ledelsen har som udgangspunkt større information om virksomhedens økonomi og driftsforhold, hvilket giver asymmetrisk information. Derfor skal ledelsen så vidt muligt forsøge at give den bedst mulige information til interessenterne, så de har det bedst mulige beslutningsgrundlag, uanset i hvilken kreds interessenterne står. Samtidig er det forskelligt for interessenterne, hvor stor tillid de har til ledelsen, hvorfor der vil være forskel på, hvor stor tillid de har til regnskaberne, der aflægges af ledelsen.

I "Anbefalinger for god selskabsledelse"⁴⁴ bliver der påpeget nogle meget centrale pointer for ledelsens kommunikation med interessenterne samt ledelsens ansvar i forbindelse med regnskabsaflæggelsen.

Selve anbefalingerne er delt op i ni hovedafsnit med en række anbefalinger. Enkelte anbefalinger er kommenteret, hvilket gør at betydningen af enkelte begreber bliver uddybet. Afsnit 2 i "Anbefalinger for god selskabsledelse" lægger vægt på interessenternes rolle og betydning for selskabet. Der lægges vægt på, at selskabet har en fornuftig og aktiv dialog med sine interessenter, da det vil udvikle selskabet⁴⁵. Heraf udledes det, at selskabet skal sørge for, at relevante informationer kommunikerer ud til interessenterne, således at der, som tidligere nævnt, er et tilstrækkeligt beslutningsgrundlag. Anbefalingerne kan nærmest ses som en opfordring til ledelsen om at minimere begrebet fra agentteorien om asymmetrisk information.

Krisen har sat sit præg i forbindelse med opdateringen af anbefalingerne. Afsnit 7 i "Anbefalinger for god selskabsledelse" omhandler regnskabsaflæggelse, eller finansiell rapportering, som den også kaldes. Her er der indlagt en helt ny anbefaling, hvor selskabets ledelse anbefales at tage stilling til going concern forudsætningen. Anbefaling 7.2.1 lyder som følgende:

*"Det **anbefales**, at det øverste ledelsesorgan ved behandling og godkendelse af årsrapporten specifikt tager stilling til, om regnskabsaflæggelsen sker under forudsætning om fortsat drift (going concern forudsætningen) inklusive de eventuelle særlige forudsætninger, der ligger til grund herfor, samt i givet fald eventuelle usikkerheder, der knytter sig hertil."*⁴⁶

⁴⁴ Af komitéen for god Selskabsledelse, af april 2010.

⁴⁵ Komitéen for god Selskabsledelse "Anbefalinger for god selskabsledelse" april 2010, afsnit 2

⁴⁶ Komitéen for god Selskabsledelse "Anbefalinger for god selskabsledelse" april 2010, anbefaling 7.2.1

Med ovenstående menes det, at ledelsen uanset selskabets finansielle situation skal tage stilling til, hvorvidt selskabet aflægger regnskab under going concern forudsætningen. For at ledelsen kan foretage en vurdering heraf, skal de tage stilling til samtlige forhold, der kan have betydning for selskabets fortsatte drift. De forhold, som ledelsen skal tage i betragtning, er eksempelvis, om selskabet overholder eventuelle lånevilkår med bankerne, hvilke kan indeholde flere aspekter. Som nævnt i afsnit 3.2 er det ikke kun de almindelige tilbagebetalingsbetingelser, der nødvendigvis skal være opfyldt. Det er ligeledes betingelser, som at selskabet skal have en vis solvensgrad, eller at indtægter ved salg af kapitalandele i datterselskaber kun må være en vis procentdel af den årlige omsætning.

Anbefaling 7.1 tager udgangspunkt i den generelle finansielle rapportering. Der lægges stor vægt på, at tallene skal uddybes og suppleres med ikke finansiell information de steder, hvor det synes relevant, for at modtageren får opfyldt sit informationsbehov. Det ses, at anbefalingen lægger vægt på, at selskabets ledelse skal sørge for, at regnskabsbrugerne får tilstrækkelig viden. Derudover ses det, at anbefalingen opfordrer til, at ledelsen tilpasser informationen til regnskabsbrugerne og de ændringer i kravene, der måtte komme i takt med, at markedet og informationsbehovet ændrer sig.

Det konkluderes, at regnskabsbrugerne stiller større krav til de informationer, de ønsker fra et regnskab. Samtidig har krisen betydet, at ledelserne er nødt til at skærpe opmærksomheden ved regnskabsaflæggelsen. Interessenterne i form af myndigheder og organisationer har forsøgt at påvirke virksomhederne ved at udsende notater om forhold, som virksomhedslederne skal være ekstra opmærksom på i forbindelse med krisen. De stiller ikke større krav til regnskabsaflæggelsen, men til dømmekraften hos ledelserne. Der bliver lagt vægt på, at ledelserne er særligt omhyggelige med regnskabsaflæggelsen, og at de lægger fokus på områder, der er forbundet med ekstra risici. Disse områder er ofte baseret på regnskabsmæssige skøn. For at lette processen for virksomhederne bliver det indskærpet, hvorledes allerede eksisterende regler kan anvendes i disse tider.

3.3 Pres på revisor fra virksomheden

I forhold til teorien ansættes revisor for at regulere forholdet mellem agenten (virksomhedslederen) og principalen (virksomhedsejeren). Da principalen ønsker at minimere sine agentomkostninger og samtidig få størst muligt udbytte, er han nødt til at overvåge agenten. Men da det ikke er muligt for principalen at lave en konstant overvågning af agentens handlinger, findes der forskellige metoder til at kontrollere agenten på. En måde er ved at regulere forholdet med en kontrakt, hvilket kan suppleres med overvågning i form af revision.

I økonomisk teori anses individer for at handle fuldt rationelt⁴⁷. Derfor lægges dette også til grund i "kapitel 3 om agentteori"⁴⁸, der er skrevet af Peter Birkholm Larsen. Det antages her, at principalen derfor vil være i stand til at beregne effekten af, at agentens interesser afviger fra principalens. På den baggrund kan principalen nedjustere den belønning, agenten får for sine handlinger⁴⁹, hvorved principalen kan minimere sin risiko for tab. Principalens evne til at nedjustere priserne får agenten til at efterspørge overvågning, i form af revision, for at undgå, at belønningen vil blive justeret yderligere⁵⁰.

Anderledes ser det dog ud i artiklen "Revision i agentteoretisk belysning" skrevet af Rolf Elm Larsen. Her er det agenten, der har den største viden, og principalen vil aldrig have mulighed for at foretage fuld overvågning af agenten, idet agenten ønsker at fremlægge information, som tilgodeser egne behov. Da principalen ønsker information, der maksimerer egen indtjening, er der modstridende interesser mellem principalen og agenten⁵¹. Til trods for at agenten er reguleret med en kontrakt, anses dette ikke for tilstrækkeligt for principalen. Denne ønsker samtidig, at agenten skal overvåges, hvilket kan gøres ved revision. Dette ønske fremkommer, fordi principalen anses som risikoavers og derfor ikke stoler på, at agenten handler i principalens interesse.

Det er dog ikke kun principalen i form af virksomhedsejeren eller aktionæren, der er bruger af et regnskab. Der er som beskrevet i tidligere afsnit en lang række af interessenter, som søger at få forskellig information ud af et regnskab.

⁴⁷ Larsen, Peter Birkholm "kapital 3 - Agentteori" Revision Materiale samling 2007-1, side 114

⁴⁸ Larsen, Peter Birkholm "kapital 3 - Agentteori" Revision Materiale samling 2007-1

⁴⁹ Larsen, Peter Birkholm "kapital 3 - Agentteori" Revision Materiale samling 2007-1, side 124

⁵⁰ Larsen, Peter Birkholm "kapital 3 - Agentteori" Revision Materiale samling 2007-1, side 125

⁵¹ Larsen, Rolf Elm "Revision i agentteoretisk belysning" Revision materialesamling 2007-1, side 37

Revisor bliver af flere årsager ansat til at sikre, at det regnskab, ledelsen udarbejder, lever op til gældende standarder. Dels er det for en lang række virksomheder et lovkrav at revisor skal ansættes til at sikre rigtigheden af et regnskab og dels for at skabe en hvis tillid omkring det offentliggjorte regnskab. Tilliden skabes ved, at revisor, som uafhængig part, har viden og ekspertise indenfor området. Ledelsen benytter denne til at udtale sig om, hvorledes det aflagte regnskab med en høj grad af sikkerhed kan vurderes som retvisende.

Mange virksomheder er, som tiden ser ud nu, presset økonomisk. Der sættes derfor forventninger fra eksempelvis aktionærer og moderselskaber om, at virksomheden skal opnå et bestemt resultat for at kunne overleve krisen. I takt med at krisen har udviklet sig, er flere og flere virksomheder blevet ramt af konkurs. Det medfører, at de forventninger, de tilbageværende virksomheder stilles overfor, ofte er en forventning om, at going concern er opfyldt. For at kunne indfri disse forventninger overfor interessenterne, kan der være vurderinger, hvor ledelsen ikke er objektive i deres regnskabsmæssige skøn. Dette svækker brugernes tillid til rigtigheden af et regnskab.

Enkeltstående sager har været med til at skabe fokus på regnskaberne og risikoen for regnskabsmanipulation. Til trods for at sagerne kom frem lige ved krisens begyndelse, har de stået på over en længere periode under højkonjunktoren. Men det er i lyset af krisen, at fokus på risikoen for regnskabsmanipulation er blevet større. Krisen har givet anledning til, at virksomhederne presses på indtjeningen, hvilket sammen med forventningen fra investorer mv. øger risikoen betydeligt for manipulation med tallene i regnskabet. En undersøgelse fra 2009 foretaget af PWC⁵² viser, at der er sket en stigning i antallet af virksomheder, der udsættes for bedrageri og svindel. I undersøgelsen, der er foretaget i 2007, havde ca. 20% været udsat for bedrageri. I 2009 var tallet steget til 25%⁵³, hvilket må anses for en markant stigning.

Som tidligere nævnt, er det ofte områder indeholdende en vis mængde regnskabsmæssige skøn, der bliver manipuleret med. Det kan være, at nogle omkostninger er blevet aktiveret, selvom de burde have været i driften, eller det kan være afskrivninger, der er blevet revurderet og derfor mindsket eller forøget i forhold til det oprindelige beløb. Det er blot nogle af de skøn, ledelsen kan foretage for at manipulere med regnskabet, således at det kommer nærmere de forventninger, der er sat op for virksomheden. Denne type af skøn laves eksempelvis, hvis en virksomhed indgår i en koncern, og der allerede inden regnskabet udarbejdelse bliver lagt

⁵² Revisionsfirmaet PriceWaterhouseCoopers

⁵³ Bendtsen, Simon "Ekspllosion i regnskabsfusk", Berlingske Tidende d. 19.11.2009

kraftigt op til, at virksomheden helst skulle ramme et bestemt resultat, for at koncernen som helhed når frem til et acceptabelt resultat. Et resultat der lever op til forventninger stillet op for koncernen.

Revisor står derfor overfor en situation, hvor udfordringerne omkring revisionen af et årsregnskab er ekstra krævende, og derfor kræver særlig opmærksomhed. Det er ikke alle virksomheder, der bevidst laver forkerte tiltag, når det drejer sig om regnskabsmæssige skøn. En del af disse kan ligeledes skyldes manglende viden eller de forudsætninger, der er kendt på tidspunktet kan gøre, at ledelsen kommer frem til netop dette skøn.

I tider som nu, hvor krisen giver mange virksomheder problemer, tvinges de til at sætte fokus på områder som risikostyring. Det er vigtigt, at revisor har et indgående kendskab til virksomhedens forretning, og hvilken betydning krisen kan have for virksomheden. Det vil hjælpe revisor til at være ekstra opmærksom på, hvor risikoen kan ligge. Kendskabet hjælper revisor til at gennemgå relevansen af de kriterier, der er stillet op i forbindelse med ledelsens skøn af forskellige områder.

Alt dette ligger indirekte pres på revisor, idet ledelsen presses af omverdenen til at aflægge et regnskab, der tilnærmelsesvist lever op til forventningerne. Dette er selvom forventningerne ikke stemmer overens med virksomhedens præstation. Samtidig er der en forventning fra omverdenen og regnskabsbrugerne om, at revisor stiller sikkerhed for, at regnskabet ikke er behæftet med væsentlige fejl. I tilfælde af, at der måtte være nogen form for usikkerhed i regnskabet, forventes det at komme til udtryk i revisionspåtegningen.

Det konkluderes, at der ligger et stort pres på virksomhederne. Der må med stor sikkerhed ligge en lige så stor eller større forventning til revisor om, at de opdager eventuelle fejl og mangler i regnskabet. Her kan de to synspunkter om, hvem der ønsker revisor til at føre opsyn, inddrages. På den ene side må interessenterne, herunder aktionærerne, være interesseret i at ledelsen ikke for enhver pris får regnskabet til at stemme med de forventninger, der sættes op, da det kan give bagslag, hvis det senere bliver opdaget. For at sikre sig mod dette kan revisor ansættes som kontrollant og være med til at sikre, at regnskabet aflægges efter gældende regler. På den anden side må ledelsen være interesseret i at ansætte revisor, således at ledelsen bedre kan forsvare det regnskab, der fremlægges, selvom dette ikke lever op til forventningerne hos aktionærerne, og dermed undgå en eventuel fyring eller nedgang i løn og bonus mv.

Revisor kan i denne sammenhæng også benyttes af ledelsen til at understøtte langsigtede tiltag. Risikostyring er en vigtig faktor for ledelserne i en tid, hvor økonomien er presset, og effekten heraf kommer på sigt.

3.4 Revisors ansvar som offentlighedens tillidsrepræsentant

Revisor har forskellige pligter og et ansvar i forbindelse med revisionen forud for regnskabsaflæggelsen. Denne skal agere efter nogle principper og retningslinjer, der er foreskrevet i Revisorloven⁵⁴ (også benævnt RL) og i de forskellige revisionsstandarder. Det vil sige, at revisor i sin rolle skal optræde som offentlighedens tillidsrepræsentant, jf. RL § 16 stk. 1. Det betyder, at revisor ved sine vurderinger af regnskabet ikke alene må tage hensyn til sin kundes interesser, men også skal tage hensyn til regnskabsbrugeren og dennes interesse i, at regnskabet er retvisende og er udformet i henhold til gældende lovgivning⁵⁵. I loven er der dog ikke nogen konkret beskrivelse af, hvad det indeholder at være offentlighedens tillidsrepræsentant, hvorfor begrebet kan være genstand for en bred fortolkning fra den enkelte.

Revisor skal for at være offentlighedens tillidsrepræsentant have høje faglige kvalifikationer og teoretisk viden, hvorfor revisor, jf. RL § 4 stk. 1, har pligt til at deltage i efteruddannelse for at sikre sin viden og faglige kvalifikationer.

Problemstillingen med den brede betydning af offentlighedens tillidsrepræsentant er, at der kan opstå konflikter i forhold til, hvis interesser revisor varetager i forbindelse med revisionen. Der kan argumenteres for, at revisor vil vælge at varetage kundens interesser, da revisor er aflønnet af denne og ikke vil miste sine opgaver. Men som begrebet lægger op til, skal offentlighedens tillidsrepræsentant varetage regnskabsbrugernes interesser. Hvis revisor vælger at bryde med dette, handler denne ikke efter god revisionsskik, hvilket er påkrævet jf. revisorloven. Ved at bryde med dette, kan revisor på sigt skade sit eget ry. Den skade/tabte indtjening, revisor vil lide som følge af dårligt ry, vil overstige den mulige fremtidige indtjening, der vil være for revisor. Det gælder specielt, hvis den tillid, der er til revisor fra de professionelle regnskabsbrugere, bliver brudt.

⁵⁴ Revisorloven, LOV nr. 468 af 17/06/2008

⁵⁵ Langsted, Lars Bo mfl. "Revisors ansvar" side 63

3.5 Brugernes forventning til revisor

Krisen har betydet, at en lang række virksomheder er gået konkurs. De virksomheder, der er kommet igennem krisen, er enten styrket, fordi de har tilpasset sig forholdene eller har nogle stærke investorer bag sig, som tror på virksomheden. Nogle virksomheder er svækkede efter krisen og kæmper for fortsat at kunne overleve⁵⁶.

Størstedelen af de danske virksomheder skal udarbejde en årsrapport efter gældende lovgivning og standarder. Virksomhederne har alle interessenter, som eksempelvis, medarbejdere, ejere, långivere, kunder, myndigheder og mange flere. Disse interessenter benytter regnskaber til at bedømme virksomheder og træffe forskellige beslutninger. Det kan være beslutninger om, hvorvidt en bank vil yde et lån til en given virksomhed, eller hvorvidt en leverandør vil give kredit eller have forudbetaling i forbindelse med salg til virksomheden. Undersøgelser viser, at banker lægger stor vægt på, at et regnskab er påtegnet af revisor. Op mod 66% af bankerne kræver, at virksomhedens regnskab skal være påtegnet af revisor, for at de kan låne penge i banken⁵⁷.

Det er dog vigtigt at pointere overfor regnskabsbrugerne og andre udefra kommende, at det er virksomheden, der udarbejder regnskabet og ikke revisor. Revisor reviderer regnskabet for at sikre, at ledelsen har taget hensyn til gældende regler og for at sikre, at regnskabet giver et retvisende billede af selskabets finansielle stilling.

Brugerne har en forventning om, at når revisor har påtegnet et regnskab, så indeholder det ikke fejl og kan ligge til grund for beslutninger. Et regnskab er dog kun et øjebliksbillede, og derfor kan der efter regnskabsaflæggelsen komme begivenheder, som kan påvirke virksomheden så kraftigt, at regnskabet skal tillægges disse ændringer for at være retvisende. Dette har blandt andet været tilfældet, da finanskrisen startede. Krisen var umulig at forudsige, og det var dermed ikke muligt at tage højde herfor forud for regnskabsaflæggelsen 2007. Det betyder dog ikke, at det giver mindre værdi for regnskabsbruger, at et regnskab revideres og påtegnes af revisor. Regnskaber, som ikke er revideret findes der flere fejl i, end i regnskaber der er blevet revideret. Helt op mod 75% af de ikke reviderede regnskaberne er der fundet fejl i⁵⁸.

⁵⁶ Larsen, Jeppe "Danske virksomheder er optimistiske" idag.dk d. 20 maj 2010

⁵⁷ Bernhoft, Jakob Dedenroth og Lau, Anders "Revisor har stor betydning for virksomhedernes kreditmuligheder" www.fsr.dk, oktober 2009

⁵⁸ Klarskov, Jens mfl. "Debat: Regeringen overser værdien af revisorers arbejde" www.fsr.dk, maj 2010

Det svækker tilliden hos regnskabsbruger og skaber dermed incitament til, at revisor skal gennemgå et regnskab.

En undersøgelse lavet af Dansk Erhverv konkluderer følgende:

"... fraværet af revision forringer deres⁵⁹ muligheder for at få lån i banken, eller betyder at lånene bliver dyrere. Og fordi fraværet af revision svækker tilliden hos leverandører og andre samarbejdspartnere."⁶⁰

Som det fremgår af citatet understøtter det den værdi en revisors påtegning giver et regnskab, og at det i brugernes øjne ligeledes er værdifuldt. Det betyder, at revisor skal være omhyggelig med revisionen. Samtidig bliver revisionen lavet ud fra en betragtning om væsentlighed og risiko i forhold til den enkelte virksomhed. Hvorved alle relevante og væsentlige forhold i et regnskab afdækkes.

Revisor bliver med sin position anset som offentlighedens tillidsrepræsentant, hvilket betyder, at revisor med sin påtegning på regnskaberne skal give sikkerhed for, at indholdet er retvisende. Når revisor påtegner et regnskab eller en erklæring med sikkerhed, skal dette gøres, hvor opgaverne er udført i overensstemmelse med god revisorskik⁶¹. I RL § 16 stk. 1 er en række af kriterierne for god revisorskik nævnt:

"God revisorskik indebærer desuden, at revisor skal udvise integritet, objektivitet, fortrolighed, professionel adfærd, professionel kompetence og fornøden omhu..."⁶²

Dette viser blot nogle af de forhold revisor skal tage højde for, når denne skal agere som offentlighedens tillidsrepræsentant. Revisor skal således være objektiv, når denne skal tage stilling til det af ledelsen udarbejdede regnskab og de skøn, der må være foretaget i forbindelse hermed. Ved objektivitet menes der at revisor ikke må være forudindtaget og have interessekonflikter⁶³. For at blive set som objektiv, skal revisor også sammenholde ledelsens beregninger/skøn med gældende lovgivning og standarder på området i stedet for "bare" at tage ledel-

⁵⁹ Deres = virksomhedernes.

⁶⁰ Klarskov, Jens mfl. "Debat: Regeringen overser værdien af revisorers arbejde" www.fsr.dk, maj 2010

⁶¹ Jensen, Peter Kroglund mfl. "Revisorloven med kommentar" § 16 stk. 1

⁶² Jensen, Peter Kroglund mfl. "Revisorloven med kommentar" § 16 stk. 1

⁶³ Jensen, Peter Kroglund mfl. "Revisorloven med kommentar" note 87

sens vurderinger for gode vare. Der vil altid være en vis mængde af skøn i et regnskab omkring poster som værdiansættelse, herunder nedskrivninger mv.. I forbindelse med krisen er mængden af skøn det samme, men værdiansættelsen er blevet mere kompleks. Dette skyldes et ustabilt marked, der svinger med hensyn til lånefaciliteter, værdiansættelse af ejendomme og værdipapirer, og ikke mindst begrænset eller helt manglende betalingsevne hos kunder. Alt dette tilsammen gør det svært for ledelsen at foretage vurderinger, der er bæredygtige i tiden efter regnskabsaflæggelsen. For at bevare tilliden til regnskaberne kræves det af brugerne, at virksomheden lader regnskabet revidere af revisor⁶⁴. Brugere kræver, at revisor skal udvise tilstrækkelig professionel kompetence og foretage en objektiv vurdering af regnskabet.

Professionel kompetence betyder, at revisor skal have kompetence indenfor det område kunden bevæger sig og have kendskab til eventuel særlovgivning på området samt fortolkninger heraf. Derudover er det vigtigt, at revisor holder sig opdateret om gældende standardlovgivning og vejledninger, da disse er indbefattet af god skik⁶⁵. Det betyder også, at revisor er forpligtet til at kommunikere til ledelsen, hvilke konsekvenser forskellige transaktioner kan have for eksempelvis skat eller regnskabet⁶⁶.

Med fortrolighed menes det, at revisor har tavshedspligt. Revisor får i forbindelse med det tætte samarbejde med kunden mange fortrolige informationer om dennes virksomhed og strategier for forskellige områder. Ligeledes kan fortrolige informationer være om virksomhedens betalingsevne, mulige retssager med mere. Samtidig er der i forbindelse med krisen kommet et stigende krav fra brugerne om revisors sikkerhed for de tal, der lægges til grund for beslutningerne⁶⁷. Det giver et større informationsbehov, hvilket revisor bør opfylde. Det bør kunne lade sig gøre, selvom revisor skal udvise fortrolighed overfor virksomheden. En spørgeskemaundersøgelse foretaget af FSR viser, at 80%⁶⁸ af de revisorer, der har deltaget i undersøgelsen, har hjulpet deres kunder således, at de har fået fornyet deres kredit i banken. Samtidig er 80% af revisorerne ligeledes overvejende enige i, at deres kunder har behov for bankens villighed for at kunne fortsætte driften⁶⁹.

⁶⁴ Dansk Erhverv "Medlemsundersøgelse - Virksomhedernes syn på en lempelse af revisionspligten" april 2010

⁶⁵ Jensen, Peter Kroglund mfl. "Revisorloven med kommentar" note 84

⁶⁶ Jensen, Peter Kroglund mfl. "Revisorloven med kommentar" note 84

⁶⁷ Dansk Erhverv "Medlemsundersøgelse - Virksomhedernes syn på en lempelse af revisionspligten" april 2010

⁶⁸ FSR "Spørgeskemaundersøgelse - Hvad siger årsregnskaberne fra 2009 om virksomhedernes økonomi? april 2010

⁶⁹ FSR "Spørgeskemaundersøgelse - Hvad siger årsregnskaberne fra 2009 om virksomhedernes økonomi? april 2010

Det sker ofte, at revisor har kunder som er samarbejdspartnere, konkurrenter eller andet. I sådanne tilfælde skal revisor udvise fortrolighed og integritet, da tilliden til revisor vil blive brudt, hvis revisor fortæller om forretningskritiske ting til andre kunder. Denne type informationer kan have en indflydelse på, hvordan kundens forretning derved vil forme sig.

Et begreb der ofte forveksles med god revisorskik er god revisionsskik. God revisionsskik betyder, at revisor skal forholde sig kritisk, når denne gennemgår virksomhedens regnskabsmateriale samt ved øvrige forhold, som revisor skal tage i betragtning ved en given opgave. God revisorskik er et overordnet begreb, og rummer en række forskellige begreber, herunder god revisionsskik. Ved at overholde god revisorskik med fortrolighed, fornøden kompetence mv. bør god revisionsskik, herunder kritisk tilgang til materiale også være opfyldt.

Udover at revisor skal følge god revisorskik, er der også andre ting der er væsentlige for, at omverdenen tillægger revisor tilstrækkelig tillid. Uafhængighed er en væsentlig faktor i forhold til den tillid regnskabsbruger tillægger revisor. Dette er årsagen til, at der stilles krav herom i revisorloven.

Kapitel 4 i revisorloven omhandler kravene til revisors uafhængighed. De krav, der bliver stillet, er at revisor ikke må være økonomisk afhængig af en kunde. Revisor må ikke have personlige eller familiære relationer til kunden, eller foretage selvrevision af en opgave. Brydes disse regler er der ikke længere tale om uafhængighed. Såfremt disse regler ikke overholdes skal revisor frasige sig opgaven, idet uafhængigheden ikke er til stede. Disse er blot et lille udsnit af de forholdsregler, revisor skal være opmærksom på for ikke at bryde kravet om uafhængighed.

Uafhængighed er en vigtig faktor for de brugere, der er af et regnskab. Det faktum, at revisor gennemgår materialet betyder, at brugeren alt andet lige vil tillægge regnskabet en større værdi og vil have større tillid til de informationer, der fremgår af regnskabet. Hvilket understøttes af den definition bogen Revisoransvar har på revisors uafhængighed:

"...uafhængig, således at revisor alene ud fra faglige hensyn afvejer sin klients ønsker og præferencer med de behov og ønsker, som relevante brugere måtte have..."⁷⁰

⁷⁰ Langsted, Lars Bo mfl., "Revisoransvar", Side 20

Revisor skal derfor med baggrund i sine faglige kompetencer tage højde for både de interesser, som kunden har, og de interesser brugerne af det pågældende regnskab måtte have. Det er derfor vigtigt, at revisor forholder sig objektivt til de informationer, de får af ledelsen. Samtidig må revisor afveje, hvilken betydning pågældende informationer vil have for både for virksomheden og brugerne, såfremt disse bliver offentliggjort.

Med revisors professionelle kompetence og faglige viden giver det brugerne en tillid til, at når revisor har gennemgået den finansielle information mindskes risikoen for fejl i regnskabet. Som ovenfor nævnt giver krisen brugerne behov for, at der er sikkerhed for, at den rapporterede information indeholder mindst mulige fejl, således at de ikke tager fejlagtige beslutninger på baggrund heraf.

Det konkluderes, at med revisors påtegning på regnskabet vil brugerne tillægge regnskabet en større værdi. Revisor ifølge revisorloven offentlighedens tillidsrepræsentant, og med sin uafhængighed og faglig kompetence har denne vurderet ledelsens informationer i et objektivt perspektiv. Hvorimod regnskaber der udarbejdes af ledelsen alene, må anses for værende mere subjektive. Dette skyldes at ledelsen kan være farvede af virksomhedens resultat i forhold til deres egne interesser, og at de ikke nødvendigvis besidder den samme kompetence som revisor indenfor regnskabsområdet.

3.6 Delkonklusion

Et regnskab tjener det formål at rapportere om virksomhedens historiske finansielle data til omverdenen. Det er den daglige ledelse, der som udgangspunkt udarbejder regnskabet, hvorefter det revideres af revisor. Agenten er den daglige ledelse, som antages af principalen (virksomhedsejeren) til at forestå den daglige drift af virksomheden. Da ejeren ikke har mulighed for at foretage fuld overvågning over ledelsen, ansættes revisor til at kontrollere, at driften foretages forsvarligt, og at den finansielle rapportering udføres efter gældende standarder og i overensstemmelse med gældende praksis. Revisor fungerer dermed også som agent for ejeren og skal kontrollere, at den finansielle rapportering er hensigtsmæssig, og at den asymmetriske information derved ikke bliver for stor.

Udover ejeren, er der en række af interessenter, som også er brugere af regnskabet. Disse stiller en række krav til, hvilke informationer de ønsker af et regnskab. Således at de har mulig-

hed for at bruge regnskabet som information, når de skal tage beslutninger, der kan involvere virksomheden. Efter krisens begyndelse er der sket en ændring i de krav, brugerne har til et regnskab. Nogle brugere har gjort opmærksom på, hvilke faktorer de ønsker, at både ledelsen og revisor skal være ekstra opmærksomme på i forbindelse med regnskabsaflæggelsen. Erhvervs- og Selskabsstyrelsens notat herom viser med al tydelighed, at områder som going concern, værdiansættelse mv. har stor betydning for alle brugerne. Alle områder, der er forbundet med regnskabsmæssige skøn, har interesse fra regnskabsbrugerne. De stiller forventninger til både virksomhederne og revisorerne om, at denne type poster bliver gennemgået med særlig opmærksomhed. For fleres vedkommende kan både virksomhedens nuværende situation og fremtidige forventninger have betydning for de beslutninger, der skal træffes i forhold til virksomheden. Det påvirker ledelsens rapportering, og det forventes derfor, at revisor er kritisk i forbindelse med revisionen af årsregnskabet. Ledelsen må i takt med de stigende krav være interesseret i, at revisor ansættes. Ledelsens ønske opstår som følge af, at der i forbindelse med krisen stilles krav fra brugernes side om en reduktion i aflønningen af ledelsen. Krisen gør det sværere for ledelsen at styre virksomheden sikkert igennem året og opfylde de krav, der stilles til virksomheden. Ledelsen må derfor ønske revisors tilstedeværelse, da denne kan bekræfte de tiltag, ledelsen har lavet for at styre virksomheden igennem krisen.

Det er nødvendigt, at revisor tager alle disse forhold i betragtning, når en revision skal planlægges. Dette skal gøres, uanset om det er relevant for den pågældende virksomhed eller ej, idet krisen må have indvirkning på alle virksomheder. Når krisen vurderes i den enkelte virksomhed, kan det være forskelligt, hvilke forhold der er væsentlige for den enkelte. Men uanset hvilke forhold der gør sig gældende i den enkelte virksomhed, vil regnskabsbrugernes forventninger til revisor være skærpet. Det forventes fra brugerne, at revisorerne opfylder de kriterier der er opstillet i lovgivningen om revisors adfærd. Forventningen om at offentlighedens tillidsrepræsentant varetager de interesser, brugerne har, er stor og måske endda større end den længe har været. Det forventes samtidig, at øvrige kriterier, som god revisorskik, professionel kompetence, fornøden omhu og uafhængighed, er opfyldt. Alle kriterierne er med til at give regnskaberne en objektiv vurdering, og er derfor med til at øge regnskabsbrugernes tillid til regnskabet.

4. Forventningskløften

Når der aflægges et regnskab bliver dette oftest påtegnet af en revisor. Der er dog stor forskel på, hvilken betydning en sådan påtegning tillægges. Brugere og omverdenen ser ofte dette, som en 100% sikkerhed mod fejl og besvigelser, hvorimod revisorer og andre fagfolk ser på dette med helt andre øjne.

I dette kapitel vil det blive analyseret og debatteret, hvordan forventningskløften har ændret sig i lyset af krisen, samt hvilken betydning en påtegning har på et regnskab i forhold til den forventning, der er hertil.

4.1 Teorien bag forventningskløften

En forventningskløft er et vidt begreb. Her menes, en forskel imellem den information, der bliver givet og den information, der bliver forventet. Dette gælder inden for mange forskellige fag. Så snart der sker en kommunikation mellem to grupper, og de af den ene eller den anden årsag fortolker en information forskelligt, opstår der ofte en forskel på de forventninger de to grupper får. Deraf kommer udtrykket "en forventningskløft" hvilket er ofte brugt inden for revisionsbranchen.

Revisorer har altid været anset som meget støvede og kedelige kontormus, der sidder dybt begravet i bøger med mange tal. Revisor har fået dette ry, fordi udefrakommende aldrig rigtig har vidst, hvad det egentlig er revisor foretager sig, forud for en erklæring.

"Auditing is not regarded as an exact science, designed to specify to 100 per cent accuracy the information contained in the financial statement."⁷¹

Brugere og omverdenen stiller sig ofte lidt uforstående over for det arbejde revisor udfører, da det sjældent er muligt at få et helt klart svar. Som det fremgår af ovenstående citat, er revision ikke en videnskab, der er dokumenteret med eksakte fremgangsmåder for at nå resultatet. Derfor må det anses som forståeligt, at udefrakommende har svært ved at blive kloge på revisors arbejde. Revision består af en række vurderinger, som bevirker, at der ikke vil være 100% sikkerhed. I nogle tilfælde kan resultatet være forskelligt, idet der kan argumenteres for

⁷¹ Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 4

forskellige fremgangsmåder ved samme problemstilling. Dette er til trods for, at vi har en årsregnskabslov og andre vejledninger og standarder. Alligevel bliver disse af og til tolket lidt forskelligt, hvorfor udformningen og sågar beløb kan variere lidt, alt efter hvem der har udført arbejdet, og hvilke argumenter der er brugt. De steder, hvor der kan opstå afvigelser, er områder, der er præget af regnskabsmæssige skøn så som hensættelser, nedskrivninger mv..

Set tilbage i tiden er revision opstået på baggrund af efterspørgsel ved industrialiseringens start. Her opstod det som et behov for regulering af virksomhedernes regnskaber, samt et behov for at tilføre regnskaberne en hvis form for uafhængighed⁷², hvilket giver værdi i interessenternes øjne. Skulle det være tilfældet, at revision ikke gav virksomhederne de fordele, de har behov for, vil efterspørgslen efter revision forsvinde, og dermed vil ydelsen revision uddø. Såfremt det skulle være tilfældet, ville det formodentlig allerede have været sket.

Der er en række forskellige tilgange til, hvorfor der er et behov for revision. Én af dem er agentteorien som er gennemgået i kapitel 3. Her blev det pointeret, at revision dels er opstået på grund af et behov for overvågning, og dels på grund af et behov for information. Dette må anses som korrekt, men derudover er der også et behov for sikkerhed. En sikkerhed for at de rapporterede tal er retvisende. Denne sikkerhed gives blandt andet ved revisors påtegning på regnskabet. Med påtegningen bliver revisor stillet ansvarlig for, at regnskabet giver et retvisende billede. Revisor bliver stillet til ansvar, hvis det senere viser sig, at virksomheden går konkurs eller bliver udsat for besvigelser, uden at revisor har bemærket dette i påtegningen. Det er dog ikke i alle tilfælde, at revisor har opdaget uregelmæssigheder og dermed ikke har sikret sig imod dette. Revisor skal ikke lede efter besvigelser og skal ikke give en 100% sikkerhed for, at der ikke er begået besvigelser. Det er her der ofte opstår en forventningskløft, da offentligheden ofte foranlediges til at tro at påtegningen giver 100% sikkerhed. I forbindelse med en evt. konkurs opstår der en situation som kaldes for "deep pocket"-fænomenet⁷³.

Med ordet "deep pocket" menes, at revisor bliver stillet til ansvar, så snart en virksomhed går konkurs. Ved en konkurs vil kreditorer og andre med penge i klemme i boet gerne have størst mulig dækning. På grund af revisors store forsikringsdækninger vælger kreditorerne ofte, at gå efter revisor for at få størst mulig dækning. Revisorer benytter forsikringerne til at yde en

⁷² Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 4

⁷³ Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 6

ekstra form for sikkerhed overfor ledelserne i virksomhederne⁷⁴. "Deep pocket" vil blive gennemgået yderligere i afsnit 4.3.

En anden tilgang til revision er, at revisor ses som et individ, der i den økonomiske teori handler fuldt rationelt, og dermed vil lave en cost-benefit analyse af, hvorvidt det kan betale sig at rapportere om fundne fejl⁷⁵. I en sådan analyse vil revisor se på, hvorvidt den fremtidige økonomiske indtjening denne ville miste, hvis det blev opdaget at denne ikke havde været objektiv i sin rapportering. Det vil skulle holdes oppe imod den tid der skulle bruges på at rapportere korrekt, og dermed fastholde sin fremtidige indtjening. Revisor bliver derved tilagt den egenskab, at de kun reviderer det absolut nødvendige i forhold til den lovgivning mv. der skal følges for området.

Revisor yder udover revision også rådgivning over for deres kunder. Derfor må revisor i sin planlægningsfase ikke kun være interesseret i regnskabet, men også interesseret i at identificere områder, hvor de har mulighed for at rådgive kunderne og dermed sørge for tilfredshed, fastholdelse og indtjening.

Tilbage i 1974 blev Cohen Commission etableret i USA⁷⁶. Den blev etableret for at holde øje med kvaliteten af revisors arbejde og påse, at de rapporteringer, revisor udtaler sig om, lever op til offentlighedens forventninger og behov for information. Senere har det spredt sig til alle lande, som alle har en instans, der holder opsyn med revisor og dennes arbejde. I Danmark er det blandt andet FSR og FRR, der holder opsyn med revisorerne og deres arbejde, der igen sørger for, at der leves op til retningslinjerne udstedt af IFAC og IAASB. Gennem tiden været en lang række af undersøgelser som har betydet, at en række internationale standarder er blevet til. Disse benyttes til at regulere revisorernes arbejde. Dette gøres for, at revisor lever op til en række krav, som skal afspejle behovet for at give brugerne den information, de ønsker. Standarderne efterleves internationalt med regulering i forhold til egen regnskabslovgivning. Men uanset hvor meget der bliver reguleret, vil brugernes behov konstant ændre sig, og dermed vil der konstant være en kløft imellem den forventning, der stilles til revisor, og den sikkerhed revisor skal give.

⁷⁴ Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 6

⁷⁵ Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 6

⁷⁶ Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 9

Samlet set kan det siges at der er fire hovedelementer inden for revision: forsikring, rapportering, uafhængighed og regulering og ansvar⁷⁷. Disse elementer er gennemgående i revisionsstandarderne, som revisor skal følge ved udførelse af en revision. Samtidig er det faktorer der er med til at skabe forskellige forventninger og er dermed alle kilder til forventningskløften. Forventningerne til revisor ændrer sig konstant i takt med, at virksomhederne og markederne ændrer sig. Så snart der er en chance for, at aktionærer eller andre kommer i klemme fordi en virksomhed viser sig at have begået svindel eller manipulation, skal der findes en syndebuk. Her er det oftest revisor som får skylden.

4.2 Mediernes præsentation af revisor i lyset af krisen

Siden 2008 har krisen været over Danmark, og allerede ved halvårsregnskaberne i 2008 begyndte de første tegn at vise sig i form af store nedskrivninger hos bankerne, nedjusteringer i byggebranchen og ikke mindst et kraftigt fald i kurserne på aktiemarkederne⁷⁸. Alt dette medfører, at revisor står over for øgede udfordringer, der skal tages højde for i forbindelse med regnskabsaflæggelserne. Erfaringer viser, at der i krisetider ofte bliver større fokus på revisors arbejde, hvilket kan medføre negativ omtale, da revisor ofte bliver brugt som syndebuk, når en virksomhed går konkurs eller hvis der bliver begået besvigelser i virksomheden⁷⁹.

Allerede i begyndelsen af krisen viste en række store sager sig, som gjorde, at medierne kastede sig over disse og i den forbindelse også revisorerne. Sagerne var ikke et resultat af krisen, men hvis der ses på en sag som Roskilde bank, var det blot begyndelsen på, hvad der senere viste sig at være en lavine inden for den finansielle sektor. Medierne har behov for at have en syndebuk, som det er muligt at give skylden. Revisor er i dette tilfælde et nemt offer, idet offentligheden ikke har et kendskab til revisors arbejde, og således ikke forstår den tilgang revisor har. Medierne har heller ikke den fulde forståelse for revisors arbejde, hvorfor revisor fremstilles unuanceret og som syndebuk for virksomheders konkurs, til trods for at sagerne endnu ikke er afgjort. I forbindelse med sagen omkring Roskilde Banks konkurs bliver der også stillet spørgsmålstegn ved revisionen.

⁷⁷ Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 13

⁷⁸ Gimsing, Kurt "Revisors påtegninger af regnskaber i krisetider" Revision og Regnskabsvæsen september 2008

⁷⁹ Gimsing, Kurt "Revisors påtegninger af regnskaber i krisetider" Revision og Regnskabsvæsen september 2008

"- Det arbejde har firmaet ikke lavet ordentligt, når det få måneder senere viser sig, at der tværtimod er en stor, negativ egenkapital"⁸⁰

Artiklen bringer her tvivl om det arbejde revisionsfirmaet har udført. Ovenstående citat, konkluderer at revisionsfirmaet må have sovet i timen, når det kan give en konklusion, der efter kort tid har ændret sig markant.

At offentligheden farves af mediernes dækning af erhvervsskandaler kan bekræftes i følgende citat:

"Man kan undre sig over at der ikke for længst er rejst erstatningssag mod de eksterne revisorer, der har godkendt de tidligere års regnskaber"⁸¹

Det er en læser der har skrevet en kommentar til en artikel på politikken.dk, kun kort tid efter det kom frem, at Roskilde Bank havde store økonomiske problemer og end ikke var overtaget af det statsejede "Finansiell stabilitet" endnu. Det viser en frustration over revisors arbejde, og i den grad også en manglende forståelse for hvordan det fungerer, når der skal rejses tiltale mod revisor. Det er ikke muligt allerede, inden der er påvist fejl i regnskaberne, at rejse sag mod revisor for de regnskaber, de tidligere har påtegnet. Så hurtig proces har vi ikke i Danmark. Fortsat skriver den utilfredse læser følgende:

"... "Normale" branchekyndige revisorer ville jo for længst have opdaget en sjusket kreditkultur og forlangt hensættelser for at kunne aflevere et anmærkningsfrit regnskab."⁸²

Læseren kan til dels have ret, men det ser ud til, at læseren her ikke forstår revisors tilgang. Revisionen består i flere tilfælde af vurderinger og ud fra de forhold, der har været kendte på det pågældende tidspunkt. Med den kreditkultur der de seneste år har været i mange banker, er det ikke sikkert, at revisorerne har vurderet, at de pågældende områder kunne give problemer. Ligeledes skal det bemærkes, at krisen kom bag på alle, og at verdenen på et kort øjeblik

⁸⁰ Ritzau "Aktionærer i Roskilde Bank fortsætter kamp" Kilde Ritzau, bragt i business.dk d. 06.08.2009

⁸¹ Lunde, Niels "Læren fra Roskilde bank" d. 26.08.2008 blog på politikken.dk kommentar

⁸² Lunde, Niels "Læren fra Roskilde bank" d. 26.08.2008 blog på politikken.dk kommentar

ændrede sig. Det betød, at de vurderinger der var foretaget kort tid før krisen, nu skulle vurderes helt anderledes. Læseren er et eksempel på, hvordan offentligheden bliver farvet af medierne, og dermed får en holdning til revision til trods for, at de ikke kender til den måde revisor skal arbejde på i forhold til standarder mv..

Det aspekt, der ofte glemmes i en sådan fremstilling er, at det ikke er revisor, der aflægger et regnskab, men at det er bestyrelsen i samarbejde med ledelsen, og det derfor er dem, der har ansvaret. Revisors ansvar er at sikre, at det aflagte regnskab stemmer overens med gældende lovgivning, og at der er tilstrækkelig dokumentation for de forskellige poster. Samt at der gives et retvisende billede af virksomhedens finansielle data.

Det er ikke usædvanligt, at revisor bliver genstand for kritik, så snart der er krise, og virksomhederne er pressede, går konkurs, eller der kommer skandaler⁸³. Denne krise er ingen undtagelse, når det gælder mediernes syn på revisor. Mediernes farvede billede gør det ikke bedre, da kreditorerne i de fleste tilfælde rejser et langt større krav mod revisor end ledelsen i forbindelse med en konkurs. Det får det til at fremstå, som om det er revisor der har ansvaret.

Opfattelsen af revisors arbejde i den nuværende krise er dog forskellig, alt efter hvilke grupper der spørges. Som nævnt ovenfor er der offentligheden og medierne, som lader nogle enkelte store sager overskygge det hele og drager deres konklusioner på baggrund af disse sager. Sagerne er få, men indeholder mange aspekter, som har været interessante for medierne at skrive om og for læserne at følge med i. Udover den offentlige interesse er der også en gruppe, som benytter regnskaber ud fra en mere faglig interesse. Denne gruppe er virksomhedens interessenter. Gruppen benytter virksomhedernes regnskaber til at tage beslutninger, som påvirker dem selv, og den virksomhed hvis regnskab der ligger til grund for beslutningerne.

I november 2009 blev der på CBS afholdt et oplæg af formanden for FSR, Kurt Gimsing. Forelæsningen omhandlede udfordringer i forbindelse med regnskaber og revision heraf i en krisetid. Her blev det sagt, at trods krisen og de udfordringer der er fuldt i kølvandet på denne, er store investorer som ATP og LD i al væsentlighed tilfreds med det arbejde revisorerne udfører⁸⁴, og den sikkerhed revisor giver. De har altså en anden opfattelse end gruppen bestående af medierne og offentligheden. Det skyldes at de ser flere regnskaber og dermed har en bredere kendskab til de aflagte regnskaber end kun de få der har været i medierne. OECD

⁸³ Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 24

⁸⁴ Gimsing, Kurt, "Udfordringer til regnskab og revision i en krisetid" forelæsningslides, d. 26.11.2009

støtter op om denne konklusion og siger, at revisor fortsat er med til at skabe tillid og uafhængighed til regnskaberne⁸⁵. Det er således ikke revisor der er direkte kritik af i forbindelse med krisen.

Ses tilbage på krisen, har størstedelen af de sager, der har været, vedrørt den finansielle sektor. Specielt bankerne har stået for skud ikke kun i Danmark men i hele verdenen. Finanskrisen er blevet afhjulpet af bankpakkerne, og der er dermed igen kommet et stabilt finansielt marked i Danmark, som efterfølgende er blevet afløst af en recession. Ligeledes har der været problemer inden for byggebranchen, ejendomsbranchen og mange andre brancher, men det må ses som naturligt i forbindelse med recessionen, og det faktum at virksomhederne generelt er pressede. Krisens indvirkning på bankerne har ud over bankpakkerne også bevirket, at finanstilsynet har strammet reglerne for nedskrivning og henlæggelser og kræver i den forbindelse, at bankerne lever op til en bestemt solvensprocent for kunne fortsætte.

Problemerne i bankerne er noget der har fyldt meget i medierne de seneste par år. Usikkerheden omkring bankerne er noget offentligheden interesserer sig meget for, idet det berører de fleste, og befolkningen er derfor interesseret i, hvorvidt netop deres bank er i problemer. Medierne vil fortsætte med, at skrive historier, så længe det kan fange læsernes interesse. Offentligheden vil fortsat dømme revisor ud fra ganske få sager. Som Kurt Gimsing og Charlotte Jepsen skriver i en leder i Revision og Regnskabsvæsen:

*"Medierne forudsætter uden videre, at revisor bliver dømt for mangelfuld og utilstrækkelig revision,..."*⁸⁶

Fordi medierne forudsætter dette, og ofte bruger revisor som syndebuk for ikke at have gjort opmærksom på at det kunne gå galt, vil offentligheden fortsat have denne holdning. Dertil kommer, at de sager der har været, kun er en meget lille andel af det samlede antal af regnskaber, der påtegnes hvert år. Det er de sager der skrives om og derfor de sager revisor dømmes på. Fremstillingen af revisor skyldes dels også at revisor ofte virker meget lukket og ikke ønsker at kommentere på sagerne i medierne. Dette gøres af hensyn til den tavshedspligt revisorer har i forhold til kunderne. Kurt Gimsing indrømmer dog i et interview at revisorerne generelt er for lukkede og har dermed en del af skylden for, at offentligheden og medierne

⁸⁵ OECD "Competition and regulation in auditing and related professions" juni 2009 side 15

⁸⁶ Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Vi skal have lukket forventningskløften" Revision og Regnskabsvæsen, juni 2009

ikke har forståelse over for det udførte arbejde⁸⁷. Forventningskløften kan måske mindskes, hvis revisor vælger at udtale sig når der en sjælden gang opstår en sag mod revisor. Selvfølgelig med respekt for virksomheden og revisors tavshedspligt over for denne.

Der er to forskellige grupper at kommunikere med. Disse to er vidt forskellige i deres tilgang til revisors arbejde og i deres forventninger hertil. Den ene gruppe er den professionelle gruppe, der inkluderer dem der dagligt arbejder med regnskaber, enten som regnskabsaflægger eller som interessent til et regnskab. Den anden gruppe er offentligheden og medierne, som er nødt til at ses som en samlet enhed. Medier og offentligheden har et gensidigt forhold da medierne lever af offentlighedens interesse og offentligheden benytter medier til meningsdannelse.

Forventningskløften er størst i forhold til den gruppe der omfatter offentligheden og medierne. Kurt Gimsing udtrykker problemet således:

*"Problemet med offentligheden er at de ikke er vores regnskabsbrugere"*⁸⁸

Der er manglende viden omkring den tilgang revisor har, når der skal laves en revision. Offentligheden forstår det ikke, fordi de ikke er brugere af et regnskab, og ikke har brugt tid på at sætte sig ind i, hvad en revision omfatter. De vælger at basere deres holdninger på den viden, de har fra medierne. Forståelsen mangler derfor i forhold til, at revisors arbejde ikke er direkte rettet mod at afdække besvigelser. Hvis der bliver set på standarderne til dette, står der skrevet i RS 240 (ajourført):

*"... er målet med en revision af et regnskab at sætte revisor i stand til at udtrykke en konklusion om, hvorvidt regnskabet i al væsentlighed er udarbejdet i overensstemmelse med en relevant regnskabsmæssig begrebsramme. På grund af de iboende begrænsninger i en revision er der en uundgåelig risiko for, at væsentlig fejlinformation i regnskabet ikke opdages..."*⁸⁹

⁸⁷ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

⁸⁸ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

⁸⁹ RS 240 (ajourført) punkt. 17

Dette viser, at selvom revisionen er udført i overensstemmelse med revisionsstandarderne, er der stadig en risiko for, at væsentlige fejl ikke opdages, men at regnskabet alligevel godt kan give et retvisende billede af virksomheden. Videre fortsætter RS 240 (ajourført) om besvigelser:

"... Sådanne forsøg på at skjule besvigelser er endnu sværere at opdage, når de kombineres med sammensværgelse. Sammensværgelse kan få revisor til at tro, at beviser er sandsynliggørende, når de rent faktisk er falske."⁹⁰

Dette skyldes, at det ikke er revisors arbejde at lede efter forfalskninger. Det er ikke en del af den almindelige revision at sammenholde dokumenter fra kunden med eksternt bekræftede dokumenter, forsynet med underskrifter og matchende beløb, for at identificere afvigelser.

Den professionelle og semi-professionelle gruppe af regnskabsbrugere, forstår de godt at der er en risiko for, at der kan være uopdagede fejl i et regnskab. De er klar over, at hvis revisor skal afdække alt, vil prisen for en revision blive urimelig dyr i forhold til den sikkerhed, der er behov for.

4.3 "Deep pocket" fænomenet

Det er som regel i forbindelse med konkurser, at "deep pocket" fænomenet opstår⁹¹. Deep pockets er, at der ved en konkurs "bliver kigget rundt for at se, hvem der har de dybeste lommer", og som dermed kan betale nogle af de tabte midler tilbage til kreditorerne.

Antallet af konkurser er som bekendt steget de seneste par år. Hvilket får kreditorerne til at gøre et forsøg på at få så mange midler igen som mulig for at lide mindst muligt tab. Når der bliver kigget rundt, falder øjnene ofte på revisor, da revisionsfirmaerne har betydelige forsikringsdækninger nogle højere end andre og kan derfor betale væsentligt mere tilbage til boet end andre. I forhold til at det er bestyrelse og direktion, som har ansvaret for regnskabsaflægelsen, er det ikke alle, der har en ansvarsforsikring, og selv dem der har, er der ofte kun me-

⁹⁰ RS 240 (ajourført) punkt. 18

⁹¹ Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 6

get begrænsede midler at gå efter⁹². Derfor er det ofte revisor, der står tilbage med "de dybeste lommer".

"Deep pocket" fænomenet betyder at kurator i boet vil gøre alt for at finde nogle punkter, hvor revisor kan blive anklaget, således at der er en mulighed for at skaffe penge til kreditorerne. Når revisor bliver anklaget i en sag om konkurs eller besvigelser, kommer det af og til også pressen og dermed befolkningen for ører. Forsøget på at anklage revisor giver den effekt, at pressen ofte med det samme forudsætter, at revisor ikke bare vil blive anklaget, men også dømt for at have lavet fejl i revisionsprocessen. Pressens forudindtagede holdning kan medvirke til at give et forkert billede af, hvordan sagen hænger sammen, idet alle væsentlige sider af sagen ikke bliver vist.

Ud over sikkerhed og uafhængighed yder revisor i teorien også en form for forsikring over for deres kunder. Dette gøres ved at tilbyde kunderne en form for beskyttelse over for risici som ellers ikke er mulige at beskytte sig imod⁹³. Det kan være uopdagede besvigelser eller pludselige ændringer der kan føre til konkurs.

4.3.1 Deep pocket fænomenets betydning for konkurrenceevnen

Forsikring som et konkurrenceparameter eksisterer også i virkelighedens verden. OECD har udtrykt bekymring for, at der konkurreres på dette parameter, fordi der er forskel imellem, hvor stor forsikringsdækning de forskellige revisionsfirmaer har, og hvor meget de har råd til at betale for at opnå en tilstrækkelig forsikringsdækning⁹⁴. Dette giver en konkurrenceforvridning på markedet.

På markedet for revision er der fire store spillere, også betegnet som Big4, samt en række mindre og mellemstore spillere. De fire største spillere på markedet er Deloitte, KPMG, Ernst&Young og PWC. I forbindelse med Enron skandalen og Arthur Andersens kollaps var forventningen, at kunderne ville blive ligeligt fordelt mellem revisionsfirmaerne. Men til alles overraskelse blev alle kunderne overtaget af de tilbageværende 4 største revisionsfirmaer, hvorved koncentrationen blev endnu større end den var i forvejen⁹⁵. Grunden til at kunderne

⁹² Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Hvem skal nu betale?" Revision og Regnskabsvæsen, november 2009

⁹³ Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 6

⁹⁴ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

⁹⁵ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

valgte at fortsætte hos en af de øvrige store spillere på markedet var, fordi Big4 har nogle forsikringer, som er langt større end de øvrige spillere. Det er fortsat sådan, at når advokater og andre rådgivere skal lave opgaver hvor der skal involveres en revisor, ser de sig om efter nogen som kan betale i tilfælde af at det skulle gå galt. Her falder valget gerne på de revisorer, som har de store forsikringsdækninger, hvilket vil sige Big4⁹⁶.

Den konkurrenceforvridning der opstår i forbindelse med, at Big4 har mulighed for at konkurrere på forsikringsdækningen, bekymrer OECD. Derfor har OECD valgt at lade et eksternt analysebureau undersøge nogle problemstillinger for at give et billede af, hvordan det kunne være muligt at regulere konkurrencen inden for revisionsbranchen. London Economics har udarbejdet rapporten for OECD. Rapporten konkluderer, at den efterspørgsel, der er efter stor ekspertise ved risikable forretninger, er rettet imod Big4, fordi at de ud over den fornødne ekspertise også har en forsikringsdækning, der bliver efterspurgt ved samme forretninger⁹⁷. Den koncentration der er af kunder på Big4, vil give problemer, hvis de kommer til at stå over for udfordringer, hvor der vil være en potentiel risiko for, at en af de 4 største går ned. I rapporten fra London Economics skrives der følgende:

*"Investors' confidence will be in all likelihood seriously affected and the adjustment to the new situation is likely to be difficult, especially if statutory audit capacity shrinks as result of these events."*⁹⁸

Den risiko der er for, at et Big4 selskab kan gå ned, vil i så tilfælde gøre, at regnskabsbrugernes tillid til revisorerne bliver påvirket negativt. Som der skrives, kan dette være en situation, der kan blive svær at håndtere, ikke bare pga. den manglende tillid fra brugerne, men også fordi at kapaciteten i revisionsbranchen vil blive mindsket væsentligt.

Mange større virksomheder har involveret flere revisorer, og derved kan der opstå problemer med uafhængigheden. Risikoen er de senere år blevet større, fordi koncentrationen af kunder omkring Big4 er konstant stigende⁹⁹. Derudover er der det aspekt, at konkurrenterne til Big4 hverken kan eller vil tegne forsikringer, der kan hamle op med de forsikringer som Big4 har. Prisen for en sådan forsikring er ligeledes steget væsentligt, hvorfor de fleste revisionsfirmaer

⁹⁶ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

⁹⁷ London Economics "Study of the Economic Impact of Auditor's Liability Regimes" September 2006, side 24

⁹⁸ London Economics "Study of the Economic Impact of Auditor's Liability Regimes" September 2006, side 24

⁹⁹ London Economics "Study of the Economic Impact of Auditor's Liability Regimes" September 2006, side 106

ikke ønsker disse, da det ikke står mål med deres forretning. Det er her der opstår en tydelig forvriddning i konkurrencen, da de mindre og mellemstore revisionsvirksomheder ikke har mulighed for at konkurrere på dette parameter¹⁰⁰. Rapporten konkluderer endvidere følgende:

*"A limitation on auditor liability would reduce risk caused by potential catastrophic claims"*¹⁰¹

Konklusionen kan ses som et forslag til, hvordan det er muligt at ændre konkurrencen på revisionsmarkedet, samt hvordan risikoen kan mindskes for, at et revisionsfirma går ned som følge af de krav, der kan blive stillet mod et revisionsfirma. En af måderne hvorpå risikoen kan mindskes er ved at gå efter ledelsen, samtidig med at der bliver gået efter revisor. Derved bliver det aktivt vist, at det er ledelsen, der har ansvaret for regnskabsaflæggelsen, og at revisor skal betragtes som en kontrolinstans. Det vil også give et signal til omverdenen om, at det ikke udelukkende er revisor, der skal stilles til ansvar hver gang en virksomhed, hvori der er begået besvigelser, eller går konkurs grundet uopdagede forhold.

Nogle lande har allerede indført begrænsninger for, hvor stor et krav der kan rejses mod revisor i forbindelse med en sag. Det er dog kun nogle ganske få lande i EU, hvor disse begrænsninger allerede er indført. Efter rapporten fra London Economics blev udarbejdet, har EU-kommisionen valgt at lave en henstilling til de øvrige EU lande om at indføre begrænsninger i revisors erstatningsansvar for at undgå en konkurrenceforvriddning på markedet¹⁰². Retningslinjerne laves dels for at undgå at der rejses så store krav mod nogle af revisionsfirmaerne i Big4, at de kan risikere at kollapse, og dels for at sikre at ansvaret for regnskabsaflæggelsen bliver mere ligeligt fordelt. Derved vil "deep pocket" fænomenet blive begrænset.

Et regnskab aflægges af bestyrelse og direktion, men da de kun har meget begrænsede midler, er det ofte revisor, der må betale prisen. Revisor skal revidere regnskabet og ved sin gennemgang leve op til begreber som professionel skepsis og god revisionsskik, hvorved revisor blandt andet også skal vurdere risikoen for besvigelser mv.. Revisionsfirmaerne har nogle regler om uafhængighed, der betyder, at kunderne skal godkendes på flere områder, før der kan indledes et samarbejde¹⁰³. Det betyder, at der er en række forhold, der skal vurderes, her-

¹⁰⁰ London Economics "Study of the Economic Impact of Auditor's Liability Regimes" September 2006, side 23

¹⁰¹ London Economics "Study of the Economic Impact of Auditor's Liability Regimes" September 2006, side 24

¹⁰² Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Hvem skal nu betale?" Revision og Regnskabsvæsen, november 2009

¹⁰³ Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Hvem skal nu betale?" Revision og Regnskabsvæsen, november 2009

under hvorvidt ledelsen vurderes som troværdig. Revisionen bygges på et tillidsforhold, hvorfor revisor som udgangspunkt godtager de skøn og vurderinger, som ledelsen laver, dog stadig med udgangspunkt i at revisor udviser skepsis. Dette underbygges i en artikel fra Revision og Regnskabsvæsen:

"Tillid er et "must" i samarbejdet mellem ledelse og revision"¹⁰⁴

Det er vigtigt, at der er tillid mellem ledelse og revisor, da revisor ikke kan undersøge alle forhold til bunds, da det både vil kræve alt for mange ressourcer og koste alt for mange penge for virksomhederne.

Begrænsningen i revisors erstatningsansvar og et øget fokus på, at det er ledelsen, der aflægger regnskabet, kan være medvirkende til, at regnskabsbruger og offentligheden ændrer opfattelse af, hvem der har ansvaret i forbindelse med regnskabsaflæggelsen, også i krisetider. Ud over de få lande der allerede har indført ansvarsbegrænsning, er der en række lande, som er ved at udarbejde eller har udarbejdet retningslinjer for, hvordan en sådan begrænsning kan komme til at fungere i praksis. Et af de lande der endnu ikke har taget tiltagene i brug, men som er i gang med processen, er Sverige¹⁰⁵. Måden de har valgt at udforme tiltagene er, ved at der lægges begrænsninger ind, således at der kun kan rettes et krav mod revisor på op mod 10,5 mio. euro¹⁰⁶, samt at der ikke kan rettes krav mod revisor, medmindre der først eller samtidig rejses krav mod ledelsen.

I Danmark er der fortsat ikke nogen begrænsninger i revisors erstatningsansvar. Derfor henstiller EU-kommissionen til, at der også her bliver lavet retningslinjer for dette. Erhvervs- og Selskabsstyrelsen har dog valgt at sige, at de ikke på nuværende tidspunkt forventer, at der kommer en ændring af de danske forhold¹⁰⁷. Det må dog vurderes, at i takt med, at andre EU-lande indfører regler for dette, vil Danmark blive tvunget til at ændre holdning. Det vil samtidig lægge et pres på Danmark, hvis de EU-lande som Danmark normalt sammenligner sig med indfører regler.

¹⁰⁴ Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Hvem skal nu betale?" Revision og Regnskabsvæsen, november 2009

¹⁰⁵ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

¹⁰⁶ One page summary all EU - 22 june 2009. Modtaget af Kurt Gimsing i forbindelse med Interview, Bilag 2

¹⁰⁷ Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Tiden er inde til at begrænse revisors erstatningsansvar" Revision og Regnskabsvæsen, juni 2010

Begrænsningerne i erstatningsansvaret vil betyde, at der kommer mere konkurrence på markedet, da virksomhederne ikke i samme omfang kan vælge revisor ud fra, hvem der har den største forsikringsdækning, da alle som udgangspunkt vil have den samme maksimale grænse. Der kan naturligvis være at revisionsfirmaer, der fortsat vælger at have en lavere forsikringsdækning end andre, men som udgangspunkt må det vurderes, at begrænsningerne vil medvirke til at øge konkurrencen. Det vil betyde, at revisor som udgangspunkt ikke vil blive anklaget, da en begrænsning i erstatningsansvaret vil give det signal til omverdenen om, at det er ledelsen og bestyrelsen, der har hovedansvaret for regnskabsaflæggelsen.

4.4 Betydningen af en revisionspåtegning og kommunikation med omverdenen

Når et regnskab forsynes med en revisionspåtegning efter endt revision kan denne enten være blank, med forbehold eller supplerende oplysninger, eller indeholde begge dele. Derudover findes der en lang række af revisionserklæringer, som indeholder forskellig grad af sikkerhed, og udtrykker konklusionen enten positivt eller negativt. Konklusionen er baseret på det revisionsbevis, der er opnået i forbindelse med revisionen. En blank påtegning betyder ikke at regnskabet er 100% rigtigt, men at det vurderes som retvisende. Det kan være meget svært for almindelige mennesker at forstå, at en virksomhed kan gå konkurs kort tid efter denne har fået en blank revisionspåtegning¹⁰⁸. Dette bekræftes af virkeligheden i et debatindlæg i Børsen, hvor der blandt andet skrives at:

"...offentligheden forventer, at revisor er ansvarlig for at finde besvigelser.

*Men revisor er rent faktisk alene ansvarlig for at lede efter besvigelser."*¹⁰⁹

Dette eksempel viser tydeligt, at der er forskel mellem revisors arbejde, og det som forventes, at revisor skal udføre. Derfor vil der i det følgende blive set på revisionspåtegninger og disses betydning for et regnskab.

¹⁰⁸ Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations" side 17

¹⁰⁹ Gimsing, Kurt og Jepsen Charlotte "Debat: vi skal have lukket forventningskløften" www.fsr.dk, juni 2009

4.4.1 Revisors påtegninger

Revisors rapporteringer omfatter forskellige typer af påtegninger, herunder påtegninger på regnskaber, revisionsprotokollater og andre erklæringer med høj grad af sikkerhed eller med begrænset sikkerhed. Der vil i det følgende lægges vægt på revisionspåtegninger og andre erklæringer. Men fælles for dem alle er, at de giver en uafhængig vurdering af den opgave, der udføres, og tilfører den en form for tillid over for regnskabsbrugere.

I forhold til indholdet af en revisionspåtegning, er der en række formelle krav, der skal være opfyldt jf. RS 700 (ajourført). De formelle krav er så som overskrift, indledningsafsnit, ledelsens ansvar for regnskabet, revisors ansvar, revisors konklusion mv.¹¹⁰. Ud over hvilke afsnit påtegningen skal indeholde, er der også krav til indholdet af de forskellige afsnit, så som at indledningsafsnittet skal henvise til den benyttede regnskabsmæssige begrebsramme for regnskabet. Ligeledes skal der under afsnittet *ledelsens ansvar* henvises til, at ledelsen har ansvaret for udarbejdelse og aflæggelse af regnskabet, og hvad dertil hører. Sådan uddyber RS 700 hele vejen igennem de forskellige afsnit, samt der er et eksempel på en påtegning indeholdende de forskellige afsnit. Ud over den generelle påtegning findes der også revisionsstandards for modifikationer af påtegningen, standarder for erklæringer på review mv.. Alle standarderne tager udgangspunkt i bekendtgørelse 2008-06-26 nr. 668 om godkendte revisors erklæringer, også kaldet erklæringsbekendtgørelsen¹¹¹ (efterfølgende vil denne benævnes erk.bkg).

De formelle krav der er i RS 700 såvel som i andre erklærings- og reviewstandards findes i Erk.bkg. Derudover indeholder den også retningslinjer for, hvornår der skal tages forbehold eller afgives supplerende oplysninger i de forskellige påtegninger, samt hvorvidt ledelsesbetragtningen er revideret eller gennemlæst.

4.4.1.1 Ansvarsfordelingen

I det følgende er der taget udgangspunkt i påtegningen vedlagt RS 700, der også kan ses i bilag 3.

I revisionspåtegningen er det beskrevet, hvordan ansvarsfordelingen er mellem ledelse og revisor i forbindelse med regnskabsaflæggelsen. Der står i påtegningen, at det er ledelsens

¹¹⁰ RS 700 (ajourført) pkt.17

¹¹¹ Erklæringsbekendtgørelsen, BEK nr. 668 af 26/06/2008

ansvar at udarbejde og aflægge årsrapporten, således at den er i overensstemmelse med den regnskabsmæssige begrebsramme, og at den giver et retvisende billede uden væsentlig fejlinformation. Dette er uanset, om fejlene skyldes besvigelser eller fejl¹¹².

Det står dermed tydeligt i revisionspåtegningen, at ledelsen har ansvaret for at aflægge årsrapporten, og for at denne er aflagt i overensstemmelse med den valgte regnskabspraksis, samt at denne er hensigtsmæssig. Det er dog knapt så tydeligt, at ledelsen også har ansvaret for at aflægge en årsrapport uden væsentlige fejl, selv hvis disse er grundet besvigelser. Dette skyldes, at formuleringen er indviklet, og kan derfor være svær at forstå.

Afsnittet omkring *revisors ansvar* i påtegningen er længere og fyldigere end omkring *ledelsens ansvar*, men ikke mindre indviklet. Beskrivelsen af den udførte revision er meget generel, og det kan være svært at udlede, hvilket arbejde revisor udfører, samt hvilke forhold der tages i betragtning. Ud fra teksten kan det udledes, at den udførte revision er baseret på, hvad der er passende for virksomheden, ud fra de vurderinger revisor har foretaget, samt om ledelsen har fulgt en passende regnskabspraksis. Derudover skrives der, at revisor foretager en vurdering af, hvorvidt der er mulighed for, at regnskabet kan indeholde væsentlig fejlinformation, og at handlingerne bliver udformet på baggrund af dette.

Mere specifikt er det ikke muligt for omverdenen at komme på hvilke handlinger revisor udfører for at opnå tilstrækkelig revisionsbevis, eller hvorvidt revisor rent faktisk ser efter besvigelser i regnskabet. For at finde ud af dette er det nødvendigt at kende de øvrige revisionsstandarder.

4.4.1.2 Revisors konklusion

Konklusionen i en påtegning på henholdsvis et årsregnskab og en reviewpåtegning formuleres forskelligt. Dette skyldes at der ved de forskellige typer er forskellig grad af sikkerhed.

Når der afgives erklæring på et årsregnskab, er det gerne med høj grad af sikkerhed. Definitionen på en høj grad af sikkerhed antages ofte således at revisionsrisikoen højst må udgøre op til 5%¹¹³. Den eksakte procent kan være svær at opgøre, men 5% er det tal, der bruges i flest

¹¹² RS 700 (ajourført) pkt. 60

¹¹³ Langsted, Lars Bo mfl., "Revisoransvar", side 91

sammenhænge. Konklusioner på erklæringer med høj grad af sikkerhed i form af erklæringer på årsregnskaber aflægges efter RS 700. En konklusion skal jf. RS 700 udtrykkes således:

"... udtrykke revisors konklusion om, at regnskabet giver et retvisende billede i overensstemmelse med den relevante regnskabsmæssige begrebsramme..."¹¹⁴

Denne type af konklusion udtrykker positivt revisors konklusion på et regnskab og skal benyttes, såfremt der ikke i henhold til anden lovgivning, er krav om en anden ordlyd i konklusionen. I det eksempel der er på en påtegning i RS 700 har konklusionen følgende ordlyd:

"Det er vor opfattelse, at årsrapporten giver et retvisende billede af selskabets aktiver, passiver og finansielle stilling pr. 31. december 20xx samt af resultatet af selskabets aktiviteter og pengestrømme for regnskabsåret 1. januar - 31. december 20xx i overensstemmelse med årsregnskabsloven."¹¹⁵

Den bekræftende konklusion er den mest ligetil, og forholdsvist nem at forstå. Såfremt der er nogle forhold som skal bemærkes, anføres disse under forbehold eller supplerende oplysninger.

Ved en erklæring på et review er der tale om begrænset grad af sikkerhed, hvorfor konklusionen jf. RS 2400 udtrykkes således:

"Ved det udførte review er vi ikke blevet bekendt med forhold, der giver os anledning til at konkludere, at årsregnskabet ikke giver et retvisende billede af virksomhedens aktiver, passiver og finansielle stilling pr. 31. december 20xx samt af resultatet af virksomhedens aktiviteter for regnskabsåret 1. januar - 31. december 20xx i overensstemmelse med årsregnskabsloven."¹¹⁶

Konklusionen udtrykkes negativt, da revisor skal afkræfte, hvorvidt der er forhold der påvirker konklusionen. Denne type af konklusion kan være svær at forstå, da den kan forstås, som om at der er fundet forhold ved reviewet hvis den ikke læses korrekt

¹¹⁴ RS 700 (ajourført) pkt. 40

¹¹⁵ RS 700 (ajourført) pkt. 60

¹¹⁶ RS 2400 (ajourført) oktober 2008 Bilag 3

4.4.2 Omverdenens forståelse for revisionspåtegningen

Når der sættes en blank revisionspåtegning på et regnskab er det, fordi revisors vurdering er at regnskabet giver et retvisende billede af virksomhedens finansielle situation. Revisors påtegning bliver i nogle tilfælde tolket af regnskabsbruger, som om revisor står 100% inde for regnskabet, og at der ikke er nogen problemer i virksomheden. Hvis der efterfølgende konstateres besvigelser i virksomheden, bliver kritikken rettet mod revisor, da brugerne ikke mener, at revisor har gjort sit arbejde tilstrækkeligt.

Påtegninger kan være svære at forstå, og de handlinger revisorer foretager for at opnå tilstrækkeligt revisionsbevis bliver ikke indført i påtegningen. Det gør de derimod i protokollen, som er tilstillet til bestyrelsen, og som derved får informationen om eventuelle forhold, der måtte være fundet i forbindelse med revisionen. Brugen af revisionsprotokollater vil blive uddybet yderligere i kapitel 5.6. Er forholdene af en så væsentlig karakter, at det kan påvirke brugerens beslutning, skal de anføres i revisionspåtegningen som enten et forbehold eller en supplerende oplysning. Dette skal dog kun gøres, hvis revisor mener, at der er behov for dette i påtegningen. Et forbehold eller en supplerende oplysning benyttes ikke for en sikkerheds skyld af revisor, da virksomhedens fremtid kan afhænge heraf.

En påtegning er, som udgangspunkt, ikke udformet således, at den skal kunne forstås af alle og enhver, idet der står i erk.bkg. § 1 stk 4:

*"Modtagerne forudsættes i denne bekendtgørelse at være personer, virksomheder og offentlige myndigheder m.v., hvis beslutninger normalt må forventes at blive påvirket af erklæringerne og udtalelserne."*¹¹⁷

Det forudsættes dermed, at modtagerne er regnskabsbrugere og derfor har en vis form for faglig viden omkring dette. Bliver dette holdt oppe imod OECD rapporter og oplægget på CBS af Kurt Gimsing, stemmer det fint overens med, at den professionelle scene ikke ser nogen grund til at kritisere revisors arbejde i lyset af krisen. Det må skyldes, at de forstår revisors arbejde. Med den udviklede måde at udforme en påtegning på, er det forståeligt at personer uden faglig baggrund, har svært ved at sætte sig ind i, hvilket arbejde revisor reelt set udfører og hvilket ansvar de har i forhold til årsrapporten.

¹¹⁷ Erklæringsbekendtgørelsen, § 1 stk. 4

Revisors påtegning er til for at give det aflagte regnskab en uafhængig vurdering, og for at tilføre det en sikkerhed i forhold til regnskabsbrugerne. Men uanset hvordan revisor vælger at informere om processen, vil regnskabsbruger altid føle, at de ikke har fået tilstrækkelig information, hvis virksomheden efter regnskabsaflæggelsen går konkurs, eller bliver udsat for besvigelser¹¹⁸.

Det argumenterer dog ikke for, at det kun er den professionelle omverden der skal kommunikeres til. Denne forstår til dels det arbejde der udføres ved en revision og den fejlmargen, der er ret til at være i et regnskab. Det gør offentligheden ikke¹¹⁹. Revisor bør derfor være medvirkende til at skabe en debat og give oplysninger om ansvaret i forbindelse med en regnskabsaflæggelse samt revisors og ledelsens rolle i dette forhold. Kommunikation kan ikke eliminere forventningskløften, men den kan medvirke til at mindske den, ved at give oplysninger om revisors arbejde og den betydning en påtegning har. Nemlig at regnskabet er godkendt, men ikke er en garanti.

Revisors påtegning er baseret på internationale standarder, hvorfor problemet med forståelsen af en påtegning ikke kun er et dansk fænomen, men også et kendt problem internationalt. Derfor bliver indholdet og revisors påtegninger også jævnligt diskuteret¹²⁰. I diskussionerne indgår spørgsmål om, hvorvidt det skal uddybes mere, hvilke handlinger revisor laver. Dette kan også være uhensigtsmæssigt, da dialogen kan blive for åben og til skade for virksomhederne. Fordelen ved en standardpåtegning er dog, at det er nemt for regnskabsbrugerne at se, hvis der er noget der ikke er som det skal være.

¹¹⁸ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

¹¹⁹ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

¹²⁰ Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Klar tale fra revisor" Revision og Regnskabsvæsen, marts 2010

4.6 Presset på revisionspligten

Der er det seneste år kommet større pres på revisionspligten, fordi regeringen vil lette de administrative byrder for virksomhederne og som følge af dette, er grænsen for revisionspligten blevet hævet.

Udspillet fra regeringen var, at revisionspligten skulle ophæves for virksomheder med en omsætning på op mod 72 mio. kr.. Det ville komme til at påvirke størsteparten af de danske virksomheder, herunder også børsnoterede virksomheder. Dette blev dog ikke vedtaget, men i stedet blev grænsen fastsat til 8 mio. kr. for omsætningen og 4 mio. for balancesummen¹²¹, hvilket vil træde i kraft pr. 1. januar 2011¹²². Holdingselskaber vil dog fortsat være omfattet af revisionspligten. Denne lempelse vil medføre, at ca. 17.500 flere virksomheder vil få mulighed for at fravælge revision¹²³.

Når der ses på regnskaberne i lyset af den krise, der har været siden 2008, hvor kravene hertil er skærpet fra brugerne, må det vurderes, at virksomhederne kun i begrænset omfang vil fravælge revisionen. Såfremt de fravælger revisionen må der på nogle områder blive krævet ekstern involvering alligevel.

Hos Dansk Erhverv er der, i samarbejde med FSR og FRR, lavet en undersøgelse hos forningens medlemmer om, hvorvidt de vil fravælge revisionen, hvis de fik mulighed for det. Undersøgelsen er foretaget hos 237 medlemmer, der er tilfældig udvalgt blandt Dansk Erhvervs medlemmer i alle regnskabsklasser. Ud af disse virksomheder er det kun op mod 21%, der vil fravælge revisionspligten, hvis de fik mulighed for det¹²⁴. Det skyldes, at virksomhedernes muligheder for at få kredit i banken vil blive mindre og at det vil mindske tilliden mellem virksomheden og dennes samarbejdspartnere og kreditorer. Omvendt ville halvdelen af virksomhederne selv kræve, at deres samarbejdspartnere mv. skulle være revideret, eller der skulle være en anden form for revisionsmæssig gennemgang af regnskaberne, for at opnå tilstrækkelig sikkerhed. Det er hovedsageligt virksomheder med over 10 ansatte, der kræver dette af deres samarbejdspartnere og leverandører.

¹²¹ Lempelse af revisionspligten, LOV nr. 720 af 25/06/2010 § 1 nr. 1.

¹²² Lempelse af revisionspligten, LOV nr. 720 af 25/06/2010 § 3 stk. 1

¹²³ Beck, Jon og Blom, Jørgen "Revisionspligten bliver lempet yderligere" www.kpmg.dk, juni 2010

¹²⁴ Dansk Erhverv "Medlemsundersøgelse - Virksomhedernes syn på en lempelse af revisionspligten" april 2010

Lempelsen vil have flere konsekvenser end blot at lette den administrative byrde hos virksomhederne. Som det ses, er der mange virksomheder der vil kræve, at deres leverandører og samarbejdspartnere alligevel får en revisor til at gennemgå regnskaberne. Derudover må det forventes, at der vil komme mere kontrol fra myndighederne, da risikoen for fejl i regnskaberne vil være større, når ikke der har været revisionsmæssig gennemgang. Det kan blandt andet have betydning for skatten.

Lempelse af revisionspligten vil, såfremt virksomhederne vælger at benytte sig heraf, betyde at de vil blive mødt med krav fra regnskabsbrugerne om en form for gennemgang fra revisor, for at give regnskabet uafhængighed og give sikkerhed for at regnskabsmæssige skøn mv. er lavet på et fornuftigt grundlag. Nogle værdier i et regnskab er baseret på vurderinger og kan derfor manipuleres med, således at regnskaberne kommer til at se ud som virksomhederne ønsker det, hvilket regnskabsbruger er klar over og derfor kræver en uafhængig gennemgang af regnskabet.

Når der ses på det faktum, at kun ca. 21% vil fravælge revision, hvis de fik muligheden for det betyder, det ikke at revisor vil få væsentlig mindre at lave. Det skyldes, at virksomhederne ikke vil fravælge revisionen, da virksomhederne presses af deres brugere til at fortsætte med, at få revisor til at udtale sig om regnskabet.

Den fornuft der er i, at grænsen ikke er hævet yderligere, vil det for en række mindre virksomheder betyde, at der fortsat er en vis form for kontrol. For håndværkere mv. kan det være fornuftigt at grænsen ikke hæves yderligere, da mange små mestre er dygtige til deres arbejde, men ikke har den store interesse indenfor regnskab og bogføring. For at de ikke skal lave for mange fejl, som kan give problemer for dem selv, er det fornuftigt at der fortsat er krav om involvering fra revisor. Ligeledes er der fornuft i, at grænsen ikke sættes for højt, da det grundet den øgede risiko for fejl, i eksempelvis skat, vil give mere administrativt arbejde hos skattevæsenet. Den øgede kontrol, der vil komme i denne forbindelse vil påvirke virksomhederne og dermed vil der igen komme administrative byrder over på disse.

FSR er derfor i gang med at arbejde for at der kommer en ny erklæringsstandard, som kan erstatte revisionen for de små virksomheder¹²⁵. Denne vil betyde, at virksomhederne fortsat har en gennemgang af regnskabet og der dermed bliver tilført tillid overfor regnskabsbruger.

¹²⁵ Gimsing, Kurt og Jepsen, Charlotte "Værdien af revisors arbejde er uomtvistelig" Revision og Regnskabsvæsen, maj 2010

Samtidig vil det lette byrden for virksomhederne, idet gennemgangen vil være i form af et udvidet review og derfor ikke så omfattende som en revision. Således vil den administrative byrde blive lettet for de små virksomheder, men samtidig vil der blive taget hensyn til kravene fra regnskabsbrugerne om gennemgang for at fastholde tilliden. En ny standard er på tale fordi at revisorforeningerne og Dansk Erhverv mener, at regeringen overser den samfundsmæssige værdi en revision har¹²⁶. Det må derfor vurderes, at en revisionspåtegning har en væsentlig betydning for regnskaberne, uanset om det er en review- eller en revisionspåtegning, da det er brugernes sikkerhed for et retvisende regnskab, som de med fornuft kan basere sig på.

4.7 Delkonklusion

Der er mange forskellige tilgange til revisors arbejde, hvilket er medvirkende til at skabe forventningskløften. Hovedpunkterne heri er, at der er et behov for revision, idet der er et behov for sikkerhed og tillid, men dette giver en kløft da der er forskel mellem den afgivne sikkerhed og den forventede sikkerhed. Derfor er der gennem flere år udviklet internationale revisions- og regnskabsstandards, som bruges til at regulere regnskaberne og revisors arbejde i forbindelse med regnskaberne.

Medierne er altid ude efter en god historie, også når det gælder historier om det danske erhvervsliv. Når der er lavkonjunktur over landet, er der en større risiko for, at virksomheder går konkurs og kreditorer og investorer kommer i klemme. Ind imellem opstår der nogle enkelte store sager som er interessante for pressen at skrive om, da de tiltrækker flere læsere. Mediernes evne til at vinkle historier gør, at de der læser historierne danner sig en holdning omkring revisors arbejde, der ikke helt stemmer overens med virkeligheden. Derfor opstår der en forventningskløft mellem det arbejde revisor udfører og det arbejde offentligheden forventer. Mediernes og offentlighedens holdning til, at revisor har ansvaret for et regnskab, gøres ikke mindre af det såkaldte "deep pocket" fænomen, hvor det er revisor der bliver rejst store erstatningskrav imod så snart en virksomheden går konkurs. Dette gøres alene fordi revisor har store ansvarsforsikringer og dermed har den største mulighed for at betale penge til boet, så kreditorer mv. kan mindske deres tab. "Deep pocket" fænomenet giver en konkurrenceforvridning på markedet, da det er et parameter der bliver konkurreret på. Derfor henstiller EU-kommissionen til at der indføres begrænsninger i revisors erstatningsansvar. Vil disse be-

¹²⁶ Klarskov, Jens mfl. "Debat: Regeringen overser værdien af revisorers arbejde" www.fsr.dk, maj 2010

grænsninger blive indført, kan det medvirke til at den generelle opfattelse af, at der er revisor der har ansvaret for en regnskabsaflæggelse ændres.

I Danmark er revisionspligten blevet lempet yderligere med virkning fra 1. januar 2011. Denne lempelse betyder at ca. 17.500 virksomheder vil få mulighed for at fravælge revision. Til trods for denne mulighed, vil det kun være få virksomheder, der reelt set vil fravælge revision. Det skyldes, at krisen har givet anledning til en holdningsændring hos en del af virksomhedernes interessenter. Det betyder, at virksomhederne vil få betydeligt sværere ved at låne i banken hvis de fravælger revision, ligeledes vil det have betydning for etablering eller fortsættelse af aftaler med samarbejdspartnere. Værdien af revisors påtegning er derfor stor, uanset om det er en påtegning med høj eller begrænset sikkerhed.

En påtegning kan dog være svær at forstå, da den har nogle formuleringer som kan virke indviklet. Det gælder specielt for gruppen af den almene befolkning, som kan have svært ved at udlede hvilken betydning revisors påtegning har for et regnskab. Påtegningen er en standard, udformet efter internationale regler, hvorved det gøres lidt nemmere for den professionelle gruppe at overskue en påtegning. De kan nemt identificere, om der er nogle områder i regnskabet, de skal være opmærksom på, da de ved, hvor det bliver skrevet i påtegningen. For at give den offentlige gruppe et større indblik i revisors arbejde og den sikkerhed, en påtegning giver, er der et behov for at revisor åbner sig. Det kan gøres ved at revisor skriver nogle indlæg til aviser og blade, samt at der kommer en større åbenhed omkring sager som konkurser mv..

5. Revisionsprocessen

En revision er en proces der består af tre hovedfaser. En planlægningsfase, en udførende fase og en afsluttende fase. I hver fase er der en række forskellige forhold der skal tages i betragtning og nogle forhold der er gennemgående for alle faserne. Faserne er sammenhængende og skal udføres i rækkefølge for at give et optimalt resultat, og for at revisionen kan forløbe ud fra kriterierne om effektivitet og økonomisk hensigtsmæssighed.

I det følgende vil der blive fokuseret på planlægningsfasen og hvilken indvirkning krisen har haft på denne. Den afsluttende fase vil ligeledes blive berørt i afsnit 5.5, for at se om der er sket væsentlige ændringer her i forbindelse med krisen. Den udførende fase vil ikke blive berørt da denne blot vil være en udbygning af planlægningsfasen, og alle væsentlige forhold bør være identificeret i planlægningsfasen.

5.1 Planlægningsfasen

Planlægningsfasen er den første af de tre faser ved en revision. Forud for planlægningsfasen er det grundlæggende arbejde med at godkende en kunde og etablere et forhold til denne. Godkendelse af kunden og vurdering af uafhængighed og de forhold, der ligger forud for den enkelte opgave, vil ikke blive gennemgået her, selvom det er en del af indledningen til planlægningen.

En planlægning af revisionen af et regnskab foretages i henhold til gældende revisionsstandarder, der bruges som retningslinjer for revisors arbejde. De standarder der benyttes til planlægningen af en revision er hovedsageligt standarderne fra 300 til 330¹²⁷, der hver især omhandler forskellige forhold, der skal tages i betragtning i planlægningsfasen.

Revisor skal først fastsætte den overordnede revisionsstrategi¹²⁸. I den overordnede strategi fastlægges revisionens omfang, tidsmæssige placering og behovet for ressourcer, hvilket skal danne grundlag for en mere detaljeret revisionsplan. Den overordnede revisionsstrategi bliver præsenteret i RS 300. Her bliver der listet op, hvilke områder der bør tages stilling til. Når den overordnede revisionsstrategi fastlægges, skal der først og fremmest ses på den tidsmæssige

¹²⁷ Revisionsstandarder udgives af FSRs revisionstekniske udvalg, og er en dansk oversættelse af de internationale standarder. Samtidig er de tilpasset danske forhold og dansk lovgivning.

¹²⁸ RS 300 pkt. 8

placering. Er der nogen deadlines der skal overholdes i forbindelse med rapporteringer? Og er der på forhånd fastsat en dato for kommunikation med den øverste ledelse? Derudover skal der ses på hvilken regnskabsmæssig begrebsramme der skal rapporteres efter, samt om der er nogen branchespecifikke krav til rapporteringen. Dernæst skal revisor identificere vigtige forhold ved opgaven for at fastsætte et væsentlighedsniveau, og identificere områder der indeholder en potentiel høj risiko for væsentlig fejlinformation, samt om virksomheden har et internt kontrolmiljø, som kan danne grundlag for revisionen. Hvis det er en kunde, som revisor tidligere har udført opgaver for, kan erfaringer fra disse opgaver bruges i forbindelse med planlægningen. Er kunden i stedet ny, og der således ikke tidligere har været udført opgaver for denne, lægges den viden der er opnået i forbindelse med de indledende aktiviteter, til grund for vurderingerne ved den overordnede strategi. Derudover skal der også tages stilling til, hvordan teamet skal være sammensat, herunder hvor mange medlemmer er der behov for og hvilken erfaring de bør have, for at kunne udføre de forskellige områder. Alt dette afhænger af kundens størrelse og hvor komplekse enkelte områder kan være, samt hvilken risiko det forventes at indeholde.

Når dette er gjort, skal revisor udarbejde en revisionsplan for at sikre, at revisionsrisikoen bliver reduceret til et acceptabelt lavt niveau¹²⁹. Revisionsplanen indeholder en mere detaljeret liste over de planlagte handlinger som skal gennemgås og godkendes inden revisionen. For at kunne opstille en revisionsplan med tilhørende detaljerede handlinger, er revisor nødt til at foretage en risikovurdering af virksomheden. Revisor skal, for at kunne lave en risikovurdering, opnå en forståelse af virksomheden og dens omgivelser. Det skal vurderes, hvorvidt virksomhedens interne kontrolmiljø fungerer tilstrækkeligt effektivt, til at identificere fejl¹³⁰.

Revisor opnår en forståelse af virksomheden og dennes omgivelser ved at udføre såkaldte risikovurderingshandling. Disse handlinger består jf. RS 315 pkt. 7 af:

- a) Forespørgsler til ledelsen og andre i virksomheden
- b) Analytiske handlinger
- c) Observation og undersøgelse

¹²⁹ RS 300 pkt. 13

¹³⁰ RS 315 pkt. 2

Alle handlingerne vil skiftevis blive benyttet til at opnå den krævede forståelse af virksomheden. Det er ikke alle handlingerne der vil være hensigtsmæssige at benytte til at opnå forståelse for det enkelte område. Handling benyttes i det omfang de medvirker til at give den bedste forståelse heraf.

Forespørgsler kan bruges, for at opnå en forståelse af det miljø som regnskabet bliver udarbejdet i. Ligeledes kan forespørgsler bruges til at opnå en fornemmelse af, hvorvidt der er et kontrolmiljø i virksomheden og hvorledes disse udføres. Selve effektiviteten heraf testes først ved en kontrolbaseret revision, såfremt det vurderes at det interne kontrolmiljø er tilstrækkeligt til, at revisor kan basere revisionen herpå. Når der benyttes analytiske handlinger, er det for at identificere, hvordan udviklingen har været for virksomheden. Det kan gøres ved at se på virksomhedens nøgletal. Udviklingen skal sammenholdes med den udvikling, der af revisor ville være forventet for den pågældende virksomhed, for således at kunne identificere, hvis der har været usædvanlige forhold. Revisor foretager observationer og undersøgelser ved at gennemgå dokumenter som forretningsplaner og strategier, samt gennemlæsning af rapporter og bestyrelsesmødereferater. Når revisor baserer sig på historiske finansielle data, skal denne være opmærksom på, hvordan forholdene har ændret sig og hvilken indvirkning det kan have haft på tallene.

Udførelsen af disse opgaver i planlægningsprocessen skal udføres af en af de mere erfarne medarbejdere på teamet. Erfaring er en nødvendighed for at kunne foretage en risikovurdering, der er passende på den pågældende kunde. Vurderingen heraf kræver kompetence og professionel skepsis. Det er i henhold til RS 315 et krav, at opgaveteamet drøfter hvilke poster i regnskabet, der kan indeholde væsentlig fejlinformation. Det kan gøres på forskellige måder, alt efter hvordan det er hensigtsmæssigt i forhold til opgaveteamets sammensætning og størrelse. Fordelen ved drøftelserne er, at alle på teamet bliver informeret, om hvilke risici der er forbundet med de enkelte poster, således at de kender risiciene forud for revisionens begyndelse. Det er dog ikke påkrævet, at alle på teamet skal deltage i drøftelserne, men at det er nøglepersonerne. Der skal ligeledes jf. RS 240 drøftes, hvordan risikoen er for at regnskaberne kan indeholde væsentlig fejlinformation som følge af besvigelser.

Herudover skal revisor foretage en vurdering af væsentlighed og risiko med henblik på at fastsætte et passende væsentlighedsniveau. Væsentlighed er en størrelse, der er svær at bestemme som et fast mål. Måden hvorpå væsentlighed defineres i RS 315 er:

"Information er væsentlig, hvis udeladelse heraf eller fejlinformation heri kan have ind-flydelse på de økonomiske beslutninger, som brugere træffer på grundlag af regnskabet."¹³¹

Dette er udledt på baggrund af den internationale definition på væsentlighed fra IASB¹³², der er den del, der udsteder de internationale revisionsstandards, hvilke de danske standarder er lavet på baggrund af. Hvornår en information er væsentlig kan være svært at vurdere, hvorfor det af revisor kræver professionel dømmekraft at forholde sig hertil.

Væsentlighed kan fastsættes forskelligt og kan både omfatte kvantitativ og kvalitativ data¹³³. Ved kvantitative data skal forstås, at væsentligheden fastsættes som et beløb. Det er ikke et fast beløb, der bruges for hele regnskabet, men i forskellige niveauer alt efter om det er på regnskabsniveau eller regnskabspostniveau eller på transaktionsniveau. Det skal ligeledes vurderes, hvorvidt flere mindre beløb samlet set kan vurderes som væsentlige. Væsentlighed i forhold til kvalitative data omfatter eksempelvis tekster i et regnskab. Det kan være vildledende beskrivelser i anvendt regnskabspraksis eller manglende oplysninger i regnskabet. Her er det specielt op til revisors professionelle dømmekraft at vurdere, hvornår der er tale om væsentlig fejlinformation, og hvornår der er tale om uvæsentlig fejlinformation. I forbindelse med planlægningen fastlægges væsentlighedsniveauet for regnskabet som helhed, hvorefter de underliggende niveauer af væsentlighed fastlægges ved udførelsen af revisionen.

Da det ikke er muligt for revisor at foretage en fuldstændig revision, baseres denne på stikprøver. Det betyder at revisor og regnskabsbrugerne er nødt til at leve med, at der er en revisionsrisiko. Revisor skal udforme revisionen således, at revisionsrisikoen reduceres til et acceptabelt lavt niveau. Vurderingen af hvornår revisionsrisikoen når det niveau er op til revisors professionelle dømmekraft¹³⁴. På samme måde som revisor fastsætter væsentlighedsniveauet på forskellige niveauer af regnskabet, skal revisionsrisikoen også vurderes i forskellige niveauer. I forbindelse med risikovurderingen af virksomheden opnår revisor en forståelse for, hvor stor risikoen er på hhv. regnskabsniveau, regnskabspostniveau og transaktionsniveau.

¹³¹ RS 320 pkt. 3

¹³² International Accounting Standards Board

¹³³ RS 320 pkt. 5

¹³⁴ Eilifsen, Aasmund mfl. "Auditing & assurance services" side 62

Revisor skal bruge sin opnåede forståelse af virksomheden til at vurdere, hvilke risici der er for, at regnskabet indeholder væsentlig fejlinformation og ud fra dette fastsætte væsentlighedsniveauet således, at det minimerer revisionsrisikoen¹³⁵. Fastsættelsen af revisionsrisikoen og væsentlighedsniveauet skal i lighed med ovenstående udføres af nøglemedlemmer på teamet. Dette gøres, fordi det teammedlem der udfører planlægningen, skal have et vist kendskab til kunden og de forhold, der knytter sig til dennes forretning. Den der laver planlægningen skal ligeledes have en vis erfaring for at kunne vurdere fastsættelsen af væsentlighed og risiko på baggrund af de tilgængelige data.

Vurdering og fastsættelse af væsentlighedsniveau er en kontinuerlig proces, som fortsætter hele vejen igennem alle faser i revisionen. Det skyldes, at der kan opstå forhold, som gør, at revisor er nødt til at revurdere det fastsatte væsentlighedsniveau. Enten fordi der sker ændringer i markedet, eller fordi det viser sig, at det alligevel ikke er muligt at basere sig på virksomhedens interne kontroller, hvorved handlingerne bør ændres for at opnå tilstrækkeligt revisionsbevis.

5.2 Krisens indvirkning på regnskabsaflæggelsen

Virksomhederne har i krisen sat større fokus på de ydelser revisor leverer. Planlægningen i forhold til en revisionsopgave har tidligere været "business as usual"¹³⁶. I årene inden 2008 har der ikke været de store ændringer i revisionen og planlægningen af revisionen, da mange virksomheder har været i konstant vækst, der var masser at lave, og der var ikke nogen problemer med at låne penge i banken. Krisen tvinger på flere måder revisor til at skulle tage stilling til hvordan en revision skal gribes an, og på hvilke områder fokus skal lægges.

Meget pludseligt ændrede økonomien sig, efterspørgslen faldt, hvilket fik virksomhedernes produktion til at falde og de måtte begynde at fyre medarbejdere. Det påvirkede virksomhedernes økonomi i en helt anden retning end de hidtil havde været vant til. Den uventede omvæltning i økonomien havde en naturlig afsmittende effekt på virksomhedernes regnskaber, hvorved betydningen af, at regnskaberne er et øjebliksbillede af virksomhedens økonomi, blev tydeligere end det længe har været.

¹³⁵ RS 320 pkt. 9

¹³⁶ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

Denne uventede ændring i økonomien kom ikke kun bag på den almindelige dansker. Chokket var lige så stort hos det danske erhvervsliv og ikke mindst hos revisorerne¹³⁷. Ingen havde på nogen måde set krisen komme, før den var over landet. Krisen startede i 2008 som en finanskris, fordi der blev flere dårlige betalere på blandt andet ejendomsmarkedet, hvorfor lånene blev mere risikofyldte. Med en portefølje af kunder som havde svært ved at betale, og behovet for mere likviditet betød, at bankerne ikke ville låne penge til hinanden, da de var bange for ikke at få dem igen. Det finansielle marked gik i stå, og flere banker måtte dreje nøglen om på grund af store kunder der gik konkurs, og bankerne ikke havde likviditet til at fortsætte.

Som en del af den kontinuerlige proces, måtte revisor tage det fastsatte væsentlighedsniveau op til overvejelse, da ændringerne i virksomhedens omgivelser havde en så væsentlig påvirkning på virksomheden, at revisionsrisikoen har ændret sig. Når revisionsrisikoen stiger skal væsentlighedsniveauet sænkes for at opretholde en tilstrækkelig lav risiko for, at regnskabet indeholder væsentlig fejlinformation¹³⁸.

Da den omverden virksomheden agerer i har ændret sig væsentligt, er revisor nødt til at genoverveje sin forståelse af virksomheden og dennes omgivelser. De udførte risikovurderings-handlinger skal muligvis udvides, alt afhængigt af den pågældende kunde og hvordan den er påvirket af krisen.

Den detaljerede revisionsplan skulle ligeledes genovervejes, med henblik på vurderingen af, hvordan risiciene kunne have ændret sig. En helt speciel gruppe af poster revisor retter sin opmærksomhed imod i forbindelse med krisen, er poster der indeholder en vis mængde af regnskabsmæssige skøn. Dette skyldes som der skrives i en artikel i Revision og Regnskabsvæsen:

*"I den aktuelle situation er risikoen for fejlskøn større."*¹³⁹

Revisor skal derfor holde fokus på, hvilket grundlag posterne er baseret på. Derudover skal revisor som en del af den detaljerede revisionsplan overveje sammensætningen af teamet, herunder også fordelingen af opgaver. Det er fortsat en realitet at revisor skal være opmærk-

¹³⁷ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

¹³⁸ RS 320 pkt. 10

¹³⁹ Jepsen, Charlotte "Udfordringer med 2008 årsrapporten" Revision og Regnskabsvæsen, februar 2009

som på flere forhold end tidligere, og at det derfor vil være farligt at bruge business as usual. Krisen har betydet, at der er flere faktorer der skal vurderes, samt at de er blevet mere vanskelige at vurdere. Eksempelvis i forbindelse med impairmenttest er det blevet vanskeligere at vurdere hvorvidt beregningsgrundlaget er tilstrækkeligt. Hvilket skyldes at diskonteringsfaktoren kan være svær at fastsætte, da krisen gør markederne ustabile og det derfor kan være svært, at forudsige renteudvikling og udviklingen i efterspørgslen på markedet.

Det understøttes af notatet fra Erhvervs- og Selskabsstyrelsen om udvalgte revisionsforhold i en krisetid fra 2009. Her skrives om en række områder som revisor skal være opmærksom på, herunder hvorvidt virksomhedernes likviditet er til stede til at opfylde going concern, og denne har mulighed for at fortsætte sin drift frem til næste balancedag. Ligeledes skal revisor være opmærksom på hvorvidt de kriterier ledelsen sætter op for at vurdere going concern, vurderes som realistiske. Derudover skrives der i notatet, at revisor skal være opmærksom på ejendomsværdier, da den uro der var i 2008 havde en indvirkning på værdiansættelsen på ejendomsmarkedet. Efterhånden har ejendomsmarkedet stabiliseret sig, men revisor skal fortsat være opmærksom på problemstillinger omkring værdiansættelse af aktiver, herunder debitorer og varelager mv..

De forhold som gjorde sig gældende ved 2008 og 2009 regnskaberne vil også komme til at gøre sig gældende ved 2010 regnskaberne. Selvom finanskrisen er overstået og er afløst af en recession, er virksomhederne fortsat pressede, og har store udfordringer med likviditeten og med at få omsætningen til at række til de faste udgifter. Selvom det ser lysere ud, og virksomhederne så småt er begyndt at få brug for ekstra arbejdskraft igen¹⁴⁰, er der stadig lang vej igen før Danmark står overfor et opsving. Danmark er fortsat afhængig af hvad der kommer til at ske i udlandet, specielt indenfor EU. Der er stor usikkerhed omkring hvordan økonomien vil komme til at forløbe i den nærmeste fremtid i EU. Det afhænger af blandt andet Grækenlands dårlige økonomi, som gennem den seneste tid har været meget presset, og som har haft indflydelse på Euroen, der er blevet svækket overfor andre stærke valutaer som dollaren¹⁴¹. Bryder Grækenland sammen er der grundlag for, at en ny krise vil ramme, ikke blot i EU men også i Danmark. Det vil betyde at revisor igen vil stå overfor store udfordringer, da virksomhederne vil blive ramt af den fornyede uro det vil skabe.

¹⁴⁰ Nymark, Jens "Nyt fald i ledigheden" www.borsen.dk, juli 2010

¹⁴¹ Ritzau " Det er knald eller fald for euroen" www.borsen.dk, juli 2010

5.3 Brugernes indvirkning på planlægningsprocessen

Krisen har medvirket til, at der stilles større krav til revisors professionelle dømmekraft fra flere sider. Virksomhedens interessenter i form af de professionelle og semi-professionelle regnskabsbrugere har i lyset af krisen ændret deres krav til virksomhederne, og de informationer de ønsker af et regnskab. Det påvirker også revisor, da denne skal tilpasse sin revision således, at der opnås passende revisionsbevis.

Når der udarbejdes et regnskab, er det for at give virksomhedernes interessenter information om, hvordan virksomheden har klaret sig igennem året. Derfor er det vigtigt, at regnskabet giver brugerne de informationer de ønsker, og at disse er retvisende i forhold til virksomhedens finansielle stilling.

Når revisor skal planlægge sin revision, skal denne som nævnt i afsnit 5.1 først fastlægge sin overordnede revisionsstrategi, herunder den tidsmæssige placering og retning, samt fastsættelse af passende væsentlighedsniveau og identifikation af områder med potentielle høje risici. Nogle af disse poster kan have ændret sig set i lyset af brugernes krav i forbindelse med krisen. Ses der på den tidsmæssige placering, kan rapporteringsfristen have ændret sig, hvorved placeringen af revisionen vil ændre sig. Eksempelvis kan der fra moderselskabets side blive lagt flere rapporteringsfrister ned over virksomheden Således at denne skal rapportere løbende, fordi at moderselskabet ønsker at få mere information om, hvordan året forløber hos virksomheden, og dermed ikke bliver overrasket over hvordan resultatet ender med at være i slutningen af året. Fra moderselskabets side stilles der i nogle tilfælde også krav om, at tallene skal være gennemgået af revisor for at sikre, at tallene er retvisende. Det betyder, at revisor skal revurdere den tidsmæssige placering, da kravet om løbende rapportering kan komme som en hard close, hvor der skal rapporteres tal for eksempelvis de første 10 måneder, for at sikre tallene og for at sikre, at virksomheden ikke tilpasser posterne i regnskabet således, at de opnår det af moderselskabet fastsatte budget uanset hvordan året er forløbet. Ligeledes kan det forekomme, at moderselskabets investorer stiller krav om tidlig rapportering, hvorved revisor er tvunget til at lægge sin revision tidligere, for at kunne opfylde kravene til rapporteringsfrist. Omvendt kan det også ske at moderselskabet ønsker en senere rapportering for at mindske usikkerheden i forhold til efterfølgende begivenheder.

I forbindelse med krisen er kravene fra bankerne ændret væsentligt. Før krisen var det forholdsvis nemt for virksomhederne at optage lån i banken. Efter krisen er bankerne blevet meget kritiske med deres udlån, hvilket betyder at der stilles større krav til virksomhederne, og det materiale de skal levere til bankerne. De høje krav til materialet giver en større efterspørgsel fra bankernes side om involvering af revisor¹⁴². Det betyder revisor også i den forbindelse også skal overveje den tidsmæssige placering af revisionen, da bankerne ofte ret kort tid efter balancedagen vil have en balance der viser hvordan året er forløbet, og hvorvidt virksomheden overholder eventuelle krav om covenants.

Disse forhold påvirker revisors overvejelse i forbindelse med den tidsmæssige placering af revisionen, samt arten af den kommunikation der kræves både af ledelsen i virksomheden, og fra interessenter til revisor om rapportering. Revisor skal samtidig vurdere, hvor teamet skal lægge sin indsats¹⁴³. I den forbindelse kan det i forhold til rapportering til banken betyde, at der bliver lavet et review af tallene pr. balancedagen for at danne sig et overblik over tallene, og for at banken kan få information om, hvorvidt virksomheden forventes at overholde sine krav om covenants på lånene. Det skal samtidig vurderes, hvilke ressourcer der er behov for i forbindelse med revisionen. Her er kravet fra interessenterne og virksomhederne, at der bliver brugt mere erfarende revisorer¹⁴⁴, da nogle områder kræver mere erfaring for at vurdere.

Men uanset hvad, skal fristerne i årsregnskabsloven overholdes. I årsregnskabsloven er der opstillet tidsfrister for indsendelse af regnskaber, hvilket betyder at den planlagte revision skal færdiggøres inden for fristen. Fristen er inden 4 måneder for børsnoterede virksomheder og statslige aktieselskaber, for øvrige virksomheder er fristen inden 5 måneder efter regnskabsårets afslutning¹⁴⁵. Dette viser at der fra brugerne af et regnskab, i dette tilfælde myndighederne, er et krav til tidsfristen for offentliggørelse af virksomhedens regnskab, dette påvirker både virksomheden og revisors arbejde, i forhold til tilrettelæggelse af revisionen. Afhængig af virksomhedens hverv kan der være branchespecifikke krav der skal tages højde for.

Ved den detaljerede revisionsplan skal revisor jf. RS 315 opnå en forståelse af virksomheden og dennes omgivelser. Dettles gøres dels ved at identificere brugerne, og om de stiller nogen specielle krav til virksomhedens rapportering, hvilket som nævnt ovenfor kan være i form af

¹⁴² Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

¹⁴³ RS 300 pkt. 9

¹⁴⁴ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

¹⁴⁵ Årsregnskabsloven, § 138

tidsfrister. Dels gøres det ved at identificere virksomhedens kontrolmiljø, og procedurer for rapportering. Ved at identificere hvordan procedurerne for rapportering er, kan revisor identificere hvordan diverse regnskabsposter opgøres og hvilke vurderinger ledelsen laver i forbindelse med eksempelvis værdiansættelsen heraf.

Når revisor skal fastsætte sit væsentlighedsniveau for en revision, skal denne vurdere hvorvidt der er sket ændringer i virksomheden og i dennes omverden, som giver anledning til ændring af fastsættelsen af væsentlighedsniveauet. Væsentlighedsniveauet bliver beregnet på baggrund af aktivsummen, omsætningen eller resultat før skat¹⁴⁶. Fastsættelse af væsentlighedsniveauet vil automatisk blive mindre såfremt de værdier som væsentlighedsniveauet beregnes på baggrund af bliver mindre. Tages værdierne som omsætning, resultat før skat og aktivsummen til at fastsætte væsentlighedsniveauet, vil det afhænge af hvilke værdier der vælges, om væsentlighedsniveauet bliver større eller mindre fremadrettet. Ses der på 10 tilfældige større virksomheder i Danmark er tendensen at omsætningen generelt er faldet, hvorimod aktivsummen kun er faldet for halvdelen af virksomhederne fra 2008 til 2009¹⁴⁷.

På regnskabspostniveau bør revisor identificere om der er nogle poster, hvor der er en potentiel risiko for at de kan indeholde væsentlige fejl. Her er der flere poster, der som følge af krisen alt andet lige bør have en højere risiko. Poster som værdiansættelse af aktiver, så som hensættelse til tab på debitorer, er påvirket af krisen. En del virksomheder er presset på likviditeten på grund af krisen, hvorfor de har svært ved at betale deres leverandører. Det betyder at der er kommet flere hensættelser og i nogle tilfælde også større hensættelser end tidligere. Derfor er der flere virksomheder, der trods muligheden for at fravælge revision kræver, at regnskaberne alligevel bliver revideret før de vil indgå et samarbejde med andre.

Regnskabsbrugerne har i forbindelse med krisen skærpet deres krav til regnskaberne. De skærpede krav betyder, at brugerne vil have flere informationer i et regnskab, og at regnskabet skal revideres af revisor, for at de har tillid til at det giver et retvisende billede. Da virksomhederne, som Kurt Gimsing beskriver det:

"...nogle gange kører helt ude på kajkanten..."¹⁴⁸

¹⁴⁶ Eilifsen, Aasmund mfl. "Auditing & assurance services" side 90

¹⁴⁷ BILAG 4, Tendens i udviklingen i omsætning, resultat og balance for 10 tilfældige danske virksomheder

¹⁴⁸ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

Revisor er nødt til at tilpasse revisionen således, at de relevante forhold afdækkes, og at der bliver lavet en risikovurdering som adresserer områder, hvor risikoen for fejl er stor. Det forventes også af brugerne, at revisor er ekstra kritisk på områder, hvor det er nemt at lave subjektive skøn, da de også er klar over at ikke alle virksomheder kører helt efter reglerne da de føler sig pressede til at gøre det så godt som muligt.

Interesseorganisationer både nationalt og internationalt prøver at informere både ledelsen i virksomhederne og revisorerne om forhold de skal være ekstra opmærksom på i forbindelse med den globale krise. IFAC prøver i samarbejde med IAASB at gøre revisorerne opmærksom på nye og eksisterende standarder der kan fungere som et redskab til revisionen af de forskellige områder¹⁴⁹. På nationalt plan udgiver FSR notater omkring områder som bør have ekstra opmærksomhed i krisetider, samt hvilket standarder der kan benyttes, når områderne skal revideres. På den måde viser interessenterne i form af myndigheder og interesseorganisationer at der stilles krav til at virksomhederne og revisorerne skal sørge for at regnskaberne overholder gældende standarder. Ligeledes er det for at huske dem på, at der allerede findes standarder til revisionen af områderne, og give en vejledning om hvordan de benyttes.

5.4 Mediernes og offentlighedens indvirkning på planlægningsprocessen

Medierne har en tendens til at bruge nogle enkelte store sager til at give et billede af revisor. I begyndelsen af krisen opstod der nogle sager, der blev skrevet meget om i medierne. Sagerne er interessante da nogle af dem ret hurtigt kom til at give det indtryk, at det var revisor som ikke havde gjort sit arbejde godt nok, og at de derfor allerede inden, der er lagt sag an mod revisor, bliver dømt for ikke at have opfyldt sine forpligtelser ved en revision. Mediernes fremstilling af forskellige historier er med til at give offentligheden en holdning til disse historier.

Når revisor skal fastlægge sin overordnede revisionsstrategi i forbindelse med en revision, skal arten, den tidsmæssige placering og behovet for ressourcer bestemmes. Set ud fra de sager der er skrevet om i medierne og den vurdering offentligheden har gjort sig om revisor, har det ikke umiddelbart nogen indvirkning på den overordnede revisionsstrategi. Den tidsmæssige placering er bestemt af rapporteringsfrister fra moderselskaber, investorer eller i forhold til

¹⁴⁹ <http://www.ifac.org/financial-crisis/>

relevant lovgivning. Arten, i form af den regnskabsmæssige begrebsramme, er dels bestemt af lovgivning og dels af ledelsen i virksomhederne, der fastsætter anvendt regnskabspraksis indenfor den regnskabsmæssige begrebsramme. Derudover skal virksomhederne tage hensyn til eventuelle branchespecifikke krav. Her har medierne og offentligheden heller ikke nogen umiddelbar påvirkning på revisors arbejde. Der hvor medierne og offentligheden kan have en betydning i forhold revisors arbejde er, at de har en stor indflydelse på politikerne¹⁵⁰. Den indflydelse kan umyndige sig i, at politikerne for at vise at de er handlekraftige, kan finde på at lave ændringer i de retningslinjer revisor skal efterleve. Umiddelbart er dette ikke tilfældet, men det er ifølge Kurt Gimsing på tale, at der skal stilles forslag til, at der bliver lavet et "serviceeftersyn" på revisorområdet, hvilket efter hans mening ikke vil betyde de helt store ændringer for revisor¹⁵¹.

¹⁵⁰ Interview med Kurt Gimsing 15.06.2010

¹⁵¹ Interview med Kurt Gimsing 15.06.2010

5.5 Afslutning og rapportering

Når revisor afslutter en revision munder denne gerne ud i en revisionspåtegning samt et notat til virksomhedens revisionsprotokol. Det skal ses som den måde hvorpå revisor kommunikerer med ledelsen og regnskabsbruger omkring forløbet af revisionen.

I afsnit 4.4.1 er lovgivningen og standarderne for revisionspåtegninger gennemgået, samt i hvilken forbindelse de forskellige typer af påtegninger benyttes, og hvilken sikkerhed det giver. Der vil i det følgende derfor kun kort blive gennemgået lovgivningen omkring rapportering i form af revisionsprotokollen. Herefter vil de forskellige rapporteringsformer blive samlet i et afsnit hvor der vil blive set på om den måde der bliver kommunikeret med omverdenen er tilstrækkelig, og om der er behov for at ændre på kommunikationen.

5.6 Revisionsprotokollen

Revisionsprotokollen bruges af revisor til at rapportere til virksomhedens øverste ledelse. Ved rapportering til den daglige ledelse benyttes som regel managementletters. Disse kan dog ikke erstatte kommunikation som ellers skulle være skrevet ind i revisionsprotokollen¹⁵².

Der er forskellige typer af revisionsprotokollater som revisor skal udarbejde, alt afhængig af hvor i forløbet revisionen er når der skal rapporteres, samt i forhold til hvilke retningslinjer der ellers er gældende på området. Jf. RS 265 udarbejder revisor følgende typer af revisionsprotokollater:

- *"Tiltrædelsesprotokollat*
- *Protokollat i årets løb*
- *Protokollat til årsrapporten*
- *Fratrædelsesprotokollat*
- *Protokollater om afgivne rapporter eller erklæringer i forbindelse med rådgivning og assistance"*¹⁵³

¹⁵² RS 265 pkt. 1

¹⁵³ RS 265 pkt. 8

Tiltrædelsesprotokollen udarbejdes når revisor påtager sig en ny revision af en årsrapport. *Protokollat i årets løb* udarbejdes i forbindelse med revision af delområder. Dette gøres eksempelvis i forbindelse med en løbende revision, hvor det interne kontrolmiljø bliver testet. *Protokollatet til årsrapporten* udarbejdes i forbindelse med afslutningen af en revision. Protokollatet skal tidsmæssigt udarbejdes således, at det bliver præsenteret for virksomhedens øverste ledelse inden dennes behandling og gennemgang af årsrapporten¹⁵⁴. *Protokollatet til årsrapporten* skal indeholde en kort oversigt over resultatet af det udførte revisionsarbejde. Såfremt en revision giver anledning til forbehold eller supplerende oplysninger skal dette rapporteres i revisionsprotokollen, det kan dog ikke erstatte at dette også føres i påtegningen¹⁵⁵. Protokollen skal indeholde alle forhold der kan tænkes at have ledelsesmæssige interesse. Af øvrige protokollater findes der *fratrædelsesprotokollat*, der bruges i forbindelse med at revisor fratræder en revisionsopgave, enten fordi denne ikke bliver genvalgt, eller såfremt revisor ikke ønsker genvalg efter udløbet af en valgperiode. Opgaver som eksempelvis erklæringer skal indføres i protokollen.

Generelt for protokollen gælder at revisor skal skrive om alle revisionsmæssige forhold som kan tænkes at have ledelsesmæssig interesse. Den skal leve op nogle krav om formulering, og identifikation af virksomheden der er revideret. Alle medlemmer af den øverste ledelse skal underskrive protokollen, for at tilkendegive at de er bekendt med indholdet af protokollatet¹⁵⁶.

5.7 Revisors kommunikation

Danske virksomheder er, såfremt de er aktieselskaber, oftest opdelt på følgende måde: Øverst sidder generalforsamlingen som har den endelige beslutningsmagt. Herunder sidder bestyrelsen som er valgt af generalforsamlingen. Generalforsamlingen har givet fuldmagt til bestyrelsen til at træffe beslutninger om virksomheden. Bestyrelsen ansætter direktionen, der forestår den daglige ledelse af virksomheden, og denne rapporterer løbende til bestyrelsen. Som et fjerde led kommer revisor ind i billedet, denne indstilles til valg af bestyrelsen og vælges af generalforsamlingen, hvilket allerede er beskrevet i afsnit 3.2.

¹⁵⁴ RS 265 pkt. 19

¹⁵⁵ RS 265 pkt. 23

¹⁵⁶ RS 265 pkt. 12

Når revisor skal kommunikere med virksomheden fungerer dette ofte som en trekant, der består af revisor, den daglige ledelse og den øverste ledelse.

Direktionen er den daglige ledelse i virksomheden og forestår den daglige drift. De lægger budgetter og opstiller mål for virksomheden, som skal godkendes hos bestyrelsen. Bestyrelsen ansætter direktionen, og er der for at føre tilsyn med ledelsen og sørge for at ledelsen driver virksomheden på bedst tænkelige måde. Derfor bliver bestyrelsen betegnet som den øverste ledelse.

Det er direktionen der udarbejder årsrapporten, hvorefter revisor reviderer denne. Bestyrelsen gennemgår regnskabet og har pligt til at stille sig kritisk overfor regnskabet, da det reelt set er dem der aflægger det regnskab, der skal godkendes af virksomhedens generalforsamling.

Ledelsen er det, af de 3 ledelsesorganer, der har den største viden om den daglige drift, og hvordan virksomheden klarer sig ud fra de gældende markedsforhold. Derfor har revisor hovedsageligt kontakten til den daglige ledelse, da disse oplysninger er vigtige for at revisor får den bedste forståelse af virksomheden og dennes forretningsgange. Men da det er bestyrelsen der tager de endelige beslutninger om virksomheden, kan revisor også hente mange informationer her, fordi at ledelsen ikke altid er informeret om planer der ligger hos bestyrelsen.

Når revisor skal rapportere hvorledes revisionen er forløbet, er der en række krav hertil. Rapporteringen til virksomhedens ledelse kan både være mundtlig og skriftlig. Kommunikerer der mundtligt med den øverste ledelse, skal dette dokumenteres af revisor ved eksempelvis et mødereferat med ledelsens svar på fremsatte forhold. Det faktum at revisor vælger at rapportere mundtligt til den øverste ledelse betyder dog ikke, at rapporteringen ikke skal ske skriftlig. Afhængig af hvad det er der er diskuteret mundtligt kan det være hensigtsmæssigt at revisor ligeledes rapporterer dette skriftligt¹⁵⁷.

Når revisor rapporterer til den øverste ledelse, sker dette ved hjælp af revisionsprotokollen. Revisionsprotokollen er stilet til virksomhedens øverste ledelse, og indeholder som nævnt i afsnit 5.6:

¹⁵⁷ RS 260 (ajourført) pkt. 16

"Revisionsmæssige forhold af interesse for den øverste ledelse skal kommunikeres i revisionsprotokollen..."¹⁵⁸

Det er normalt at revisor drøfter revisionsmæssige forhold med den daglige ledelse inden disse rapporteres til den øverste ledelse. Dette gøres for, at give den daglige ledelse mulighed for, at give revisor yderligere information, som kan klarlægge eventuelle problemer. Kommunikationen med den daglige ledelse kan dog ikke erstatte rapporteringen i revisionsprotokollen såfremt forholdene vurderes, at have interesse for den øverste ledelse. Følsomme forhold som vedrører den daglige ledelses integritet og kompetence skal altid rapporteres direkte til den øverste ledelse og må ikke drøftes mellem revisor og den daglige ledelse¹⁵⁹.

Når der rapporteres i revisionsprotokollen kan det i flere tilfælde indeholde konkurrencefølsomme oplysninger, da den kan indeholde oplysninger om eksempelvis interne kontrolsystemer og kundeforhold mv.. Derfor benyttes protokollen til rapportering til den øverste ledelse, hvorimod at kommunikation til omverdenen omkring regnskabet foregår ved hjælp af revisionspåtegningen.

Når årsregnskabet er udarbejdet, godkendes dette af bestyrelsen og påtegnes af revisor, hvorefter regnskabet fremlægges på generalforsamlingen til endelig godkendelse. Det er ikke et krav at revisor skal være til stede på en generalforsamling, kun i tilfælde hvor virksomheden er enten børsnoteret eller hvis virksomheden er et statsligt aktieselskab. Der er dog ikke noget der hindrer revisor i at være til stede på de øvrige generalforsamlinger, da at revisor har ret til at være til stede¹⁶⁰. Revisor har endda pligt til at være til stede under generalforsamlingen, hvis en aktionær eller et medlem af ledelsen ønsker det.

Det kan være en fordel for aktionærene at anmode om revisors tilstedeværelse på generalforsamlingen, idet at aktionæren har mulighed for at stille mere indgående spørgsmål til regnskabsaflæggelse, og hvis denne ikke stoler på informationen fra ledelse og bestyrelse, bør aktionærene anmode om revisors tilstedeværelse. Umiddelbart er det relativt sjældent, at revisor bliver bedt om at deltage i en generalforsamling. Dertil kommer at det er relativt sjældent at der bliver stillet spørgsmålstegn ved regnskabet i en sådan grad at det ikke bliver vedtaget på den ordinære generalforsamling. Umiddelbart virker det til at så længe revisor har påtegnet

¹⁵⁸ RS 260 (ajourført) pkt. 16a

¹⁵⁹ RS 260 (ajourført) pkt. 17

¹⁶⁰ Selskabsloven, § 103

regnskabet anser aktionærerne dette for tilstrækkeligt, og har tillid til at regnskabet dermed ikke indeholder fejl. Hvilket kan underbygges af at der som tidligere nævnt ikke har været kritik af revisors arbejde i forbindelse med krisen fra de større investorer som LD og ATP.

Tendensen omkring revisors involvering og kommunikation, er at efterspørgslen efter mere kommunikation fra revisor er stigende. Bestyrelserne i de danske virksomheder er de seneste år blevet meget mere opmærksomme på deres ansvar¹⁶¹, både i forhold til ledelse af virksomheden og i forhold til regnskabsaflæggelsen. Derfor er der en stigende tendens til at revisor bliver bedt om at deltage i bestyrelsesmøder, for at kunne bruges som sparringspartner på komplekse områder.

Komitéen for god Selskabsledelse, har i april 2010 udgivet en opdateret version af "Anbefalinger for god selskabsledelse". Disse anbefalinger er tilpasset således, at de er tilpasset i forhold til den nye selskabslov. Anbefalingerne er såkaldt "soft law" hvorfor disse er frivillige. Da anbefalingerne ikke skal ses som et lovkrav, men som nogle retningslinjer virksomhederne kan vælge at bruge dele af, alt efter hvordan virksomhederne finder det bedst at bruge dem.

"Anbefalinger for god selskabsledelse" lægger stor vægt på bestyrelsens uafhængighed, hvorfor antallet af punkter omkring dette er udvidet. Det betyder at de opdaterede anbefalinger er meget mere specificeret, og stiller langt større krav til uafhængigheden end tidligere. For at være uafhængig må et bestyrelsesmedlem ikke opfylde et eneste af de 8 punkter i anbefaling nr. 5.4.1, hvilket der skal gives oplysninger om mindst en gang om året. Oplysningen kan gives på generalforsamlingen, i ledelsesberetningen eller på virksomhedens hjemmeside.

I "Anbefalinger for god selskabsledelse" er der kommet et nyt afsnit 7, "regnskabsaflæggelse (Finansiell rapportering)". Dette afsnit pointerer, at det er bestyrelsen og direktionen der har ansvaret for regnskabsaflæggelsen, og at de derfor skal sikre, at årsrapporten lever op til gældende lovgivning på området¹⁶². Det anbefales at bestyrelsen tager stilling til hvorvidt virksomheden aflægger regnskab under forudsætning om going concern. Denne anbefaling er lavet for at pointere overfor lederne, at de har et ansvar i forhold til virksomhedens fortsatte drift¹⁶³. Komitéen for god Selskabsledelse viser med denne anbefaling hvor vigtigt det er, at lederne i virksomhederne tager stilling til regnskabsaflæggelsen, da de har et ansvar for

¹⁶¹ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

¹⁶² Komitéen for god Selskabsledelse "Anbefalinger for god selskabsledelse" april 2010, afsnit. 7

¹⁶³ Meyer, Finn L. "Nye anbefalinger for god selskabsledelse" Revision og Regnskabsvæsen, juli 2010

virksomheden og dennes fortsatte drift, og dermed også overfor virksomhedens regnskabsbrugere. Det anbefales yderligere at ledelsen supplerer tallene i årsrapporten med yderligere information der må anses som relevant for brugerne¹⁶⁴. Her bliver brugernes behov pointeret, og at ledelsen også har et ansvar i forhold til at give brugerne tilstrækkelig information.

Brugerne har i forbindelse med krisen skærpet deres krav til regnskaberne. Brugerne har et behov for at regnskaberne aflægges under forudsætning om at virksomheden forventer at fortsætte sin drift, og om hvilke forventninger der er til virksomhedens fremtid. Det er nogle af de oplysninger regnskabsbrugerne benytter, når de skal tage beslutninger. For at bevare tilliden mellem virksomheden og regnskabsbrugeren er det vigtigt, at ledelsen giver alle oplysninger som kan anses for relevante i forhold til brugerens evne til at tage beslutninger. Selvfølgelig med respekt for virksomhedens konkurrencefølsomme oplysninger. Men oplysninger om fremtidige forventninger, going concern betragtninger og oplysninger om principper for værdiansættelse er nogle af de oplysninger brugerne har behov for til at vurdere regnskabet.

Revisor kan mærke at ledelserne er blevet mere bevidste om deres ansvar omkring regnskabsaflæggelsen, og at der derfor er stor efterspørgsel efter revisor som sparringspartner¹⁶⁵. Revisor bliver i højere grad inviteret til bestyrelsesmøder, for at bestyrelsen kan stille revisor spørgsmål løbende igennem året. Det giver en større efterspørgsel efter revisorer med meget erfaring, her tænkes på revisorer som højt oppe i hierarkiet i revisionsvirksomhederne som eksempelvis partnere eller underskrivende revisorer med meget erfaring. Efterspørgselen efter disse revisorer er stor da de har erfaring og en bred viden på mange områder.

På generalforsamlinger er der også stigende tendens til at aktionærene og bestyrelserne i henhold til SEL § 103 beder revisor om at være til stede, for at de kan besvare på spørgsmål i relation til den årsrapport som skal behandles på generalforsamlingen.

Den stigende efterspørgsel efter revisorer med meget erfaring giver travlhed blandt de erfarende revisorer, og giver udfordringer for revisionsfirmaerne, da det lægger et pres på organisationen som de ellers ikke har været vant til. Tidligere har der været behov for en organisation med mange unge revisorer, som var under uddannelse. De kunne tage det daglige arbejde hos kunderne, og få erfaring i takt med deres ansættelse og uddannelsesforløb, og hvor den autoriserede revisor kun var lidt inde over processen. Ændringen i efterspørgslen, betyder at

¹⁶⁴ Komitéen for god Selskabsledelse "Anbefalinger for god selskabsledelse" april 2010, afsnit. 7.1

¹⁶⁵ Interview med Kurt Gimsing d. 15.06.2010

behovet for mere involvering af flere erfarende medarbejder skyldes, at der dels er blevet en stigende ansvarsbevidsthed hos ledelserne, og dels en stigende kompleksitet i regnskabsaf-læggelsen, der har været markant de seneste år.

Behovet for yderligere kommunikation fra revisors side må derfor ses som stigende, både fra ledelsernes og regnskabsbrugernes side. Hvorvidt revisor giver tilstrækkelige oplysninger til virksomhederne og regnskabsbrugerne vil altid kunne diskuteres. Den umiddelbare opfattelse er at revisor er blevet mere synlig, men i diverse artikler i tidsskriftet *Revision og Regnskabs-væsen* bliver der fortsat efterspurgt mere synlighed i de offentlige danske medier. Den synlig-hed der efterlyses er i forhold til den faglige viden revisorerne ligger inde med, og som der er behov for i virksomhederne, både i det daglige og ved regnskabsafregnelserne. Spørgsmålet om hvorvidt revisor er åben og giver tilstrækkelige informationer i forbindelse med en revisi-on, vil som sagt altid kunne diskuteres. Er det sådan at en virksomhed går konkurs, vil regn-skabsbrugerne altid mene at de ikke har fået tilstrækkelig information.

5.8 Delkonklusion

Når revisor skal udføre en revision i relation til en årsrapport er der en række forhold der skal tages i betragtning. Når revisor påbegynder en revision, skal der inden selve det udførende arbejde laves en planlægning. I planlægningen identificeres virksomheden og dennes omgi-velser, for at adressere risici.

Planlægningen er en dynamisk proces, og hvor risiciene er i forhold til regnskabet vil være forskelligt fra virksomhed til virksomhed, og vil ligeledes ændre sig fra år til år. Den nuvæ-rende krise har haft en påvirkning på planlægningsprocessen, og vil også have det fremadret-tet. Det skyldes at virksomhederne er pressede på grund af krisen, hvilket får risiciene til at ændre sig. Revisor skal i planlægningsprocessen opnå en forståelse for virksomheden og den-nes omgivelser, for at kunne identificere hvilken indvirkning dette vil have på regnskabsaf-læggelsen, og hvor der eventuelt skal sættes ekstra fokus fra revisors side på grund af høje risici.

Der er mange forhold der kan ændre sig i forbindelse med en krise, virksomhederne kan være pressede, fordi de har fået tildelt et budget, som de vil gøre alt for at overholde. Der kan være poster, der er svære at fastsætte, da faktorer udefra skal bruges til værdiansættelsen. Disse kan

varierte meget på grund af krisen. Her kræver det erfaring af revisor og professionel dømmekraft, da det er komplekse områder. Virksomhederne har også svært ved at fastsætte disse områder, og kræver derfor af revisor at denne kan være behjælpelig med dette.

Det er igennem hele revisionsprocessen, at teamsammensætning har ændret sig. I rapporteringsfasen er der også fra både regnskabsbrugernes og virksomhedernes side blevet større efterspørgsel efter revisorer med meget erfaring. Udover den sædvanlige rapportering fra revisor i form af revisionsprotokollen til bestyrelsen, og revisionspåtegningen til regnskabsbrugere, er der fra begge sider stigende efterspørgsel efter mere kommunikation fra revisor. Bestyrelserne er blevet mere opmærksomme på deres ansvar i forhold til regnskabsaflæggelsen hvorfor der i stigende grad stilles krav til disse i form af uafhængighed og stillingtagen til regnskabet. Det får bestyrelserne til at inddrage revisor endnu mere i den løbende proces, og efterspørge deres tilstedeværelse og ekspertise i hverdagen. Dette giver udfordringer for revisionsfirmaerne, da der lægges et stort pres på den erfarende del af organisationen, og behovet for mindre erfarende medarbejdere er faldende, da de ikke kan bistå med den ekspertise som der efterspørges.

6. Konklusion

Krisen har siden 2008 rullet ind over Danmark, hvilket har fået de markeds-mæssige forhold til at ændre sig. Krisen startede som en finanskrise. En række banker lå inde med nogle risikable lån, og fik i den forbindelse behov for likviditet fra andre banker. Da bankerne ikke ville låne penge til hinanden betød det, at en række banker ikke kunne overleve. For at komme finanskrisen til livs lavede regering bankpakkerne og efter et stykke tid skabte det ro på det finansielle marked. Krisen har haft den betydning for de øvrige virksomheder, at de har fået meget svært ved at låne penge i banken, og få fornyet deres kreditfaciliteter. Den recession der afløste finanskrisen, har betydet at mange virksomheder er pressede økonomisk, da efterspørgslen er faldet kraftigt. Det er i tider som disse at behovet for revision styrkes, uanset om det er virksomhedens ledelse eller om der er virksomhedsejeren der har behov for at få bragt tillid til de tal ledelsen rapporterer.

Der er en lang række af brugere til et regnskab. Alle brugerne stiller forskellige krav og forventninger til virksomhedernes regnskaber og revisors arbejde. I takt med krisen er det blevet sværere for virksomhederne at låne penge i banken. For at kunne blive godkendt skal de aflevere likviditetsbudgetter, og skal igennem flere instanser i banken for at blive godkendt. Disse procedurer har ikke noget med virksomhedens størrelse at gøre. Alle virksomheder skal turen igennem, og for at leve op til kravene er de fleste nødt til at involvere en revisor. Regnskabsbrugere stiller krav til virksomheden om at regnskabet skal indeholde de informationer brugere har behov for, til at træffe beslutninger. Det kommer også til udtryk i "Anbefalinger for god selskabsledelse" hvor der lægges vægt på at ledelsen skaber dialog med deres interessenter, både for at identificere deres behov for information og for at udvikle virksomheden.

Det er ikke kun kravene til virksomhederne, der er stigende, brugernes forventninger overfor revisor har også ændret sig i forbindelse med krisen. Da brugerne har behov for, at regnskaberne er objektive og retvisende kræves der, at regnskaberne er revideret. Brugere forventer at revisor optræder som offentlighedens tillidsrepræsentant, og dermed udviser yderst professionel adfærd i forhold til revisionen. Der forventes yderligere at revisors udviser professionel skepsis og er omhyggelig med områder der indeholder en hvis mængde af regnskabsmæssig skøn. Det skyldes at en del virksomheder, som Kurt Gimsing udtrykker der: "kører helt ude på kanten". Det er brugerne opmærksomme på, og forventer samtidig at revisor også er det.

Revisionsprocessen bliver påvirket af krisen og brugen af krav til regnskaberne. Hvis der ses på planlægningsprocessen bliver denne påvirket på forskellige måder. Det kan være den tidsmæssige placering, fastsættelse af væsentlighedsniveauet og identificeringen af hvilke poster der indeholder en væsentlig risiko for fejlinformation. Den tidsmæssige placering kan blive ændret på baggrund af krav fra investorer, moderselskaber og bankerne. Krisens indvirkning på virksomhederne har betydet, at der er kommet større usikkerhed på nogle områder, og disse derfor er blevet mere komplekse. Det stiller krav til ledende revisors arbejde i forbindelse med at vurdere virksomheden og adressere hvilke områder der kan indeholde høje risici. Ændringen i forholdene hos virksomhederne kan påvirke revisionsteamets sammensætning, idet opgaverne vil blive fordelt anderledes. I nogle tilfælde vil der være et større behov for medlemmer med mere erfaring og uddannelse for at kunne løse opgaverne optimalt.

Udover øget fokus på virksomhedernes evne til at fortsætte driften, har krisen også betydet at der er kommet et øget mediefokus på virksomhederne og revisorerne. I forbindelse med krisen er virksomhederne pressede, og flere virksomheder går konkurs som følge af manglende omsætning og likviditet. Af og til opstår der også nogle større sager, hvor medierne forsøger at finde en syndebuk. Revisor bliver ofte brugt i den forbindelse, da medierne mangler en forståelse for revisors arbejde, og derfor mener at revisor ikke har lavet sit arbejde godt nok. Mediernes og offentlighedens gensidige forhold betyder at offentligheden danner sine meninger og holdninger på baggrund af den information de får fra medierne. Mediernes forventning om at revisor bliver dømt for utilstrækkelig revision, bliver ikke mindre, af at der er en tendens til, at det er revisor, der bliver lagt sag an mod frem for ledelsen. Grunden til at der bliver lagt sag an mod revisor, frem for ledelsen er, at revisor har en langt større forsikringsdækning. Der bliver således gået efter dem med de dybeste lommer, det såkaldte "deep pocket" fænomen. For at mindske dette fænomen har EU-kommisionen lavet en henstilling om at alle medlemslande indfører en begrænsning i erstatningsansvaret for revisorer. En sådan begrænsning vil medvirke til, at forventningskløften vil blive mindsket, da det for medierne og omverdenen vil blive tydeligere, at det er ledelsen, der har ansvaret for regnskabsaflæggelsen, og at revisor fungerer som kontrolinstans, der ikke foretager en 100% gennemgang af alt materiale forud for regnskabet. Da revisor ikke kan opnå fuldstændig sikkerhed for at der ikke er begået besvigelser i den reviderede virksomhed, sådan som omverdenen forventer det, er revisor nødt til at være mere åben, og i forbindelse med historier i medierne gå ud og give en forklaring på revisors arbejde, og hvilken sikkerhed en revisionspåtegning giver. En større åben-

hed fra revisor igennem de mest brugte medier vil medvirke til at forventningskløften kan blive mindsket.

Når en revision afsluttes, gøres det ved at der dels rapporteres til den øverste ledelse i form af revisionsprotokollen, og dels påtegnes regnskabet for at vise omverdenen at revisor har revideret tallene bag regnskabet, og udtrykker sin konklusion herpå. Revisors påtegning giver sikkerhed for, at revisor har revideret tallene, men er ikke en garanti for, at regnskabet er 100% rigtigt, eller at der ikke er begået besvigelser i virksomheden. Det misforstås ofte af offentligheden at revisor ikke skal revidere det fulde regnskab, og ikke skal sammenholde oplysninger for at lede efter forfalskninger. Revisor bør være bedre til at kommunikere ud til offentligheden hvilken sikkerhed en påtegning giver, for at mindske forventningskløften.

En påtegning kan være relativ svær at forstå. En revisionspåtegning er baseret på en standard, og er derfor ens på alle regnskaber i form og indhold. Men det kan være svært at udlede af en påtegning, hvilket arbejde der er udført i forbindelse med revisionen, hvorfor revisors arbejde kan være svært at forstå. Der er to typer af regnskabsbrugere. Den ene er offentligheden, som er nævnt ovenfor, og så er der de professionelle og semi-professionelle regnskabsbrugere. De professionelle og semi-professionelle brugere er som udgangspunkt tilfredse med revisors arbejde i forbindelse med krisen, og forstår godt den tilgang revisor har til en revision. Men der er altid plads til forbedringer, hvilket ses i stigningen i efterspørgslen efter revisors deltagelse i både bestyrelsesmøder og på generalforsamlinger. Der er større efterspørgsel efter revisor som sparringspartner på komplekse områder, både i forbindelse med regnskabsaflæggelsen, og i forbindelse med kommunikationen til regnskabsbrugere. For at opfylde disse krav er revisor nødt til at ændre i sit revisionsteam og fordelingen af områder, således at medarbejdere med tilstrækkelig kompetence og erfaring afdækker de områder der er komplekse og indeholder høje risici for væsentlige fejl.

Midt i krisen er revisionspligten blevet lempet yderligere. Dette er gjort for at lette de administrative byrder for virksomhederne. For revisor vil lempelsen af revisionspligten ikke have den helt store betydning. Det er i en undersøgelse dokumenteret at det kun er ganske få der vil fravælge revision såfremt de får muligheden for det. Det skyldes at der ligger et pres fra regnskabsbrugere om at de ønsker at virksomhedens bliver revideret for at fastholde tilliden til virksomhedens regnskab.

7. Litteraturliste

Bøger

- Forfatter: Andersen, Ib
Titel: Den skinbarlige virkelighed
År: 4. udgave, 2. oplag 2009
Forlag: Samfundslitteratur
ISBN: 978-87-593-1380-0
- Forfatter: Eilifsen, Aasmund; Messier jr., William F.; Glover, Steven M. og Prawitt, Douglas F.
Titel: Auditing & Assurance services
År: 2006
Forlag: McGraw-Hill
ISBN: 9780077104177
- Forfatter: Elling, Jens o.
Titel: Årsrapporten – teori og regulering
År: 2002
Forlag: Gjellerup
ISBN: 978-87-13-04846-5
- Forfatter: Langsted, Lars Bo; Andersen, Paul Krüger og Kiertzner, Lars
Titel: Revisoransvar
År: 7. udgave 2008
Forlag: Thomson Reuters
ISBN: 978-87-619-2266-3
- Forfatter: Institut for Regnskab og Revision
Titel: Revision Materialesamling 2007-2 Cand. merc. aud.
År: Efterår 2007
Forlag: Samfundslitteratur
ISBN: 8779807607
- Forfatter: KPMG
Titel: Indsigt i årsregnskabsloven
År: 4. udgave 2009/2010
Forlag: KPMG
ISBN: 87-91262-35-6
Bemærkning: Hentet på kpmg.dk
- Forfatter: Jensen, Peter Krogslund; Langsted, Lars Bo; Olsen, Poul Erik og Ring, Niels Anker
Titel: Revisorloven med kommentar
År: 4. udgave 2009
Forlag: Thomson
Bemærkning: Hentet på Thomson online, Thomson.dk

Love og bekendtgørelser:

Selskabsloven, LOV nr. 470 af 12/06/2009

Bekendtgørelse af årsregnskabsloven. LBK nr. 395 af 25/05/2009

Revisorloven, LOV nr. 468 af 17/06/2008

Erklæringsbekendtgørelsen, BEK nr. 668 af 26/06/2008

Lempelse af revisionspligten, LOV nr. 720 af 25/06/2010

Revisionsstandarder:

RS 240 (ajourført)

"Revisors ansvar for at overveje besvigelser ved revision af regnskaber"
FSR's revisionstekniske udvalg, januar 2006

RS 260 (ajourført)

"Kommunikation af revisionsmæssige forhold til virksomhedens øverste ledelse"
FSR's revisionstekniske udvalg, oktober 2006

RS 265

"Revisionsprotokollen"
FSR's revisionstekniske udvalg, marts 2002

RS 300

"Planlægning af revision af regnskaber"
FSR's revisionstekniske udvalg, marts 2006

RS 315

"Forståelse af virksomheden og dens omgivelser og vurdering af risici for væsentlig fejlinformation"
FSR's revisionstekniske udvalg, marts 2005

RS 320

"Væsentlighed ved revision"
FSR's revisionstekniske udvalg, maj 2007

RS 700 (ajourført)

"Den uafhængige revisors påtegning på et fuldstændigt årsregnskab med generelt formål"
FSR's revisionstekniske udvalg, oktober 2006

RS 2400 (ajourført)

"Review af regnskaber"
FSR's revisionstekniske udvalg, oktober 2008

Tidsskrifter og publikationer:

Humphrey, Christopher "Debating Audit Expectations"
1997

OECD "Competition and Regulation in Auditing and Related Professions"
Competition law & Policy OECD, december 2009, opdateret i maj 2010

London Economics: "Study of the Economic Impact of Auditor's Liability Regimes"
(MARKT/2005/24/F)
London Economics in association with Professor Ralf Ewert, Goethe University, Frankfurt
am Main, Germany September 2006

Revision og Regnskabsvæsen hentet via www.thomson.dk
Følgende artikler er benyttet:

Gimsing, Kurt Formand for FSR og **Jepsen, Charlotte** Adm. direktør i FSR: "Vi skal have
lukket forventningskløften"
Revision og Regnskabsvæsen nr. 6, side 4, 2009

Gimsing, Kurt Formand for FSR og **Jepsen, Charlotte** Adm. direktør i FSR: "Rettidig omhu
eller ryggrad som regnorme?"
Revision og Regnskabsvæsen nr. 10, side 5, 2009

Gimsing, Kurt Formand for FSR og **Jepsen, Charlotte** Adm. direktør i FSR: "Det handler
om tillid og troværdighed"
Revision og Regnskabsvæsen nr. 8, side 4, 2009

Kofoed, Henrik statsautoriseret revisor og **Johansen, Christian Schween** statsautoriseret
revisor, Ernst & Young: "Finanskrisens indvirkning på oplysninger om lånefaciliteter mv."
Revision og Regnskabsvæsen nr. 2, side 50, 2009

Bisgaard, Anders statsautoriseret revisor og **Seehausen, Jesper** cand.merc.aud, Faglig ud-
viklingsafdeling, Beierholm: "Going concern - En undersøgelse af de seneste årsrapporter og
revisionspåtegninger for konkursramte selskaber"
Revision og Regnskabsvæsen nr. 9, side 12, 2009

Gimsing, Kurt Formand for FSR: "Revisors påtegning af regnskaber i en krisetid"
Revision og Regnskabsvæsen nr. 9, side 4, 2008

Gimsing, Kurt Formand for FSR og **Jepsen, Charlotte** Adm. direktør i FSR: "Hvem skal nu
betale?"
Revision og Regnskabsvæsen, nr. 11, side 5, 2009

Gimsing, Kurt Formand for FSR og **Jepsen, Charlotte** Adm. direktør i FSR: "Tiden er inde
til at begrænse revisors erstatningsansvar"
Revision og Regnskabsvæsen, nr. 6, side 4, 2010

Gimsing, Kurt Formand for FSR og **Jepsen, Charlotte** Adm. direktør i FSR: "Klar tale fra revisor "
Revision og Regnskabsvæsen, nr. 3, side 4, 2010

Gimsing, Kurt Formand for FSR og **Jepsen, Charlotte** Adm. direktør i FSR: "Værdien af revisors arbejde er uomtvistelig"
Revision og Regnskabsvæsen, nr. 5, side 4, 2010

Jepsen, Charlotte Adm. direktør i FSR: "Udfordringer med 2008 årsrapporten"
Revision og Regnskabsvæsen, nr. 2, side 4, 2009

Meyer, Finn L. Statsautoriseret revisor KPMG: "Nye anbefalinger for god selskabsledelse"
Revision og Regnskabsvæsen, nr. 7, side 10, 2010

Øvrige artikler:

Lange, Torben Partner KPMG: "Recession øger risikoen for svindel"
Artikel på kpmg.dk, 20. maj 2009
<http://www.kpmg.dk/view.asp?ID=6570>

Brøndum, Rikke: "Sådan startede den aktuelle finanskrisen"
Erhvervsbladet.dk, 7. oktober 2008
<http://www.erhvervsbladet.dk/erhvervsklima/saadan-startede-den-aktuelle-finanskrisen>

Politikkens bibliotek: "Tidslinje, Hvornår startede krisen, hvordan udviklede den sig og hvor står vi netop nu"
Politikken.dk, 11. marts 2009
http://politiken.dk/indland/fakta_indland/article574925.ece

Andersen, Torben M.: "Kronik: Finanskrisen og den økonomiske politik"
Berlingske.dk, 15. november 2008
<http://www.berlingske.dk/debat/finanskrisen-og-den-oekonomiske-politik>

Holm, Camilla Seniormanager og **Holm, Jakob** Seniorkonsulent: "Finanskrisen et spørgsmål om tillid"
Indblik, Den finansielle sektor, nr. 1, side 6, februar 2009
http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Den-mark/Local%20Assets/Documents/Udgivelser/Publikationer/Finansiel_sektor/Indblik_Finanskrisen_februar_2009.pdf

Henriksen, Anne-Sophie Seniormanager og **Hansen, Thomas** Business analyst: "Kursen skal sættes nu..."
Indblik, Den finansielle sektor, nr. 1, side 14, februar 2009
http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Den-mark/Local%20Assets/Documents/Udgivelser/Publikationer/Finansiel_sektor/Indblik_Finanskrisen_februar_2009.pdf

Ypkendanz, Henrik Administrerende direktør i Illums Bolighus: "Revision og Recession"
FSR Årsberetning 2008, side 13, maj 2009
<http://fsr.dk/~media/2E764676B0F3463A9E9BE6E6E3EE9447.ashx>

Pedersen, Troels Beha: "Euro-nedtur langt fra slut - eksporten gør klar til fest"
Børsen.dk, 17. maj 2010
http://borsen.dk/nyheder/investor/artikel/1/183185/euro-nedtur_langt_fra_slut_-_eksporten_goer_klar_til_fest.html

Bendtsen, Simon: "Ekspllosion i regnskabsfusk"
Berlingske Tidende, Business fokus, side 8, 19. november 2009

Larsen, Jeppe Partner Deloitte: "Danske virksomheder er optimistiske"
Idag.dk, 20. maj 2010
<http://www.jernindustri.dk/artikel/Login.aspx?ReturnUrl=/artikel/VisArtikel.aspx?SiteID=JM&Lopenr=105250034>

Bernhoft, Jakob Dedenroth chefkonsulent og **Lau, Anders** kommunikationschef: "Revisor har stor betydning for virksomhedernes kreditmuligheder"
Fsr.dk, 19. oktober 2009
<http://fsr.dk/Nyheder%20og%20presse/Nyheder%20og%20pressemeddelelser/2009/Bankundersoegelse.aspx>

Klarskov, Jens adm. direktør i Dansk Erhverv, **Høj, Preben Rasmussen** FRR og **Jepsen Charlotte** FSR: "Debat: Regeringen overser værdien af revisorers arbejde"
Fsr.dk, 20. maj 2010, Debatindlæg bragt i Erhvervsbladet
http://fsr.dk/Nyheder%20og%20presse/Nyheder%20og%20pressemeddelelser/2010/Debat_Regeringen%20overser%20vaerdien%20af%20revisorers%20arbejde.aspx

Ritzau: "Aktionærer I Roskilde Bank fortsætter kamp"
business.dk, d. 06.08.2009

Lunde, Niels: "Læren fra Roskilde bank"
politikken.dk, blog med kommentar, d. 26.08.2008
<http://blog.politiken.dk/lunde/2008/08/26/laeren-fra-roskilde-bank/>

Gimsing, Kurt og **Jepsen, Charlotte:** "Debat: Vi skal have lukket forventningskløften"
Fsr.dk, 9. juni 2010, debatindlæg bragt i Børsen

Beck, Jon Director DPP og **Blom, Jørgen** Partner DPP: "Revisionspligten bliver lempet yderligere"
www.kpmg.dk, juni 2010
<http://www.kpmg.com/DK/da/nyheder-og-indsigt/nyheder/audit/Sider/Revisionspligten-yderligere-lempet.aspx>

Nymark, Jens "Nyt fald i ledigheden"
Børsen.dk, 1. juli 2010
http://borsen.dk/nyheder/oekonomi/artikel/1/186521/nyt_fald_i_ledigheden.html

Ritzau " Det er knald eller fald for euroen"

Borsen.dk, 7. juli 2010

http://borsen.dk/nyheder/oekonomi/artikel/1/187045/det_er_knald_eller_fald_for_euroen.html

Game Theory:

<http://plato.stanford.edu/entries/game-theory/#Mot>

Internettet:

<http://www.eogs.dk/sw60442.asp>

<http://www.statistikbanken.dk/KONK9>

<https://www.retsinformation.dk/>

<http://www.corporategovernance.dk/>

<http://www.ifac.org/>

<http://apc.aptilo.com/pas/scandicDen/frameset.html?key=scandicDen-e98ca7cc6c4fb8b5693398b205a262ec>
benyttet september 2009

<http://borsen.dk/>

<http://www.eogs.dk/>

<http://fsr.dk/>

<http://www.danskerhverv.dk/>

<http://politiken.dk/>

<http://www.deloitte.com/>

<http://www.erhvervsbladet.dk/>

<http://www.berlingske.dk/>

<http://www.business.dk/>

<http://www.oecd.org/>

<http://www.pwc.com/dk/da/index.jhtml>
<http://idag.dk/>

<http://epn.dk/>

<http://www.infomedia.dk/default.htm>

<http://businessview.dk/index.do>

Andet materiale

Notat, "Første fase i selskabslovens ikrafttræden 1. marts 2010 - Ændringer, som er trådt i kraft, og ændringer, som først træder i kraft senere."

Erhvervs- og Selskabsstyrelsen, 2. marts 2010

Notat, "Udvalgte revisionsmæssige forhold, som revisor skal overveje i lyset af de ændrede markedsforhold"

Erhvervs- og Selskabsstyrelsen, 6. marts 2009

Anbefalinger for god selskabsledelse

Komiteén for god Selskabsledelse, april 2010

Dansk Erhverv "Medlemsundersøgelse - Virksomhedernes syn på en lempelse af revisionspligten"

Dansk Erhverv i samarbejde med FSR, april 2010

http://www.danskerhverv.dk/Materialer/Sider/Medlemsundersogelse_april_2010.aspx

FSR "Spørgeskemaundersøgelse - Hvad siger årsregnskaberne fra 2009 om virksomhedernes økonomi?"

FSR, april 2010

<http://fsr.dk/~media/0815CA5AE4DE45C497C3AD91844C5908.ashx>

"Hvad er Agent teori"

Aggestam-Pontoppidan, Caroline, Revisionsforelæsningslides 03.10.07

"Udfordringer til regnskab og revision i en krisetid"

Gimsing, Kurt, forelæsningslides, d. 26.11.2009

Interview med Kurt Gimsing Formand for FSR

Foretaget d. 15.06.2010 på Kurt Gimsings kontor i KPMG

P3 Nyheder fredag d. 6/11-09 kl 10 eller 11, handlede om at direktører i 2009 ikke får så meget i løn som tidligere

8. Bilag

Bilag 1: Uddrag fra låneaftale

FIHILÅNEAFTALE	
	Hvis en Låntager foretager en betaling, hvorfra der skal ske fradrag af skat, afgifter eller på anden måde, skal beløbet, der betales, forøges, således at Långiver modtager det nettobeløb, der svarer til det beløb, som Långiver skulle have modtaget, såfremt der ikke var sket et sådant fradrag.
Revolverlån	Revolverlån tilbagebetales ved udløbet af hver renteperiode for det pågældende Revolverlån. Revolverlån kan genlånes såfremt betingelserne i afsnittet "Udbetalings- og udnyttelsesbetingelser" er opfyldt.
Frivillig førtidsindfrielse/ reduktion af commitment	En Låntager kan med ugenkaldeligt skriftligt varsel på 15 bankdage førtidsindfri en Tranche helt eller delvist. Delvis førtidsindfrielse af en Tranche kan ikke ske med et beløb mindre end DKK 5.000.000. Ved frivillig førtidsindfrielse kan de førtidsindfrie beløb fordeles efter Låntagernes ønske.
Pligt til førtidsindfrielse/ reduktion af commitment	Låntagerne har pligt til at førtidsindfri Faciliteten og udnyttede dele af Faciliteten bortfalder hvis: a) A's direkte eller indirekte ejerandel i H1 H2, B eller B's direkte eller indirekte datterselskaber (herefter kaldet Koncernen eller Koncernselskaberne) kommer under 65%. b) det bliver ulovligt for Långiver at stille Faciliteten eller dele heraf til rådighed for Låntagerne. Låntagerne har pligt til at førtidsindfri Faciliteten med beløb, der fremkommer ved at: a) der gennemføres et salg eller anden afhændelse af aktiver i

Side 8/11

FIHILÅNEAFTALE

Koncernen, herunder ejerandele i B eller B's direkte eller indirekte datterselskaber, der udgør mere end 10% af det seneste regnskabsårs EBITDA (målt på Koncernniveau) eller mere end 10% af Koncernens samlede aktiver.

b) der udløddes provenu fra kapitaludvidelser i B eller B's direkte eller indirekte datterselskaber.

Ved pligtmæssigt førtidsindfrielse fordeles de førtidsindfrie beløb i det omfang det ikke strider mod aktie- og anpartsselskabslovens regler om selvfinansiering først på Tranche A, derefter på Tranche C, derefter på Tranche E, derefter på Tranche D og endelig på Tranche B. Førtidsindfrie beløb afskrives på den del af den relevante Tranche, der forfalder sidst.

Betingelser for førtidig Indfrielse

Ved hel eller delvis førtidsindfrielse af Faciliteten er Låntagerne forpligtede til at betale Långivers breakage costs, hvis ikke førtidsindfrielsen sker til udløbet af en renteperiode.

Såfremt Låntagerne vælger at førtidsindfri Faciliteten helt eller delvist inden 31. december 2007, skal Låntagerne endvidere betale en kompensation til Långiver svarende til 1% af det førtidsindfrie beløb.

Bortset fra Revolverlån kan beløb der tilbagebetales på Faciliteten ikke genlånes.

Bilag 2: One Page Summary

EU Countries with a statutory cap (9)

- **Germany** (fixed by nature of entity)
- **Austria** (fixed by size of entity but debate may be reopened)
- **Belgium** (fixed by nature of entity)
- **Greece** (ten times fees)
- **Slovenia** (fixed by size of entity)
- **Bulgaria** (three times fees)
- **Slovak Republic** (multiple of fees – 20 PIE, 10 Other)
- **Cyprus** (proportionality plus 7 times fees (PIE) and 3 times fees (other))
- **Poland** (multiple of fees – PIE 20 times max €12m, Private 10 times max €3m)

EU Countries with a cap in draft legislation (3)

- **Sweden** (fixed per engagement (approx €10.5 M) expected by 1 July 2010)
- **Estonia** (multiple of fees)
- **Romania** (in legislation but quantum to be set by Oversight Board)

EU Countries where caps are being actively considered (4)

- **Finland** (focusing on listed companies at present)
- **Ireland** (CLRG recommendation to limit liability)
- **Spain** (Ministry now open to more than just proportionality)
- **Latvia** (2% of gross assets up to a max of €10 million)

Other EU Countries where there is an active liability debate (7)

- **Netherlands**
- **Malta**
- **Lithuania**
- **Italy**
- **Luxembourg**
- **Portugal**
- **Denmark**

Other EU Countries (4)

- **United Kingdom** (contractual limitations & proportionality adopted)
- **Czech Republic** (proportionate liability recently enacted)
- **France** (unlimited liability but 3-year statute of limitations)
- **Hungary** (proportionate liability recently enacted)

Bilag 3:

Eksempel på Den uafhængige revisors påtegning jf. RS 700(ajourført)

DEN UAFHÆNGIGE REVISORS PÅTEGNING

Til aktionærerne i ABC A/S

Påtegning på årsrapport 9)

Vi har revideret årsrapporten for ABC A/S for regnskabsåret 1. januar - 31. december 20xx, omfattende ledelsespåtegning, ledelsesberetning, anvendt regnskabspraksis, resultatopgørelse, balance, egenkapitalopgørelse, pengestrømsopgørelse, og noter. Årsrapporten aflægges efter årsregnskabsloven.

Ledelsens ansvar for årsrapporten

Ledelsen har ansvaret for at udarbejde og aflægge en årsrapport, der giver et retvisende billede i overensstemmelse med årsregnskabsloven. Dette ansvar omfatter udformning, implementering og opretholdelse af interne kontroller, der er relevante for at udarbejde og aflægge en årsrapport, der giver et retvisende billede uden væsentlig fejlinformation, uanset om fejlinformationen skyldes besvigelser eller fejl samt valg og anvendelse af en hensigtsmæssig regnskabspraksis og udøvelse af regnskabsmæssige skøn, som er rimelige efter omstændighederne.

Revisors ansvar og den udførte revision

Vort ansvar er at udtrykke en konklusion om årsrapporten på grundlag af vor revision. Vi har udført vor revision i overensstemmelse med danske revisionsstandards. Disse standarder kræver, at vi lever op til etiske krav samt planlægger og udfører revisionen med henblik på at opnå høj grad af sikkerhed for, at årsrapporten ikke indeholder væsentlig fejlinformation.

En revision omfatter handlinger for at opnå revisionsbevis for de beløb og oplysninger, der er anført i årsrapporten. De valgte handlinger afhænger af revisors vurdering, herunder vurderingen af risikoen for væsentlig fejlinformation i årsrapporten, uanset om fejlinformationen skyldes besvigelser eller fejl. Ved risikovurderingen overvejer revisor interne kontroller 10), der er relevante for virksomhedens udarbejdelse og aflæggelse af en årsrapport, der giver et retvisende billede, med henblik på at udforme revisionshandling, der er passende efter omstændighederne, men ikke med det formål at udtrykke en konklusion om effektiviteten af virksomhedens interne kontrol. En revision omfatter endvidere stillingtagen til, om den af ledelsen anvendte regnskabspraksis er passende, om de af ledelsen udøvede regnskabsmæssige skøn er rimelige samt en vurdering af den samlede præsentation af årsrapporten.

Det er vor opfattelse, at det opnåede revisionsbevis er tilstrækkeligt og egnet som grundlag for vor konklusion.

Revisionen har ikke givet anledning til forbehold.

Konklusion

Det er vor opfattelse, at årsrapporten giver et retvisende billede af selskabets aktiver, passiver og finansielle stilling pr. 31. december 20xx samt af resultatet af selskabets aktiviteter og pengestrømme for regnskabsåret 1. januar - 31. december 20xx i overensstemmelse med årsregnskabsloven.

Erklæring om andre krav i henhold til love eller øvrig regulering

[Form og indhold af dette afsnit i revisionspåtegningen vil variere i forhold til arten af revisors andre rapporteringsforpligtelser.]

Revisors adresse, dato for revisionspåtegningen, revisors underskrift

Revisionsfirmaet XYZ, Statsautoriseret eller registreret revisionsvirksomhed

STATSAUTORISERET ELLER REGISTRERET REVISOR

Bilag 4: Tendens i udvikling i omsætning, resultat og balance for 10 tilfældige danske virksomheder

Ændring i omsætning, resultat og balance fra 2008 til 2009 for 10 større danske virksomheder

Virksomhed	Ændring i omsætning	Ændring i resultat	Ændring i balancesum
AP Møller A/S	-	-	+
Vestas A/S	+	+	+
Duferco Danish Steel A/S	-	-	-
Rieber & Søn A/S	-	+	+
Danisco A/S	+	-	-
Royal Unibrew A/S	-	+	-
Novenco A/S	-	+	+
Velux A/S	-	+	-
FLS A/S	-	-	-
Haribo Lakrids A/S	-	+	+
+ I alt	2	6	5
- I alt	8	4	5

Kilde: Businessview.dk med egen tilvirkning

Bilag 5: Spørgsmål stillet ved interview med Kurt Gimsing 15.06.2010

- 1 Hvordan føler du den krise har påvirket dit arbejde som revisor?
- 2 Føler du at der stilles større krav til virksomhederne fra deres interessenter og regnskabsbrugerne?
- 3 Medierne har igennem finanskrisen lagt vægt på de konkurssager og endda også skandaler mv. der har været i dansk erhvervsliv. - Hvordan føler du at medierne påvirker befolkningens syn på revisor og revisors arbejde?
- 4 Gør revisor nok for at blive forstået? - kommunikerer de godt nok med offentligheden?
- 5 Det virker til at mange ikke forstår betydningen af revisors påtegning på et regnskab. (betydningen af at en påtegning betyder "bestået" og ikke 100% korrekt) - Hvad kan der gøres for at øge omverdenens viden om revisors arbejde og den sikkerhed påtegningen giver?
- 6 Lempelse af revisionspligten. - Tror du at de virksomheder som bliver omfattet af muligheden for lempelse vil benytte sig heraf?
- 7 Hvad mener du der kan gøres for at undgå at revisor pr. automatik bliver anklaget og der bliver søgt erstatning her?
- 8 Hvordan begrænser vi "deep pocket"-fænomenet?
- 9 Er vi gode nok til at adressere risiciene i planlægningen og håndtere dem korrekt?
- 10 Er vi gode nok til at kommunikere resultatet af en revision til både virksomhederne og regnskabsbruger?
- 11 Føler du at der er sket ændringer i efterspørgslen efter revisorerne? (evt. hvordan)